

Z E Z Á S U V K Y I Z B L O K U /VII/

Po příkladu čínské císařovny?
/úvaha posjezdová/

Éra Gorbačova? - Bilance roku 1
Uplatní se část ledovce,
skrytá pod hladinou?

Pod okny

Slovenští demokraté v exilu
o menšinách na Slovensku
a v Maďarsku

Vodní díla na Dunaji -
současný stav a vyhlídka

Rok 1968 a dnešek
/první část/

Dubček - 1968

Zvýšení religiozity?
V jaké míře a jaké?

Kritické poznámky k výsledkům
XVII.sjezdu KSSS a XVII.sjezdu KSČ

Bude Volgograd opět přejmenován
na Stalingrad?

Lev

Dynastie chytrých analfabetů

"Vem si zemi..."
/úryvek z knihy "Díra v hlavě"/

Nic nového, bohužel

Náš domácí kukluzklan
fejton

Kartářka a krásný Teodor
/Cesta do hlubin dělníkovy duše/

V ekonomice platí fakta,
nikoliv slova
/příspěvek do předsjezdové diskuse/

AZ [1 ÷ 6]

Economicus [7 ÷ 15]

- bk - [23 ÷ 24]

M. Hübl [16 ÷ 19]

K. Hübl [20 ÷ 22]

Z. Jičínský [60 ÷ 84]

Vl. Kadlec [25 ÷ 37]

E.Kadlecová [38 ÷ 46]

L. Kohout [47 ÷ 57]

L. Kohout [58 ÷ 59]

S. Křoček [85 ÷ 86]

J. Ruml [87 ÷ 88]

J. Ruml [89 ÷ 96]

J. Surdykowski [97 ÷ 105]

O. Šulcová [106 ÷ 108]

O. Šulcová [109 ÷ 114]

F. Zuka [115 ÷ 126]

Z E Z Á S U V K Y I Z B L O K U /VII/

Po příkladu čínské císařovny? /úvaha posjezdová/	AZ
Éra Gorbačova? - Bilance roku 1 Uplatní se část ledovce, skrytá pod hladinou?	Economicus
Pod okny	- hk -
Slovenští demokraté v exilu o menšinách na Slovensku a v Maďarsku	M. Hübl
Vodní díla na Dunaji - současný stav a vyhlídky	M. Hübl
Rok 1968 a dnešek /první část/	Z. Jičínský
Dubček - 1968	Vl. Kadlec
Zvýšení religiozity? V jaké míře a jaké?	E. Kadlecová
Kritické poznámky k výsledkům XXVII.sjezdu KSSS a XVII.sjezdu KSČ	L. Kohout
Bude Volgograd opět přejmenován na Stalingrad?	L. Kohout
Lev	S. Mrožek
Dynastie chytrých analfabetů	J. Ruml
"Vem si Zemi..." /úryvek z knihy "Díra v hlavě"/	J. Ruml
Nic nového, bohužel	J. Surdykowski
Náš domácí Kukluzklan fejeton	O. Šulcová
Kartářka a krásný Teodor /Cesta do hlubin dělníkovy duše/	O. Šulcová
V ekonomice platí fakta, nikoliv slova /příspěvek do předsjezdové diskuse/	R. Zúkal

Po příkladu čínské císařovny?

/Úvaha posjezdová/

Ve studii "Situace v ČSSR po Chartě 77", datované únorem 1977, dospěl neznámý autor po rozsáhlé analýze mimo jiné k tomuto závěru: "Vzato generačně, má dnešní elita moci, vzešlá z okupace a porážky reformního hnutí, a těmito skutečnostmi formovaná ve svých zájmech, postojích a ve své psychologii, perspektivu přetrvat ještě dobrých 10 - 15 let." Dnes, kdy XVII. sjezd KSČ prodloužil mandát této stále prakticky nezměněné garnituře do roku 1991, nemůže být pochyb, že ocenění učiněné před devíti lety bylo přesné. Průběh sjezdu potvrdil všeobecné očekávání, že dalekosáhlé změny v Moskvě nelze ani v nejmenším interpretovat jako signál k obdobným změnám v Praze, a to jak pokud jde o změny personální, tak i "generální linie".

Ten vývoj by nepochybně nebyl jiný, i kdyby okolnosti /domácí i vnější/, za kterých se sjezd konal, byly méně příznivé, neboť pevnost a soudržnost /"jednota"/ současného vedení není dána momentální shodou zájmů, ale vyplývá z historických skutečností, v nichž se formovalo a pro něž se vžil pojem "normalisace". Ty je nutí držet pohromadě nejen v časech úspěšných, ale i v dobách zlých a plných nepohody. Sjezd však prodlužoval mandát za okolností, které budily dojem velmi příznivý. Byl svolán ve chvíli, kdy se čs. ekonomika nachází na prahu akcelerační fáze čtvrtého poválečného cyklu, a kdy obnovený růst kolem 3% ročně dává zapomenout na nedávná leta stagnace a poklesu /v prvních letech sedmé pětiletky dokonce absolutního/. Je tedy možno v nové pětiletce dávat více jak na spotřebu, tak i na investice, ba slibovat i větší dodávky z dovozu. I když, na rozdíl od předchozích sjezdů, nebyl ten nynější vyznamenán účastí nejvyššího představitele bratrské KSSS, lze to naopak interpretovat jako uznání faktu, že čs. strana - na rozdíl od mnohých jiných - nedělá v tomto společenství problémy a je možno ji považovat za pevnou a spolehlivou.

Právě tyto příznivé okolnosti určily základní schéma hlavního referátu i všech diskusních příspěvků: pracovali jsme ~~skvěle~~ dobře, dosáhli jsme velkých úspěchů, ale máme i nějaké ty nedostatky, na jejichž odstranění se nyní musíme soustředit /jen projev L.Štrougala se z tohoto schematu poněkud vychýlil, ale k tomu se ještě vrátíme/. Proto ten, kdo si dal velkou práci a pročetl všechny sjezdové materiály, příliš neobohatil své znalosti o situaci a problémech ČSSR.

Dvě skutečnosti však lze přece jen považovat za zajímavé a závažné:

1/ Z údajů uvedených na sjezdu vyplynulo, že KSČ nastoupila do období, ve kterém dochází k její základní generační proměně. Více než polovina /52%/ členů do ní vstoupilo po roce 1970, přitom třetina je mladší 35ti let a tedy už i události roku 1968 jsou pro většinu z nich spíše věcí brožurkové historie než osobních zážitků. K výraznému generačnímu posunu dochází i v samotné mocensko-správní struktuře: jen za posledních 5 let vystřídáno 45% nomenklaturních kádrů ve státním a hospodářském aparátě, 45% vedoucích okresních a 40% krajských tajemníků strany. V samotném ÚV je již více než 85% členů, kteří vstoupili do strany po únoru 1948 a po roce 1970, v období "normalisace".

Motivy těch, kteří přicházeli do strany po dokončení mocenských převratů, se pochopitelně zpravidla značně lišily od motivů těch, kteří do ní vstupovali dříve. Tato skutečnost leckoho svádí k tomu, aby zaujal moralisticky odsuzující postoj k těm, kteří dnes tvoří převážnou většinu členstva KSČ, aby s pejorativním akcentem mluvil o straně karieristů atp. Takový zjednodušující postoj však není dobrým východiskem ke společenské analýze. Především všelijaké ty vily, dači a jiná spotřebně-vlastnická hromadění, obvykle spojovaná s tímto "karierismem", se - jak známo - zdaleka, by možná především, nevztahují jen na ty, kdo do strany vstupovali až po oněch mocenských zvrátech. Pro většinu /a možno ji vyčíslovat ve statisících/ těch, kteří učinili tento krok, šlo o prosté uznání skutečnosti, že oním mocenským zvrátem byli bez vlastní vůle "vrženi" do společnosti, v níž alespoň pro jejich životní osud platí "kádrový strop" a základní podmínkou pro maximální uplatnění vlastních schopností a aspirací jsou "kádrové předpoklady". Pro většinu z nich šlo o sebezáchovný akt, který měl otevřít cestu k seberealisaci podle vlastních představ, což je jistě touha lidsky zcela normální a přirozená, uplatňující se zvláště v mladém věku s mimořádnou naléhavostí.

Takovýto "karierismus" má proto i mnoho kladných stránek. Lidé, v jejichž chování není určujícím prvkem ideologická motivace, přistupují ke skutečnosti spíše empiricky, racionálně a pragmaticky, neposuzují ji podle toho, jaká "má být", ale jaká skutečně je, východiskem jejich uvažování nebývají abstraktní poučky, ale sama realita. Problém ovšem je, že svým vstupem do strany vědomě či nevědomky přijali ideologická pouta a bariéry, které takové uvažování a chování podstatně omezují a deformují. Dostali se tak do pozice schizofreniků, v jejichž

duši se neustále střetávají vnitřně determinované racionální proudy plodící tendence k věcnému, neideologickému řešení všech, i společenských problémů, s vnějším tlakem ideologických rituálů, na které sice nevěří, ale jejichž dodržování chápou jako nezbytnou daň, kterou musí platit za své "kádrové předpoklady". Kterýpak občan však platí daně rád?

A tak napětí skryté pod vnějším pozlátkem "naprosté jednoty" s přibývajícím časem narůstá. Na vrcholu mocenské pyramidy zatím dále přetrvávají převážně ti, jejichž postoje a chování stále ještě určují resentimenty roku 1968, kdy mocenské přežití bylo založeno nikoli na schopnostech a kvalifikaci, ale na věrnosti koncepci, jež mohla přežít jen díky vojenské popoře zvenčí. Přitom však jakékoli skutečně kvalifikované, věcné, racionální, ano doslova odborné řešení dávno zralých společenských problémů vždy více méně připomíná "Pražské jaro." A to je strašák, který hlavám plným oněch resentimentů nedá klidně spát. Ti, kteří by měli chuť a předpoklady řešit tyto problémy věcně, kvalifikovaně, odborně, podle skutečné situace a bez ohledu na to, co k tomu bylo řečeno za "Pražského jara", o čemž už většinou stejně nic nevědí, se proto při každém takovém úsilí vystavují riziku existenčně nebezpečné ideologické herese. Proto např. lepší část společenskovední literatury, jež usiluje o víc než o pouhou apologetiku, používá často ezopského jazyka, formuluje věci maximálně abstraktně, podpírá je množstvím "autoritativních" citátů od klasiků až po současné sovětské autory a nezapomíná na "bezpečnostní záklopy".

Jestliže po srpnu 1968 hlavním ohniskem společenského napětí byl vztah mezi "zdravým jádrem" a poraženými "revizionisty", pak nyní se těžiště tohoto napětí přesunulo do vztahu mezi ideologicko-mocensky motivovaným "zdravým jádrem" a většinou členů strany, pro kterou jsou ideologické rituály spíše nepřijemným břemenem a jež stále naléhavěji pociťuje potřebu řešit problémy věcně a racionálně, bez ohledu na přestárlé a s jejich hlediska iracionální resentimenty. Skutečné otěže vlády však zatím stále ještě drží "zdravé jádro", a tak síla jeho protipólu je stále jenom latentní. Proto problémy narůstají, ale gruntovní řešení se neustále odkládá. Až jednou dojde přece jenom k vystřídání i na vrcholu mocenské pyramidy, budou moci nástupci konstatovat po příkladu M. Gorbačova, který na XXVII. sjezdu KSSS o svých předchůdcích řekl: "...praktické činy stranických a státních orgánů po řadu let zaostávaly za požadavky doby" a "problémy v rozvoji naší země narůstaly rychleji než se řešily."

2/ Názornou ilustrací této nově se vytvářející polarity čs. společenské skutečnosti je sjezdový projev L. Štrougala, který - jak jsme

již konstatovali - poněkud vybočil z normovaného standartu ostatních vystoupení. A to nejen proto, že sám autor výslovně konstatoval, že při řešení nejednoduché problematiky "úpravy soustavy řízení, plánování a financování národního hospodářství ... je třeba překonávat mnohé, často zásadní ~~rozdíly~~ názorové rozdíly". Obsah tohoto referátu zatím nejvýrazněji odráží způsob uvažování oné nově se utvářející neideologické, pragmatické většiny v KSČ.

Pravda, na rozdíl od SSSR, kde M. Gorbačov a po něm i ostatní ve všech pádech skloňují pojem "ekonomická reforma", často ještě zdůrazněný přívlastkem "hluboká", v čs. podmínkách jej nevyřknou jediná jediná ústa, včetně L. Štrougala. Podstatné ovšem není, jak se věci nazývají, ale jaké skutečně jsou. Faktem je, že L. Štrougal šel zatím vždy pár kroků napřed při hodnocení reality. V době, kdy si ještě mnozí pochvalovali "úspěchy" normalisace, třebaže přírůstky národního důchodu rok od roku klesaly až do minusových hodnot, projevy předsedy federální vlády se vyznačovaly kritickým pohledem. Po nástupu M. Gorbačova do čela sovětského vedení všichni vyčkávali, ale L. Š. už v dubnu 1985 měl odvahu prohlásit, že bude třeba "hluboce přehodnotit některé naše dnešní názory a koncepce tak hluboko, že si to ani sami zatím nedovedeme představit." I jeho hodnocení ve sjezdové "Zprávě" je podstatně realističtější a záměry při "zdokonaování" či "úpravách" soustavy řízení ^{slovní} jak znějí povolené ekvivalenty pro pojem reformy - mnohem odvážnější než byá dosud běžnou normou. Vždyť tzv. Soubor opatření, který už po druhé pětiletí představuje "zdokonalenou" podobu mechanismu fungování čs. ekonomiky, hodnotí L. Š. tak, jak to dosud dělali jen ekonomové stojící mimo oficiální struktury, když říká, že "dosavadní opatření zůstávají stále jen dílčí, chybí jim komplexnost a potřebná hloubka", a že "současný systém plánování a řízení neodpovídá plně požadavkům a potřebám intenzifikace národního hospodářství."

Trochu jinak je tomu však již s formulací budoucích "úprav soustavy řízení", které se mají připravit v průběhu 8. pětiletky. Ty jsou už silně poznamenány onou polaritou napětí mezi "pragmatiky" a "ideology", jsou značně obecné a je možno je vykládat tak i onak.

Mluví se např. o "těsnější závislosti zdrojů rozvojových fondů organizací na jejich hospodářských výsledcích". O to je však možno usilovat jak v rámci ukazateleového plánu /např. záměnou ukazatelů/ - pak je to ovšem krok ~~v~~ bláta do louže, anebo rozchodem s ním tak, že tento rozvoj bude záviset na tržbách podniku za prodané zboží či služby, z nichž bude muset nejprve uhradit veškeré náklady, dotovat

povinné fondy a zaplatit daně, a teprve z toho co zbyde investovat.

Mluví se o "podstatném zvýšení míry samostatnosti hospodářských organizací a uplatnění plného chozrasčotu", ale i to je možné - samozřejmě bez výraznějšího vlivu na chování podniků - v rámci ukazatelového plánu, jak tomu bylo a i v SSSR ~~zejména~~ je dosud, anebo na základě rozchodu s ním, což teprve je s to od základu změnit stereotypy tohoto chování.

V souvislosti s cenami se mluví o potřebě "reálného ocenění výrobních činitelů objektivisovaných úrovní a strukturou společensky nutných nákladů", což je opět možné si představit v obou posaných variantách s obdobnými dvojími důsledky atp.

Najdeme zde ale i jiné formuleace, které vzbuzují naději, že ty předchozí by bylo možno interpretovat ve smyslu oné druhé, radikálnější varianty založené na rozchodu s ukazatelovým plánem. Tak se zde mluví o tom, že "současnou převažující praxí stnovování a rozpisu objemových a naturálních ukazatelů státního plánu je třeba převážně nahradit dlouhodobými a v zásadě jednotnými normativy závislosti tvorby a užití zdrojů, kritérií efektivity a vybranými, jednoznačně vymezenými přímými úkoly v oblasti státních priorit." Kvalifikovaný ekonom si však hned klade otázku: co se tu vlastně míní těmi "dlouhodobými a v zásadě jednotnými normativy"? Jde o sazby vztahující se k zisku či základnímu jmění podniku, jehož existence a rozvoj závisí na dosahovaných tržbách z prodeje zboží či služeb /tedy odvody či daně/, anebo o sazby vztahující se k plnění jiných než objemových či naturálních plánových ukazatelů? První pojetí znamená kvalitativní změnu charakteru ekonomického mechanismu, druhé znamená jen mírně pozmeněnou variantu mechanismu současného.

A tak na jasnou odpověď budeme muset dále čekat, neboť ta bude záviset na tom, jak v průběhu započatého pětiletí vykristalizuje "poměr sil" a jak na něj zapůsobí další vývoj v SSSR.

Pravda, pokud jde o samotný sjezd, nikdo zde výslovně nepodpořil nezbytnost onoho radikálního pojetí budoucí "úpravy soustavy řízení". Vyloupneme-li však z obrovského balastu povinného rituálního slovního cvičení konkrétní fakta, jež se objevila zejména v diskusních příspěvcích účastníků z výrobně hospodářských jednotek a z výzkumu, všechna svědčí právě pro tuto variantu zcela jednoznačně. Stačí jen zaznamenat tristní obraz dodavatelsko-odběratelských vztahů, nad jejichž bídou nařikal kde kdo a potvrzoval tak trefnost názvu, kterým pro tento typ ekonomiky vymyslel maďarský ekonom Kornai: nedostatková ekonomika. A kolik diskutujících nařikalo nad dosavadním stavem, kdy

"dobrým podnikům a závodům přidáváme stále více, slabé držíme nad vodou, rozpouštěním rezerv všechno zprůměrujeme, takže nakonec se všude berou prémie a odměny, a to bez ohledu na zásluhy. Kam takový stav vede, není třeba rozvádět" /J.Mevald, jeden z nových krajských tajemníků/. Anebo ta neustálá "hra o investice" mezi podniky a centrem, jejímž výsledkem je, že na jedné straně se budují nové závody a provozy, které - po několíkaletém zpožděném uvedení do provozu - jsou minimálně využívány či dokonce vůbec nejsou schopné provozu /viz např. linku na výrobu dřevovláknitých desek v Drevoindustrii Pezinok, kde ztráty z výstavby, provozu a dodatečných nákladů představují 2 mld Kčs, jak o tom mluvil I.Janák, který si při tom nahlas povzdechl: "Žel, tento případ není ojedinělý"/, a na druhé straně celé závody a obory zejména ve spotřebním a potravinářském průmyslu nemají dlouhá leta ani na obnovu svého zařízení a pracují z větší části na strojích dávno odepsaných /viz např. V.Venzarová, M.Skořínská, J.Šroubková, J.Korčák a j./.

Současně ovšem zazněl na sjezdu i výslovný hlas proti jakýmkoli změnám ekonomického mechanismu! Je příznačné, že z úst ostravského krajského vedoucího tajemníka M.Mamuly, instalovaného na samém počátku normalisace: "Existující ekonomický mechanismus vytváří dostatečný prostor pro postupný přechod od extenzivního k intenzivnímu rozvoji", prohlásil a uvedl pro to argument skutečně "pádny" - prý u nich v kraji "v průběhu ^{celé} sedmé pětiletky téměř pětina podniků zabezpečuje intenzivní rozvoj".

Je zřejmé, že pětiletí, do kterého jsme vstoupili, bude obdobím boje o charakter ekonomické reformy. Nebude to už střetnutí mezi "zdravým jádrem" a reformátory z roku 1968, ale mezi tímto "jádre" a nově se vytvářející převážně neideologickou, pragmatickou většinou strany. Pokud jde o reformátory z roku 1968, čeká je obdobný osud jako ty jejich čínské předchůdce, o nichž ve svém tajném deníku napsala čínská císařovna Cch' Si krutě vládnoucí Číně koncem minulého století: "Znovu jsem tvrdě odsoudila staré reformátory, kteří svého času svedli Jeho Výsost. Z toho, že sama nyní přicházím s novými myšlenkami, nesmí nikdo v žádném směru spatřovat potvrzení zcestných a podvodných lžireforem. Zajisté, mnou navržená opatření se v jistém směru podobají tomu, co navrhovali všelijací ti reformátoři, ale jejich plány nebyly cílevědomé a ve skutečnosti směřovaly jen k podrývání říše a dynastie."

Na rozdíl od čínských reformátorů, jimž císařovna za odměnu poslala hedvábné šňůry, na nichž měli sami oběsit, budou snad ti naši opouštět svět přirozenou cestou. Vyvinou-li se tedy podmínky pro hlubší reformu příznivě, mají naději /pokud se toho při svém pokročilém věku dožijí/, že se v roce 1990 budou moci potěšit pohledem na své následovníky, kteří budou začínat tam, kde oni před více než dvěma desetiletími skončili.

Éra Gorbačova? - Bilance roku 1

Uplatní se část ledovce skrytá pod hladinou?

XXVII. sjezd KSSS skončil téměř ve výroční den nástupu M. Gorbačova bez překvapení. Ani pětihodinový maraton nového generálního tajemníka /už svou délkou, ale i některými jinými rysy poněkud negorbačovovský/, ani trochu stručnější výklad N. Rižkova, nebosahovaly nic podstatného, co by nebylo bývalo řečeno už dávno před sjezdem. Také základní dokumenty - nová redakce programu a stanovy - přes tolik zdůrazňovanou masovou účast diskutujících, nedoznaly závažnější změny. Veškerou svou munici vystřílel M.G. dávno před sjezdem a nikdo z jeho pěti tisíc účastníků již žádnou novou nedodal.

Sjezd jen potvrdil a - pokud jde o výměnu vedoucích kádrů - dovršil to, co se na sovětské scéně změnilo díky vstupu na domácí poměry tak trochu charismatické osobnosti M.G. Snad jenom vydatnější dávku slovně vyjádřené kritiky předchozích vládnoucích garnitur /jmenovitě neadresnou, kdy "praktické činy stranických a státních orgánů po řadu let zaostávaly za požadavky doby" a kdy "problémy v rozvoji naší země narůstaly rychleji než se řešily", lze považovat za nový aspekt, neboť novou "generální linii" do té doby nový generální tajemník formuloval převážně jen jejím pozitivním výkladem.

Od první chvíle svého nástupu ovšem prakticky uskutečňoval kritiku činem, když postupně a energicky realizoval výměnu vládnoucí garnitury od shora dolů, takže na sjezdu již vystupoval s pevným a jednotným týmem generačních druhů, kteří vědí co chtějí /"dobře známe své úkoly i cesty k jejich splnění" - to je citát ze zprávy M.G., jehož téměř doslovné opakování najdeme i v referátu N. Rižkova/ a mohou přitom počítat s plnou podporou "zdola" bez nejmenšího náznaku opozice, ba právě naopak: tvrdá kritika, která zazněla v diskusních příspěvcích, byla plně adresována do minulosti a tím jen zvyšovala prestiž nového vedení a "zdola" potvrzovala jeho legitimitu.

M.G. může být vskutku spokojen s bilancí roku 1: během tak krátké doby dokázal bez jakýchkoli společenských frustrací provést "generální rekonstrukci" vládnoucí garnitury země a dát do pohybu letargicky stagnující kolos podle koncepce nově formulující jak jeho vztahy k vnějšímu světu, tak i způsob řešení problémů domácích. Nemůže být pochyb, že M.G. za tento rok plně prokázal svou kvalifikaci chytrého, tvořivého, koncepčního politického myslitele, ale i energického, hou

ževnatého politického pragmatika schopného pružně reagovat na nové události a situace.

Zdá se, že tyto jeho vlastnosti jsou jeho hlavním kapitálem a jeho hlavní šancí na dlouhý politický život. Avšak ani v politice chytrost nejsou žádné čáry, subjektivní vlastnosti vůdců mají svá objektivní omezení. Sám M.G. se o tom už velmi názorně přesvědčuje zejména ve sféře světové politiky. Jeho nepochybně upřímně míněná /protože z vnitřních potřeb SSSR vycházející/ a chytře presentovaná zahraniční politika odklonu od konfrontace ke spolupráci završená velkolepým plánem jaderného odzbrojení do roku 2000 nemá zatím - zřejmě přinejmenším do odchodu R.Reagana z politické scény - naději na výraznější úspěch. Je nepochybné, že pro vztah světa k SSSR mají dosud větší váhu takové historické skutečnosti, jako byly berlínská zeď, polská Poznaň a Maďarsko 1956, Československo 1968, znovu Polsko od Gdaňska až po vojenskou vládu, či Afganistan, než sebe upřímněji znějící odzbrojovací návrhy M.G., který dnes je, ale zítra být nemusí /viz historii N.Chruščova/. Ta první řada faktů vypovídá coasi o systému v dané společnosti, ten druhý fakt zatím jen o vlastnostech politika, který je právě u moci.

Nejinak je tomu ale i s politikouxx vnitřní. I její změny jsou zatím založeny na předpokladu, že příčinou zaostávání a neřešení narůstajících problémů byla neschopnost, bezkonceptnost, pasivita a jiné negativní vlastnosti předchozích garnitur vůdců, a že tedy jejich výměna za vůdce chytřejší, koncepční a energické je s to situaci vyřešit. O vlastnostech předchozích garnitur a jejich neblahém vlivu na vnitřní poměry SSSR jistě nemůže být pochyb. Je však ilusí domnívat se, že sama výměna lidí, bez hlubších systémových změn, je s to problémy SSSR, zejména jeho ekonomiky, plně vyřešit.

Pravda, před sjezdem i na sjezdu se nemálo mluvilo o změnách ekonomického mechanismu, ale to, k čemu skutečně dochází na základě schválených dokumentů, lze zatím charakterisovat jen jako chytřejší centrální manipulací zdrojů, které jsou k dispozici, v podstatě starými způsoby ukazatelového plánu. Chytřejší je tato manipulace v tom, že se prostřednictvím centrálního plánu snaží maximum investic /akumulace/ orientovat nikoli na novou výstavbu, ale na modernisaci s využitím nejvyspělejší techniky. Ale už tady začíná vážný problém: k tomuto přerozdělení došlo v hodině dvanácté, když už pětiletka měla být rozepisována do podniků a kdy už dodavatelsko-odběratelské vztahy byly dávno "rozjety" podle staré koncepce. U nás obdobná situace před vstupem do minulé 7. pětiletky vedla k absolutnímu poklesu tvorby národního

v jejích prvních dvou letech a k tomu, že "normativy hmotné zainteresovanosti", které měly svou pětiletou platností dát podnikům jistotu, že si odhalením rezerv budou moci vydělat na větší růst mezd i vlastních investic, nebylo možno stanovit /když pak byly určeny pro závávající roky pětiletky, po roce je centrum stejně zase zpevnilo, protože usoudilo, že podniky získaly příliš mnoho peněz/. V SSSR bude teprve v květnu Nejvyšší sovět projednávat již dávno započatou 12. pětiletku a proto se tu nutně uplatní obdobné tendence jako u nás. A to už nemluvíme o tom, že "nejnovější technikou", která má být v příštích letech zaváděna, se zpravidla míní to, co už je dněs ve vyspělých západních zemích běžné a co už tam za 5 či více let, kdy možná počítat s prvními výsledky ~~ka~~ plánovaného "zavádění", bude opět již více či méně zastaralé.

Z ostatních "systémových" změn můžeme zaznamenat jen různé přeorganizace centrálních řídicích orgánů a některých VHJ /sdružení/, do nichž jsou začleňovány výzkumné a vývojové organizace. Základní systémotvorný prvek - vztah tvorby podnikových důchodů na ukazatele rozepisovaného centrálního plánu - dále přetrvává a tím i podmínky k tomu, aby se chování podniků orientované extensivně v podstatě nezměnilo. Během dvou, čtyř let se proto musí projevit, že za těchto podmínek je výrazný obrat od extensivního rozvoje k intenzivnímu nereálný. Bude to "hodina pravdy". Neboť pak se prověří, jak je to s tou chytrostí, tvořivostí a koncepčností doopravdy, nakolik jsou noví lidé schopni vyvodit nové závěry z nových zkušeností.

Většina ekonomů zatím oplývá pesimismem. Tím spíše, že hlubších znalostí o skutečném stavu ekonomického myšlení v SSSR je u nás pramálo /přes všechno halasné přihlašování se k němu/, nejen proto, že málokterý i oficiální ekonom soustavně sleduje sovětskou odbornou literaturu /příčinou je mimo jiné i její silné ideologické zatížení a z něho plynoucí malá poznávací hodnota/, ale též proto, že - jak naznačují některé signály z poslední doby - tato literatura představuje ~~xxix~~ zřejmě jen část ledovce vyčnívajícího nad hladinu.

Začarovaný kruh sovětského reformního myšlení

Do konce 50. let je ekonomické myšlení SSSR plně poplatné apologetice existujícího mechanismu fungování ekonomiky, jehož základy byly položeny bezprostředně po revoluci v prvním programu strany /bezpečnější ekonomika plně regulovaná centrálním přidělovým plánem/ a po několikaleté přechodné epizodě NEPu dále rozvinuty počátkem třicátých let /pětileté a roční plány rozepisované soustavou objemových ukazatelů do podniků prostřednictvím byrokratické soustavy resortních ministerstev

a hlavních správ/. Polský ekonom W. Brus, který za války studoval v SSSR, sice vzpomíná, že se už tehdy mezi ekonomy diskutovalo o možnosti využívání peněžně-tržních vztahů za socialismu, na veřejnosti se to však neprojevilo. Teprve Stalinova smrt a pozdější uvolnění v "Chruščovově éře" otevřely cestu k prvním pokusům o reformu ekonomického mechanismu v SSSR.

Zvláště významnou roli zde sehrál článek prof. J. Libermana "Plán, zisk, prémie", který vyšel v ústředním orgánu strany Pravda /9.9.1962/. Toto stranické "požehnání" zbavilo úvahy o využívání peněžně-zbožních vztahů v socialismu stigma "nepřátelské činnosti". Dodnes si vzpomínám na besedu ve třech s prof. Libermanem při jeho návštěvě v ČSSR. Dohodli jsme se, že bloky a tužky necháme v kapsách, neboť nám nešlo o interview pro noviny, ale o porozumění tomu, co se děje v SSSR. A stále ještě vidím napětí, které se zračilo v obličeji prof. Libermana, když jsme mu namítali - měli jsme již své praktické zkušenosti z první "Rozsypalovy" ekonomické reformy - že zůstane-li zisk plánovým ukazatelem, potíže dosud vyvolávané ukazatelem hrubé výroby dostanou jen jinou podobu, ale nezmizí. Uváděl různé argumenty na obhajobu zisku jakožto plánového ukazatele, ale měli jsme při tom pocit, že si počíná jako diplomat, který sice ví, že argumenty "protistrany" jsou pravdivé, ale jemu nezbývá než povinnost hájit stanovisko strany kterou zastupuje. Hranice "dovoleného" myšlení se sice proti dřívějšímu značně posunuly, ale nezmizely a či nebyly zřetelně vymezeny, a tak kdysi v podvědomí dále fungovala "bezpečnostní záklopka".

Pozdější vývoj sovětské ekonomické reformy z roku 1965, v níž hlavní roli při "hmotné zainteresovanosti podniků" hrál právě ukazatel zisku, naše námitky plně potvrdil: příjmy podniků a obyvatelstva rostly rychleji než jejich výkony jak ve výrobě výrobních prostředků, tak i spotřebního zboží a ve službách. A tak centrální orgány začaly řadou doplňujících ukazatelů a směrnic omezovat růst mezd a blokovat vytvořené "fondy hmotné zainteresovanosti", takže podniky s nimi nemohly podle svého uvážení disponovat.

Ekonomická reforma se potichu vytratila. Od té doby můžeme v sovětském ekonomickém myšlení zaznamenat silnou nedůvěru k používání kategorie zisku v ekonomickém mechanismu. Hlavní pozornost se věnuje hledání jiných "vhodnějších" ukazatelů, přičemž zatím převažoval směr akcentující ukazatele naturální a "pracovní". Výrazným jeho představitelem je např. ekonom D.V. Valovoj /viz např. jeho článek

"Specialisace a realizace", EKO 8/84/, jehož východiskem je kritika známých slabin různých objemových ukazatelů /zejména hrubé výroby/ umožňující fiktivním "zvyšováním" objemů výroby, umělou kooperací atd. získávat bezpracné důchody. Řešení vidí v přechodu k ukazateli "normativní čisté výroby", která - podle jeho názoru - při správné jeho konstrukci - nejlépe vyjadřuje přínos pracovního kolektivu /podniku/ ke společenskému produktu. Široké uplatnění tohoto ukazatele zejména v experimentujících podnicích však brzo zchladilo původní nadšení pro tento typ ukazatelů.

A tak roste počet kritiků, kteří "normativní čistou produkci" označují za uměle zkonstruovaný ukazatel, brojí proti "naturofilství", tedy proti snahám o aplikaci různých naturálních ukazatelů a snaží se znovu rehabilitovat ukazatele "hodnotové", zejména ukazatel realizace a zisku, které označují za reálné ekonomické kategorie /viz např. A.M. Birman: Tuny, kusy, ruble, EKO 9/83/.

Jak vidět, oba směry mají přes zdánlivou protikladnost jedno společné: oba se pohybují v začarovaném kruhu "ukazatelové mechaniky" - nikdo se neodvažuje překročit rámec ukazatelového plánu. Výstižný popis a bilanci tohoto pohybu v kruhu podal ve svém pozoruhodném článku "Experiment" Vasilij Seljužin /Novyj Mir 8/85/:

"Desítky let hledají ekonomové ukazatele plánu, z nichž některý by měl být rozhodující. Dlouhou dobu tuto roli hrála hrubá výroba. Plnila ji zle: stačilo např. rozřezat materiál autogenem - a jeho hodnota se započítala do objemu výroby... Později byly podniky hodnoceny podle ukazatele "zboží", tj. hotová výroba. Byl to ale znovu malér - hotové výrobky ležely měsíce ve skladech. Bylo zavedeno hodnocení podle "realisace": nestačí jen vyrobit, třeba i prodat. Ale i tady se objevil háček: v roce 1980 např. průmysl zvýšil realizaci o 22 mld rublů, ale podle smluv nebylo dodáno zboží za 17 mld. To znamená, že je možné prodat i to, co nežadá spotřebitel. Dnes se započítávají pouze dodávky podle smluv. Výsledek je znám ze statistiky, kterou jsem uvedl: hory nepotřebných výrobků se přemístily ze skladů dodavatelů do skladů odběratelů. Při hledání ukazatelů, které by pracovaly za nás, se objevují i kuriozity. Jak si vzpomínám, někteří účastníci diskusí v 60. letech přišli s neuvěřitelným ukazatelem "člověko-fondoprodukce". Jiný autor vymyslel další novinku - zůstatkový důchod."

Právě tento výlučný pohyb v začarovaném kruhu ukazatelového plánu, charakteristický pro všechny dosavadní veřejné diskuse a úvahy sovětského ekonomického myšlení, byl zatím hlavním zdrojem pesimismu ekonomů při posuzování vyhlídek na reformu ekonomického mechanismu v SSSR po nástupu M. Gorbačova. Z toho, co bylo známo z odborného tisku i

produkce se zdálo, že v SSSR neexistuje jediný ekonom, jehož myšlení by bylo s to prorazit tento začarovaný kruh a překročit Rubikon ukazatelového plánu. A že tedy politické vedení, i kdyby nakrásně chtělo /např. pod dojmem neúspěchu "poloreformy" založené na principech experimentujících podniků/ učinit další kroky k jejímu prohloubení, nemělo by k dispozici nikoho, kdo by byl s to vypracovat ucelenou koncepci konsistentního plánovitě regulovaného ekonomického mechanismu bez ukazatelového plánu.

Po zveřejnění Seljuninova článku to už neplatí! I v SSSR takto uvažující ekonomové jsou. Pro posouzení stavu sovětského ekonomického myšlení zřejmě nestačí znát jen tu část ledovce, která - v podobě publikované literatury - ční nad hladinou. Co se skrývá pod ní?

Co prozradil V. Seljunin

Obávám se, že většině čtenářů, kteří s velkým zájmem článek V. Seljunina četli, jeho skutečný význam a smysl unikl. Obrovské množství závažného empirického materiálu více než přesvědčivě dokládající, že ani jeden ze dvou hlavních cílů experimentu /1/ každý podnik musí co nejpřesněji plnit objednávky odběratelů, 2/ každý kolektiv má bez donucení zvětšovat objem výroby, dobrovolně vyložit na stůl rezervy a nezakrývat je jako dosud/ se nesplnil, překrylo skutečnost mnohem závažnější: poprvé tu v sovětském tisku veřejně vystupuje autor, který neobyčejně fundovaně předkládá hlavní rysy koncepce ekonomického mechanismu založeného na úplném rozchodu s ukazatelovým plánem, když vztah podniků a plánového centra /jeho regulativní činnosti/ má být založen na daňovém principu, přičemž podniky pracující v podmínkách peněžně-tržního mechanismu mají samostatně rozhodovat o své výrobě a o svém budoucím rozvoji za předpokladu, že z tržeb za prodané zboží uhradí veškeré náklady svého podnikání i odvody /daně/ do státního rozpočtu. A nejen to. Tento autor podává svědectví, že v SSSR existuje ~~sklá~~ /i když ovšem neoficiálně/ celá škola takových ekonomů. Ocitujme tuto mimořádně významnou pasáž článku doslova:

"Musím zde připomenout dobrým slovem jednoho vynikajícího člověka. Mám velkou radost, že mohu napsat jeho jméno Moisej Efimovič Korbin. Nemohu říci, že by byl mým přítelem. Učitelem však ano. Teď, když svěřují papíru svou vzpomínku na něho, ptám se sám sebe: setkal jsem se v životě ještě s někým jiným, kdo by měl na mě tak velký vliv? Určitě ne. A mohou to o sobě říci i mnozí jiní - Korbin vytvořil školu ekonomů. V ekonomice znal všechno a ještě něco víc. Moisej Efimovič prožil neuvěřitelný život, byl na koni i pod koněm.

Setkali jsme se, když už byl věkovitým staříkem. Došlo k tomu v roce 1964 v redakci "Ekonomičeskoj gazety". Tehdy probíhala předreformní ekonomická diskuse. Více než polovina objemného týdeníku tvořily diskusní příspěvky. Kritického zápalu byl nadbytek - nedostatky tehdejšího hospodářského mechanismu všichni chápali. Složitější to bylo už s pozitivním programem, s odpovědí na věčnou otázku "co dělat?" Jeden článek potíral druhý a těžko bylo ~~rozlišovat~~ rozeznat, o co časopis usiluje. A tehdy Korbin přišel se svým kredem - s rukopisem o více než 100 stranách. To bylo D Í L O. Ještě dnes, když se my, jeho žáci, zapleteme do nějakých problémů, rozhodující otázka zní: jak řeší tuto věc Korbin? A odpověď je obvykle uspokojivá."

"Korbinovo řešení" je právě to, které zastává V.Seljunin jako jeho vděčný a skromný žák: i ve sféře výroby výrobních prostředků přejít od rozdělování k peněžně-tržním vztahům, za kterých zůstane podniku jediný povinný úkol: odvod do státního rozpočtu, který poskytne plánovému centru ekonomickou základnu pro jeho řídicí činnost /hospodářskou politiku/ včetně mimoekonomických cílů a preferencí /zdravotnictví, školství, sociální péče atp./. V ostatních věcech má mít plnou svobodu rozhodování kolektiv podniku, neboť - podle autora - jen pak bude výroba odpovídat poptávce a smlouvy zaručí plynulé zásobování, podniky budou mít maximální zájem na hospodářnosti a technickém rozvoji.

V SSSR tedy, jak nám prozradil V.Seljunin, existuje "Korbinova škola" ekonomů, i když přitom, bohužel, nic neuvedl o dalším osudu svého učitele a jeho rukopisu. Korbin, už před více než dvaceti lety stařík, zřejmě dávno nežije a jeho práce patrně koluje jen v opisech - kdyby vyšla tiskem, byla by to na sovětské poměry událost, jež by v 60. letech neunikla naší pozornosti. Čs. bibliografie ekonomické literatury /knižní i časopisecké/ zaznamenává obrovské množství sovětské literatury, ale jméno Korbin se v ní nevyskytuje. O postavení této "školy" v sovětské ekonomické vědě názorně svědčí způsob, jakým se o ní dozvídáme: z článku, který neotiskl ekonomický, ale literární časopis. A přitom autor není svou profesí ekonom-teoretik, ale - jak vyplývá z kontextu - ekonomický novinář /hned v úvodu se zmiňuje, že 30 let zajíždí do sovětských podniků a jeho setkání s M.E.Korbinem se odehrává v redakci Ekonomičeskoj gazety/. Ač redakce označila Seljuninův článek za publicistiku, je možno to přijmout jako známku dobré kvality podání, nemělo by to však zakrýt hlubokou teoretickou erudovanost autora. Více než dvacetistránkový článek neuvádí ani jeden citát z klasiků. Východiskem autora nejsou poučky vyvozené z reality

staré víc než jedno století, ale realita současná, kterou nejen bohatě registruje a popisuje, ale především skvěle analyzuje a vysvětluje. Jeho analýza chování podniků i institucí centrálního řízení a jeho příčin v různých situacích je perfektní a důkazy o bezvýchodnosti reformy v systémovém rámci ukazatelového plánu pádné a přesvědčivé. Oficiální teoretická ekonomie tu ve své převážné většině v konfrontaci s takovýmto myšlením stojí jak ~~je~~ nahý král v Andersenově pohádce.

A přesto - nebo právě proto? - se o těchto věcech dozvídáme jako o čemsi pokoutním, nepatřičném či dokonce neřestném, ba hříšném, co vlastně do řádné a uznávané ekonomie nepatří /něco obdobného se v polovině 60. let dělo G.S.Lisičkinovi, když se svou brožurkou "Plán a trh" snažil hledat v období NEPu argumenty pro slučitelnost využívání peněžně-tržních vztahů se socialismem a kdy ho proti spojené zlobě akademické ekonomické fronty chránilo jen postavení redaktora Pravdy/.

Ale přece jen - Seljunin vyšel! A zdá se, že i s nemalým ohlasem v odborných kruzích, i když spíše soukromým než veřejným. Ba dokonce už existují i ojedinělé experimenty odpovídající "Korbinovu řešení". Sám V.Seljunin o jednom referuje. Jde o podnik těžící zlato, jehož důchody jsou plně závislé na dosažených tržbách. Při stanovené ceně 1 gramu zlata musí podnik s dosažených tržeb uhradit veškeré náklady těžby, zaplatit daně /odvody/ do státního rozpočtu a dotovat povinné fondy, a teprve z toho co zbyde může podnik podle vlastního rozhodnutí rozdělit mezi své pracovníky anebo použít na rozvoj podniku. A výsledek? Objem těžby, na který dříve podnik potřeboval 1200 pracovníků, stačí nyní obstarat se 300 pracovníky, produktivita práce je čtyřnásobná. Podobný princip byl údajně na zkoušku zaveden na výstavbě plynovodů a tempo kladení magistrál se zdvojnásobilo, produktivita práce se zvýšila jedenapůlkrát. V Estonsku vedlo uplatnění tohoto principu v podniku opravujícím televizory k několikanásobnému zkrácení opravářských lhůt.

Pro vrcholné politické vedení ovšem zatím ještě Seljunin a Korbin zřejmě neexistují. Pro ně zatím ekonomickou reformu představuje program rozšiřování principů experimentujících podniků do celé ekonomiky, který bude dovršen v příštím roce. Problémy, které tento druh reformy v sovětské ekonomice nutně vyvolá, mohou ovšem během několika málo let situaci změnit. Ve chvíli, kdy sovětské vedení zjistí, že z experimentů odvozený mechanismus fungování ekonomiky její problematiku z gruntu neřeší, bude naléhavě potřebovat jinou alternativu. A pak se "Korbinovo řešení" může stát aktuálním a zajímavým i pro vrcholné

politické vedení. K jiným alternativám ovšem může stejně tak patřit návrat k tužšímu centralismu jako i pokračující hledání "dokonalejších" plánových ukazatelů v dosavadním bludném kruhu.

Faktory, které budou působit na volbu této alternativy, lze dnes těžko odhadnout. Dynamickéxx a spíše pragmaticky než ideologicky motivované osobnosti M.G. by spíše slušela volba alternativy první. Kdo však dnes odhadne, co se stane s osobností vůdce, který zatím jenom kritisoval /jistě oprávněně/ své předchůdce a vykládal svůj program do budoucna, až bude muset skládat účty z jeho plnění, kdy bude zřejmě dost důvodů k nespokojenosti? A kdo dnes odhadne, ~~ka~~ jak se v době, kdy volba alternativy bude na pořadu dne, zformuje situace mezinárodní?

Ať tak či onak, je nepochybně dobré, že v SSSR zásahou V.Seljunina spatřilo světlo světa "Korbinovo řešení". Vědomí, že i tam, kde se dosud zdálo, že připadají v úvahu pouze alternativy dvě, existuje ~~tež~~ alternativa třetí, rozdmýchává jiskřičku naděje do neznámé budoucnosti. Žel, sami nemáme na víc než na to, abychom drželi palce "velikému člověku" Moiseji Efimoviči Korbinovi a jeho dílu, o kterém ani nevíme, jak je nazval.

Jak bychom mu /ale i sobě, vždyť prostor pro reformu u nás bude zřejmě vymezen jejím rozsahem v SSSR/ ze srdce přáli, aby byl zase jednou "na koni"!

Březen 1986

Economicus

Slovenští demokraté v exilu
o menšinách na Slovensku a v Maďarsku

Dr. Martin Kvetko, bývalý člen vedení Demokratické strany, spolupracovník J. Lettricha a J. Ursínyho, pověřenec zemědělství za DS v letech 1945-48, v emigraci v USA generální tajemník stálé konference slovenských demokratů-exulantů a red. časopisu Naše snahy, adresoval v prosinci 1985 z New Yorku otevřený dopis dr. Černogurskému, Jablonickému, Kusému, Šimečkovi do Bratislavy: "causa dr. Miklós Duray".

Dr. Kvetko poté, co rekapituloval, co je mu známo o vystoupení čtyř adresátů v Durayově záležitosti a shrnutí toho, co si sám k věci zjistil, formuluje své stanovisko:

"Po přeštudování tohto materiálu kloním sa k stanovisku dr. Jablonického, teda že aj keď nesúhlasím so sťažnosťou M. Duraya, predsa trvám na tom, že autor za prejavovaný názor nemá byť trestaný. Podľa mojho názoru výhrady k Durayovej sťažnosti musí mať každý, kto pozná zložitost' etnických problémov v strednej Európe a na slovensko-maďarskom pomedzí zvlášť, kto vie o historicko^m pozadí týchto problémov a o ich psychologickú motiváciu. Mám dojem, že M. Duray prekročil medze a precenil niektoré okolnosti, ktoré podľa jeho názoru ohrozujú život a rozvoj maďarskej národnosti na Slovensku, že podľa toho, ako to vyslovil vo svojom ďakovnom liste, sa skutočne dostal do rozporu zo zákonmi a opatreniami v demokratickej spoločnosti, aplikovateľnými na ochranu práv národnostných menšín."

/Ing. Duray totiž píše, že "treba rozlišovať medzi akciami v prospech mojej záchrany a podporou, ktorá sa dostala tej politickej veci, za ktorú som bol väznený. Výskyt mojej osoby v tejto celej záležitosti treba považovať za náhodný, nakoľko na túto úlohu som bol vyvolený situáciou. Ale existencia a polozenie maďarskej menšiny v Československu nie sú náhodné, nakoľko za ne zodpovedajú...vnútorné a zahraničnopolitické mocenské záujmy, násilnícke medzinárodné rozhodnutia, ktoré sa smutne zaslúžili o vznik tejto menšiny a vôbec o vznik menšinových skupín Maďarov vo východnej časti strednej Európy". M. Duray sa teda dáva na cestu iredenty. Vie len o maďarských menšinách vo východnej časti strednej Európy, ktoré podľa jeho názoru vytvorili "násilnícke medzinárodné rozhodnutia", píše ďalej M. Kvetko. "Ing. Duray nevie o slovenskej menšine v Maďarsku, o tomto zabudnutom etnickom probleme už od roku 1918 a proti historickej pravde píše, že menšinové problémy zavinili "násilnícke medzinárodné rozhodnutia", hoci je pravda, že ich vytvoril život minulosti, ktorý pospílietal tak dokonale osudy národov a národností tam žijúcich, že ani dnes, teda takmer po sedemdesiatich

rokoch od skončenia prvej svetovej vojny nie je možné tam viesť etnické hranice. Príkladov na to je mnoho. Ale ešte stále živý je príklad z roku 1938, keď po viedenskej arbitráži bolo Maďarsku odstúpené južné územie Slovenska a s nim státisíce Slovákov, s ktorými maďarská vláda zaobchádzala nesrovnateľne horšie ako je to, čo možno za neuspokojivé označiť v terajšej situácii maďarskej národnosti na Slovensku. Lenže rozvetvená maďarská iredenta, ktorá v zahraničí dosahuje nebyvalých rozmerov, nechce o minulosti ani počuť. Nechce vŕediť nič o slovenskej menšine v Maďarsku, ktorej osudom je tzv. prirodzená asimilácia, pretože také pomery pre ňu vytvorila maďarská vláda už od roku 1918.

V Európe existujú menšiny v Taliansku, v Rakúsku, v Belgicku a inde, ale nikde se nevedie iredenta tak, ako to robia Maďari, ktorých zmyslom a účelom je vytvorenie Veľkého Maďarska a ohrozenie celistvosti susedných štátov, ba priamo poroba Slovákov. Ing. Duray tam tiež mieri, keď hovorí o násilnických medzinárodných rozhodnutiach." Tak vysvetľuje dr. Kvetko svoj názor na problém bezpráví slovenskej menšiny v Maďarsku v porovnaní s tým, čo majú Maďari na Slovensku, vecne nepřináša nič nového, aby došiel k záveru:

"Maďari u nás doma, v Maďarsku i cudzine maďarskí exulanti urobili z prípadu ing. Duraya typickú kauzu iredenty vŕci Československu. Maďarská iredenta sa rozrastá do obludných rozmerov. Pracuje s polopravdami, resentmentom panského národa, ktorému bolo tak hrozne ublížené a ktorý je vraj jediný schopný zorganizovať východoeurópsky priestor a ho konzolidovať. Pritom nás v exile zaráža, že na Slovensku ani vláda, ani verejnosť tomuto problému nevenuje nijakú pozornosť."

Zámerně jsem citoval bez přerušení a komentáře celé meritum Kvetkova otevřeného dopisu ke kauze ing. M. Duraye. Dovedu pochopit toto rozpoložení dr. Kvetka, který žije v USA a dostává se do styku s činností tamější maďarské poválečné, tedy převážně horthyovské emigrace. Proto ta ostrá slova o iredentě, hesle Velké Maďarsko a velmi citlivá reakce na krajně povážlivou Durayovu formulaci o násilnických mezinárodních rozhodnutích. Jenže mladá generace tak nereaguje, chybí jí povědomí historických souvislostí. Termín "násilnická mezinárodní rozhodnutí" je zašifrovaný výpad proti mírové smlouvě v Trianonu /1920/ a v Paříži /1947/, které stanovily hranice Maďarska a s jeho sousedy - Československem, Rumunskem, Jugoslávií a Rakouskem, příp. je potvrdily, jako pařížská mírová smlouva. Také Závěrečný akt z Helsink potvrdil stávající hranice v Evropě, takže tyto Durayovy výpady skutečně zacházejí velmi daleko. Nemyslím však, že slova mohou cokoliv změnit na stávajících hranicích. Nevrátí ani "Felvidék", ani Sedmihradsko, Banát, Báčku či Burgenland k Velkému Uhersku. Dr. Kvetko říká, že Duray se dostal do rozporu se zákony a opatřeními aplikovatelnými v demokratické společnosti, čímž chce zřejmě říci, že za napadení rozhodnutí mírových smluv o hranicích by byl i za první republiky trestně stíhán podle Zákona na

ochranu republiky. Zřejmě ano. Důležitější však je věcně vyvrátit jeho tvrzení a tím oslabovat jejich působnost, než dávat věc prokurátorovi. Proto jsem také po návratu ing. Duraye z vězení napsal studii o postavení a problémech maďarské menšiny na Slovensku.

Hlasy z exilu nás současně upozorňují na mezinárodní aspekty různých domácích událostí a nabádají nás k tomu, abychom vždy zvažovali své činy a vystoupení. Ne každý, kdo se dovolává lidských práv, musí mít stejné záměry, naopak, může sledovat dosti odlišné cíle. Ostatně obdobně tomu bylo i s kampaní proti zneužívání psychiatrie v Československu.

Březen 1986

Milan H ů b l

Petícia expertom ľudských práv v Ottawe

Dr. Emanuel T. Búhm, bývalý predseda strany Slovenskej národnej jednoty v Maďarsku /1939-1945/, poté člen vedení DS a poslanec za DS Štefan Blaško, bývalý poslanec DS, oba od r. 1948 v USA v emigraci, poslali konferenci expertů lidských práv, která měla zkontrolovat, jak jednotliví signatáři Helsinského závěrečného aktu plní jeho ustanovení, pokud jde mj. o respektování práv národnostních menšin, petici, v níž porovnávají postavení slovenské menšiny v Maďarsku a Maďarské na Slovensku.

Připomínají skutečnost, že čl. repatriční komise v Maďarsku zjistila v r. 1946, že tam žije 473 556 Slováků a porovnávají se skutečností, že v současných maďarských statistikách, které vůbec neznačí pojem národnosti, je registrováno 21 176 slovensky mluvících Maďarů a 110 000 lidí se slovanskými zájmy /People of Slovak interest/. Tyto vágní pojmy, pověstné již v uherských statistikách, umožňují všechny obyvatele Maďarska vydávat za Maďary, protože národnost se při sčítání nezjišťuje a statisticky neviduje!

Poté petice srovnává postavení menšin na Slovensku a v Maďarsku, jak pokud jde o školství, kulturní domy, časopisy, divadlo, národní organizace /Csemadok 518 poboček, Unie demokrat. Slovákov - žádnou, jen střecha/. Autoři petice shrnují své srovnání do závěru, že práva Maďarů na Slovensku jsou zajištěna, zatímco práva Slováků v Maďarsku jsou znásilňována, což vyžaduje neprodlenou nápravu.

/Naše snahy, časopis Stálej konferencie slovenských demokratických exulantov, č. 6, 1985, str. 4-5./

Vodní díla na Dunaji - současný stav a vyhlídky

Československé veřejnosti - zčásti i vinou nedostatečných informací z oficiálních zdrojů - unikají některé významné změny, které se dějí na Dunaji především v souvislosti s dokončením kanálu Dunaj-Mohan-Rýn, jehož poslední úsek byl v Bavorsku dokončen již více než před rokem. Tím byla dokončena od dávna proponovaná a pak i plánovaná vodní cesta spojující dva z největších evropských toků a na pořad se dostává i projekt kanálu dunajsko-labsko-oderského. Rovněž dokončení dvou vodních děl na rumunsko-jugoslávské hranici Železná vrata I a II jaksi málo je chápáno v celoevropském kontextu - jako součást zlepšených plavebních podmínek na celém Dunaji. A již zcela kusé jsou představy o tom, co se v souvislosti s budováním kanálu stalo a děje na rakouském úseku Dunaje.

Chtěl bych aspoň pro tento úzký čtenářský okruh s využitím odborného tisku západoněmeckého a rakouského připomenout některé u nás buď zcela nebo téměř neznámé skutečnosti. Rakousko zatím vybuďovalo na svém úseku Dunaje devět vodních děl s elektrárnami. Rakouské dunajské elektrárny /Oesterreichische Kraftwerke AG/ jsou státním podnikem založeným v roce 1947, který vybuďoval již celou kaskádu přehrad s elektrárnami. Počínaje od hranice s NSR byla po proudu vybuďována tato vodní díla: Jochenstein, Archbach, Ottersheim-Wilhering, Abwinde-Asten, Walsee-Mittekirchen, Ybs-Persenbeug, Melk /projektována je i přehrada Rührsdorf/, Altenwörth a jako devátá byla dokončena přehrada Greifenstein. Tato zatím poslední z dunajských elektráren s devíti Kaplanovými turbínami, každá o výkonu 35 MW, t.j. s celkovým výkonem 293 000 KW, je schopna ročně vyrobit 1,7 miliard kWh. Dunajská kaskáda se svými elektrárnami podílí již dnes 26,4 % na celkové výrobě elektřiny v Rakousku.

Přehrady současně umožňují i při stále kolísavějším přítoku vody z alpských řek, zejména v letních měsících, udržovat Dunaj splavný. Přehradní zdi všech dokončených vodních děl jsou opatřeny dvojitými plavebními komorami, z nichž každá je schopna pojmout tažnou loď a čtyři tažné nebo tlačné čluny s nákladem /šířka komory 24 m, užitná délka 230 m/. Zadržování vody v přehradách pomáhá upravovat režim spodní vody i vlhkost ovzduší.

Dokončení zbývajících stupňů dunajské kaskády v Rakousku patří k mezinárodním závazkům rakouského státu, k nimž se zavázal jako jeden z členských států Dunajské komise /NSR, Rakousko, Československo, Maďarsko, Jugoslávie, Bulharsko, Rumunsko, SSSR/, jež řídí vodní režim i plavbu na celém Dunaji. Vzhledem k dokončení mezinárodního systému vodních cest Dunaj-Mohan-Rýn závisí nyní jeho plné využití od dokončení zbývajících vodních děl v Rakousku a na čs.-maďarském úseku Dunaje.

Před několika lety rakouská vláda změnila své původní rozhodnutí o vybudování posledního stupně společně s Československem ve Wolfsthalu a rozhodla budovat jej samostatně v Hainburku. Chtěla tak zajistit pro Rakousko vyústění proponovaného kanálu labsko-oderského na svém území. Její rozhodnutí narazilo na odpor ochránců přírody a započatá stavba byla zastavena. Rakouská vládní komise po novém prozkoumání terénu doporučila vládě vrátit se s určitými korekturami k původnímu projektu ve Wolfsthalu /tedy na čs.hranici a společně s ČSSR/. Označila původní projekt z ekologického i ekonomického hlediska za výhodnější, i když bude znamenat, že kanál labsko-oderský bude začínat či končit na řece Moravě, tj. na společné československo-rakouské hranici.

Navíc tato komise doporučila urychleně vybudovat vodní dílo s elektrárnou přímo ve Vídni, což by velmi výrazně ovlivnilo situaci na levém břehu Dunaje ve Florisdorfu a výše. Toto doporučení bylo zřejmě ovlivněno společným rozhodnutím vlád ČSSR-MLR o urychleném dokončení vodního díla Gabčíkovo-Nagymaros, které učiní Dunaj od ústí až po Bratislavu splavným pro lodě s výtlakem až 3000 BRT. V Bratislavě má být vybudován nový přístav s překladištěm na lodě o 1000 BRT. Tím by se Bratislava stala největším říčním přístavem v celém systému Dunaj-Mohan-Rýn a do budoucna i pro proponovaný kanál labsko-oderský. Proto rakouské a západoněmecké odborné a hospodářské kruhy, které tuto roli chtěly vyhradit Vídni /projekt rozšíření Zimního přístavu - Winterhafen/, nyní bijí na poplach a vyzývají rakouskou vládu, aby urychleně rozhodla dobudovat rakouský úsek dunajské kaskády: "so dass die Fracht nicht in Bratislava sonder in Wien umgeschlagen werden könnte" /aby náklady mohly být překládány ne v Bratislavě, ale ve Vídni/. Důvody takového poplachu, ekonomické i dopravně-strategické, jsou evidentní.

/viz Wilhelm Schmidt: Kraftwerk Greifenstein/A, měsíčním Tiefbau, Ingenierbau, Strassenbau-TIS, č.81984, str. 431-3./

Gabčíkovo-Nagymaros

Připomeňme si, že při podpisu Závěrečného aktu helsinské konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě vyjádřily signatářské státy zájem o dlouhodobou spolupráci hospodářskou i s ohledem na souvislou síť vodních cest v Evropě. Jedním z úseků, které nevyhovují plavbě na Dunaji pro Eurokanne /1000 BRT/ je brodový úsek Rajka-Gönyü na čs.-maďarské hranici; je jedním z posledních, kde není stabilně zaručena plavební hloubka 250 cm, ale přes všechno bagrování jen 140-160 cm. Toto má být odstraněno vybudováním soustavy vodních děl Gabčíkovo-Nagymaros, navíc se jeho výstavbou sleduje cíl ochránit přilehlé území před častými a velmi ničivými záplavami a současně využít energie toku. Dohoda předpokládá, že společně vybudovaná soustava vodních děl bude pokud jde o hlavní

objekty - derivační kanál a stupeň Gabčíkovo v ČSSR, hráz Dunakiliti a stupeň Nagymaros - společným vlastnictvím a o vyrobenou energii se budou obě země dělit rovným dílem.

Vodní přehrada Dunakiliti na maďarském území provádějí rakouské firmy podle speciální technologie kladení základů, vyzkoušené na rakouských přehradách. Přehradu v Nagymaros dostala od maďarské vlády zadánu rakouská firma Oesterreichische Donaukraftwerke AG, která se jí zavázala vybudovat za 33 měsíce /ve spolupráci s maďarskými a rakouskými firmami/. Maďarsko má od rakouských bank dostat úvěr, který by se po dokončení vodních děl Kiliti a Nagymaros splácel vývozem elektrické energie ze svého podílu na celkové produkci soustavy vodních děl Gabčíkovo-Nagymaros. sdělil to Peter Havas, generální ředitel státní rozvojové banky a zmocněnec pro soustavu vodních děl Gabčíkovo-Nagymaros.

/viz Svět hospodářství, ekonomické zpravodajství ČTK, č.13, 4.2.1985, str. 2-3/

Z uvedených pramenů zpracoval M. Hübl

Abel Gerevák Agabegjan, přední sovětský ekonom, navštívil 12.července 1985 JZD slušovice a ocenil družstvem dosahované výsledky.

/Naše cesta č.53, 19.7.1985, slušovice/

Je nevlídná sobota ke konci února. Chrám sv. Víta se pomalu zaplňuje, starší lidé už obsadili lavice, mladší se staví všude, kde je místo. Před desátou hodinou prochází středem chrámu zvláštní průvod. Pedel Cyrilometodějské böhoslovecké fakulty, několik desítek kněží, ministranti, dvanáct jáhnů, jimž se má dnes dostat svěcení, kanovníci pražské kapituly a kardinál Tomášek, žehnající rukou do všech stran. S mitrou, berlou a prstenem na bílé rukavici. Impozantní postava, věkem, důstojností, osobní pokorou i vědomím svého poslání. Slavná mše se vzácným svěcením jáhnů začíná. Kořinka novým služebníkům církve se tu už dostalo za ¹století svěcení. A v jak různých dobách! Za obřadů ještě latinských s gregoriánským chorálem, od sebevědomých, až pyšných primasů pražských. I dnes při prosté české liturgii, kterou se katolická církev znovu vrací k svému původnímu poslání a kterou vyznává, že přišla po II. vatikánském koncilu sloužit a ne vládnout. Noví jáhnové slibují sloužit svým bližním, nebát se protivenství, jít neohroženě všude tam, kde je jich třeba, protože Kristus, jehož jsou služebníky a posly, je tam, kde jsou nemocní, kde je bída, nevíra, utrpení a nesvoboda, a sloužit nemocným, chudým, nedůvěřujícím, trpícím a nesvobodným a přinášet jim nejen slovem, ale i skutkem zvěst o království Božím, je jejich nejvlastnějším posláním. I jejich celibát má dnes nové poslání. Nejde už o to, aby se nedrobil církevní majetek - vždyť církve už zde žádný nemá - ale o to nebýt vázán v těžké, odpovědné a dobrovolné službě žádným osobním poutem, ale být duchovním otcem všem, kdo je budou potřebovat.

Slova Otce kardinála nehřímají už ozvěnou před léty zrušené papežské tiáry, ale tlumočí laskavé osobní poselství slovanského papeže budoucím českým kněžím. Celý kostel, kde převládají jako dnes většinou mladí lidé, zpívá staré chorály Hospodine, pomiluj ny a Svatý Václave. U chrámových dveří však poselství novým budoucím kněžím nekončí. Mladí lidé doprovázejí kardinála přes obě hradní nádvoří až k arcibiskupskému paláci. Znovu se ozývá volání: Ať žije náš Otec kardinál! A znovu zanotoval někdo přímo pod okny nejvyššího představitele strany a vlády píseň: Kristus kraluje, Kristus vítězí... Překvapení cizinci ustupují nikým neorganizovanému zástupu, v jehož čele jde usmívající se kardinál. Občas nahlédne do kočárku mladé maminky a požehná její ratolesti nebo pohladí koleš^Wtojící děti. Žehná mladým i starým, věřícím i nevěřícím, všem, kdo sem přišli buď ~~nebx~~ z přesvědčení nebo třeba jen ze zvědavosti. A těch

fotografických aparátů! Měli je přes své komže i desítky ministrantů, někteří kněží, jistě však i pracovníci státní bezpečnosti, kteří nikdy při podobných setkáních nechybí. Zvláště když se tahle, pro ně nepříjemná setkání, pořádají právě pod okny jejich nejvyššího představitele. Bohoslužby začaly v deset a protáhly se až do dvanácti. A protože náhody bývají už všelijaké, měnila se v tu dobu právě i slavnostně hradní stráž. Se vši slávou, k níž patří dnes i prušácký parádešrit, zbloudilý sem oklikou od velké milovnice pruského Fritze carevny Kateřiny přes carskou a později i sovětskou armádu. Kardinál i jeho průvodce zvolnili krok, aby mohla stráž nerušeně projít. A dalí se zvolna dál k arcibiskupskému paláci. Kdyby se na to díval z výšky nějaký Mimoszemšťan nebo někdo z jiného času, připadalo by mu, že tu ti ztrnulí mládenci dělají čestnou stráž přímo kardinálovi. Ale ty doby jsou, doufám, už nadobro pryč a césaropapismu u nás už odzvonili. Alespoň pro ty máldé, nekonformní lidi, kteří hledají v náboženství cestu i životní naplnění, jehož se jim tu jinak a jinde až bolestně upřímně nedostává. A tak provolávání slávy Otcí kardinálovi bylo i stejně upřímným provoláváním slávy svobodě, etickému zakotvení člověka i nezadatelným lidským právům.

- hk -

Vladimír Kadlec : Dubček - 1968

Tato stať je úvodem autora ke stejnojmenné jeho práci (s podtitulem "československá specifická cesta k socialismu"), která koluje jako samostatná publikace (212 str. A4). Jde o komentovaný sborník projevů a dokumentů, podle autorova záměru určený především mladším generacím, jež nepatří k pamětníkům, který si už ve čtenářských kruzích vydobyl neoficiální titul "Dubčekova čítanka".

Uplynulo již téměř 20 let od Dubčekova vystoupení na naší politické scéně. Tehdy byl spolu se ~~SK~~ Zátopkem nejznámějším Čechoslovákem v Evropě. Důležitější však je, že doma byl pokládán za nejdůvěryhodnějšího a nejoblíbenějšího, ale pak spolu s Benešem i za osudově nejnešťastnějšího našeho politika za posledních téměř padesát let.

P ř e s t o ž e byl reprezentantem komunistické strany, která tehdy byla v očích většiny lidí zdiskreditována především politickými procesy z 50. let, v nichž desetitisícům občanů byly za politické názory a jednání uloženy dlouholeté tresty vězení a některým i tresty smrti, ukázaly průzkumy veřejného mínění, že téměř 90 % občanů projevovalo komunistovi Dubčekovi důvěru. Přitom stejné procento souhlasilo s Dubčekovým programem budování demokratického socialismu a jen 5 % si přálo návrat ke kapitalismu a i z těch většina nebyla ochotna pro tento cíl nic podniknout. Tehdy ! Kdeže ty loňské sněhy jsou!

Důvěra v Dubčeka se tehdy přenesla i na komunistickou stranu, do jejíhož čela byl on zvolen. Tehdejší spontánní, nefalšovaná důvěra takové většiny občanů v politické vedení byla jevem zcela unikátním v naší historii po roce 1945, a pravděpodobně nikoli jen u nás.

Po téměř 20 letech jsou dnes přímými pamětníky krátké Dubčekovy éry a tehdejší politické atmosféry Pražského jara již jen lidé nad čtyřicet let, tedy jen malá část národa. Mnoha lidem se asi dnes zdá nepochopitelné a neuvěřitelné tehdejší nadšení pro komunistu Dubčeka v čele komunistické strany, která měla (a stále ještě má) tak špatnou pověst z padesátých let. Proč taková důvěra vznikla, vysvětlí jednou spolehlivě sociologové, sociální psychologové nebo literaturáři. Zatím je toto téma tabu.

Tu chci jen stručně připomenout z Dubčekových projevů a z jeho jednání některé důvody jeho obliby a důvěry v něj a v jeho spolupracovníky. Ve srovnání s neosobním až studeným Novotným a s lidmi těsně kolem něho se Dubček nejevil jako profesionální politik, ačkoli jím ve skutečnosti byl. Neměl právě ono studené neosobní vystupování tehdejších politiků-aparátníků. Ti mluvili v téměř kódované řeči, takže

jejich pravé přesvědčení bylo možno tušit až po dešifrování, a i tak interpretace jejich někdy i docela prostoduchých myšlenek zůstávala jaksi zamlžena. Naproti tomu Dubček vystupoval prostě, mluvil srozumitelně bez otřelých stereotypů a frázovitých flokulí, které dříve zaplavovaly všechny naše sdělovací prostředky jen "úřední" češtinou a partajní "čínštinou". Na Dubčekovi bylo naopak vše nestrojené, průzračné.

Za svůj základní úkol Dubček pokládal přesvědčit členy strany a veřejnost o nutnosti budovat socialismus při respektování našich specifických československých podmínek a tradic. Jeho osobní ambicí bylo přesvědčit a získat pro tuto cestu i lidi typu Bilaka, ačkoli to byl cíl od počátku nereálný, protože již jen požadavek tajných voleb do stranických orgánů asi bránil, aby souhlasili i ti, kdo v tajných volbách neměli šanci na vedoucí funkce. Dubčekův program kritizoval dřívější kabinetní, autoritativní politiku a byl určen nikoli jen straníkům, ale široké politické veřejnosti. Proto ony prosté a srozumitelné formulace jeho politického programu.

Dubček však současně musil obhajovat svůj program vůči těm, kdo zvenčí naší specifické cestě k socialismu nepřáli, např. Ulbricht, Gomulka a jiní. A tu asi musel někdy formulace (nikoli obsah) svého programu volit tak, aby i oni rozuměli, aby i je přesvědčil, že mu jde skutečně o socialismus, byť při respektování našich specifických podmínek. Proto v některých jeho projevech najdeme i některé jeho formulace v tehdy vžitých partajních stereotypech.

Svou otevřeností v rozhlasových projevech a televizních vystoupeních si Dubček získal důvěru širokých mas (nebojím se užít této otřepané fráze, protože je v tomto případě zcela výstižná). Jeho programové projevy, zdůvodnění cílů a prostředků k jejich dosažení nebyly - na rozdíl od dřívějších a pozdějších - ani prostoduchá kliše, ani žonglérské slovní akrobacie, ani zprůměrované pravdy a nepravdy, polo-
pravdy, kdy posluchač má pocit, že politik stojí jednou nohou v ohni a druhou na ledě a jen balancuje kolem hranic posvěcených dogmat nebo i pod těmito hranicemi. Jeho občasná zadrhnutí v rozhlasových a televizních projevech ho posluchačům a divákům lidsky přibližovalo. Lišil se od dřívějších (i pozdějších) jen "slavnostních vystoupení" politiků, která byla jaksi plynulá a monotonně plynoucí, protože čtená z papírků, avšak obsahově již obehnaná a nudná. Jen slova, slova, slova, za nimiž nebylo cítit nic osobního, natož osobitého.

Dubček nebyl v televizi ani na veřejnosti show-man, jak je dnes známe z politického života USA a z velké části i ze západní Evropy.

Přesto nelze podcenit jeho vnější sympatický zjev. Byl mladý pohledný mužský, štíhlý, sportovně vypadající. Tak jako fotogeničnost herečky pro reklamní snímky nebo pro film umí nejlépe posoudit fotograf-specialista nebo kameraman, tak náš známý divadelní odborník Frant. Pavlíček charakterizoval Dubčkovu vizáž jako vyjadřující upřímnost, slušnost, otevřenost, důvěryhodnost. Vyzařovala prý nefalšovanou skromnost, telrantnost, antiautoritářství. A předcházející (i pozdější) autoritářství některých politiků a jejich politiky patřily tehdy (i potom) mezi silně záporné osobní vlastnosti resp. záporné hodnoty intelektuální i mravní.

Sympatie mnohých si Dubček získal např. svým zájmem o sport, který nebyl zastydlým zájmem dříve aktivního sportovce, i když již na sportovní penzi. Nebylo v něm ani stínu touhy získat si účastí na sportovních zápasech popularitu. Někteří pokládali dokonce jeho zájem o sport za nepřiměřený. Např. po svém zvolení prvním tajemníkem KSČ odjel na hokejový zápas do Bratislavy, místo aby šel rychle převzít Novotného tajný trezor, z něhož se prý proto leccos ztratilo; Novotný pak již jako prezident na penzi prohlašoval, že má doma balíky materiálu na Štrougala a další a že by zveřejnění některých materiálů z nim bylo velmi "politicky nepříjemné". Mnozí však pokládali Dubčkův silný zájem o sport za sympatický rys chování vedoucího politika, který také ještě zůstal i normálním civilem.

Dubček byl, krátce řečeno, charismatickou osobností. S tím se někdo buď narodí, nebo mu to není dáno, i kdyby se o to jakkoli snažil. Je to vzácná vlastnost, nějak již asi geneticky zakódovaná, nebo chcete-li od boha. Není to tedy u Dubčeka nějaká jeho zásluha, ale pro politického vůdce je to signifikantní znak, možná i *coditio sine qua nom.* Lidé věřili, že Dubček sám plně věří tomu, co říká a slibuje. Věřili, že u něho slova budou odpovídat činy, že za svými sliby bude poctivě a bez "intelektuálních" čytáček stát celý život (jak se ošklivě říká : seč mu síly stačí). V tom v něm tušili nepatetického, ale skutečného bojovníka. Shoda jeho projevů s jeho vnitřním přesvědčením byla přesvědčující. Jeho sliby, že to bude dělat jinak, snažit se dělat to lépe než předtím, tak jak to půjde nejlépe - mnohým stačily. I A v tom se v Dubčkově nezklamali, ačkoli - jak bude ukázáno - zvládnout tehdejší obrovské vnější tlaky bylo asi nad lidské síly vůbec. Podobně jako dnes Kádár plní sice to, co slíbí,

ovšem - poučen Dubčekovým příkladem - slibuje jen již to, co je v daných podmínkách splnitelné, přípustné.

P ř e d e v š í m však Dubček říkal to, nač již lidé dlouho v skrytu duše čekali, co již dávno bylo jejich více méně tajným přáním : Demokratizace politického a společenského života; ekonomická reforma; větší svoboda projevu; konec deformací včetně ekonomických; odstranění nezdravých kádrových diskriminací a preferencí; zvláště pak Dubčekovo : "místo bojovat p r o t i čemusi bojovat za něco". Atď. Byla to tak všeobecná přání, že našla v lidech širokou a silnou rezonanci a probudila jejich společenský zájem i ekonomickou angažovanost a pracovní aktivitu i iniciativu.

Dubček na říjnovém zasedání ÚV K v roce 1967 kritizoval tehdejší přehnanou politickou a ekonomickou centralizaci, nerovnoprávné postavení Slovenska a žádal řešení slovenské otázky. Za Dubčeka - ani nikdy předtím ani potom - nebyly vztahy Čechů a Slováků tak otevřené a upřímné. I když je to fenomén jistě jen naprosto podřadný, Dubček se nemusil snažit mluvit v televizi i česky; jeho slovenčina v rozhlasu a televizi, a tím více v osobním styku - i když to někomu bude znít jen jako fráze - otvírala srdce i těch, kdo měli tehdy ke Slovensku jen vlašný poměr. Dubček vůbec dokázal jako první (a zatím poslední) vedoucí politik přiblížit Čechy a Slováky navzájem správně svou otevřeností, srdečností a vnitřní poctivostí.

- - -

O Dubčekovi koncem 1968 a po jeho odchodu v roce 1969 bylo možno slyšet některé kritické hlasy : Že byl sprý někdy zbytečně váhavý a nerozhodný, že někdy rozhodnutí zbytečně odkládal - ale též naopak, že někdy prý jednal unáhleně až emotivně. Že prý nechal příliš dlouho debatovat, než se k nějakému názoru přiklonil; to říkali především asi ti, kteří byli víc netrpěliví než demokratičtí a kteří se domnívali, že právě jejich názor měl přijmout rychleji. Jiní tvrdili, že Dubček prý byl někdy i tvrdohlavý. To zase říkali asi především ti, jejichž názor po uzavřené diskusi již odmítal. Dubček totiž když po diskusi zaujal nějaké stanovisko, už od něj nechtěl ustoupit. Tím vším má být řečeno jen, že Dubček byl zastáncem otevřené, svobodné, široké demokratické diskuse na rozdíl od Novotného předtím (a některých dalších po něm). Nemá tím být tvrzeno, že Dubček rozhodoval vždy bezchybně. Byl právě tak, jako my i vy, jen člověkem - tedy omylným.

K tomu ještě :

Za prvé, vždy budou mezi kritiky každého vedoucího politika jednak radikálové, kteří by rádi postupovali rychleji, jednak současně kritici, kteří dávají přednost pomalejšímu, rozvážnějšímu, opatrnějšímu postupu. Jsou přece známé podobné kritiky i u takových politických velikánů, jakými byli Roosevelt, de Gaulle, Adenauer, Kreisky aj. Jestliže jen velmi málo kritiky se dočkali za svého života Churchill, Masaryk, bylo to do značné míry dáno spíše jednoznačností poměků, pokud oni byli u moci.

Za druhé, hodnocení každé historické osobnosti a tedy i Dubčeka nelze provádět jen tak, že něco měl či neměl udělat, aniž by přitom bylo vzáto v úvahu, co udělat či neudělat m o h l z hlediska tehdejších objektivních vnitřních i vnějších omezujících podmínek. Dále jaká variantní řešení, včetně úvah o sekundárních, vedlejších nechtěných důsledcích, mohl či nemohl volit, ovšem opět z hlediska tehdejších objektivních omezujících podmínek, případně jejich tehdejších více méně omezených znalostí. Dále která alternativní rozhodnutí byla či nebyla účelná a výhodná, ale i m o ž n á, a jakou pravděpodobnost měla pro dosažení okamžitých a dlouhodobých cílů nebo naopak tyto cíle spíše ohrožovala ev. by znemožnila. Kritici totiž nemohli tehdy ještě plně znát, jaké vnější tlaky musel Dubček tehdy respektovat a především jak obtížné bylo správně odhadnout všechna rizika při rozhodování o všech jednotlivých i zdánlivě nevýznamných otázkách. To jen "frajtři po bitvě" vidí pak všechno správně.

Vůbec to však neznamená, že by pozdější kritická hodnocení Dubčeka nebyla účelná a poučná, nebo dokonce že by tehdy k žádným chybám nedošlo⁺⁾ .

Za třetí, nikdo z vedoucích politiků, dole či úplně nahoře, nemá oněch příslovečných pět (deset?, dvacet?) "p". Nejen že je nemá a ani mít nemůže, ale asi je ani nepotřebuje. Co však musí mít, jsou jednak inteligentní, chaberní, kvalifikovaní spolupracovníci - a v tom neměl Dubček ani vždy dost štastnou ani dost volnou ruku (což později platí i o G. Husákovi). Jednak musí se vedoucí politik umět obklopit kritickými odborníky-specialisty, jímž musí umět trpělivě naslouchat a především pro ně vytvořit atmosféru, aby směli otevřeně, svobodně kritizovat bez obav pro svou profesionální existenci. To Dubček na rozdíl

^{+) Diskuse i o skutečných či domělých chybách u Dubčekových rozhodnutí je obsažena v dnes již rozsáhlé literatuře o čs. reformě 1968. Přehledné shrnutí této diskuse je ve velmi instruktivní a podnětné studii Luboše Kohouta "Kritické poznámky k literatuře o roce 1968 v Československu", 1985, samizdat.}

od Novotného dokázal, zatímco v případě G. Husáka o tom mnozí pochybují. Povinností vedoucího politika je pak dobře se orientovat v odlišných až protichůdných expertízách a oponenturách, umět vybrat optimální variantu řešení, správné věcné a časové priority, nebo aspoň nejmenší z nutných zel, prostě rozhodnout a převzít odpovědnost. (Objektivní kritické zhodnocení provedou historici, až budou mít k tomu potřebný časový odstup a především potřebnou svobodu.)

- - -

Nekonvenčnost některých Dubčekových projevů je dána i tím, že mu je připravovali jeho spolupracovníci, kteří měli větší politický rozhled a nadhled, než ti, kdo je připravovali Novotnému. Někteří poradci Dubčeka byli však dříve poradci i Novotného, ale pracovali nyní v nové atmosféře, pod novým vedením. Dubčekovy projevy nejsou tedy formou, ale ani obsahem jen jeho čistě osobními projevy a opatřeními. Obsahují i některé výsledky týmové práce jeho spolupracovníků, jak tomu je, bylo a bude u všech vedoucích politiků na celém světě.

Naopak zase projevům, předneseným Dubčkem jménem předsednictva ÚV, a stejně i návrhům na usnesení ÚV vtiskl Dubček jako první tajemník KSČ svůj osobitý ráz a dával konečnou obsahovou náplň. On rozhodujícím způsobem ovlivňoval konečnou volbu mezi předloženými, diskutovanými návrhy.

Dubček nebyl v lednu 1968 nějakým plně vyzrálým reformátorem, který by měl plně rozpracovaný obsahový a organizační reformní program činnosti a který by jen čekal na příležitost uvést svůj hotový program do života. Proto na začátku ledna 1968 i u něho převažovala kritika minulosti nad detailními pozitivními reformními opatřeními. Byl však první, kdo na ÚV žádal vypracovat stručný akční program, aby strana a celá veřejnost mohla být co nejdříve informována, jaké nové základní cíle vytyčil ÚV do budoucnosti. Jemu nelze vytýkat, že ke schválení Akčního programu došlo až začátkem dubna, neboť byl pracován daleko důkladněji než v původní Dubčekově představě. Zdržení tu nastalo především pro vleklé jednání o státoprávním postavení Slovenska.

Dubček ve své nové funkci a v novém prostředí dokázal velmi rychle zhodnotit a nasát do sebe reformní programy, které byly více či méně připravené v různých stranických a odborných kolektivech, a obklopit se lidmi s invencí, kteří ho i dále inspirovali. Ale nebyl, jak

se někteří domnívají, jen "měsícem, který odrážel paprsky českého slunce". Spíše uměl - mám-li též použít metafory - "pozlatit" všechny ty programové cíle a postuláty, jichž se dotkl, tj. získat pro ně širokou důvěru strany i veřejnosti, vyvolat aktivitu k jejich uskutečňování, probudit mnoho lidí z tehdejší letargie a zmobilizovat je k politické a ekonomické angažovanosti a iniciativě. A to byl v tehdejších poměrech všeobecné politické a ekonomické apatie právě prvořadý úkol vedoucího politika. V tom byl Dubček jako politická osobnost nezastupitelný. To je dnes zřejmé.

- - -

V následujících kapitolách nebude popisováno, kdy a kde se reformní programy rodily, co jim před rokem 1968 předcházelo. O tom existuje rozsáhlá literatura domácí i zahraniční (z té např. rozsáhlá, objektivně hodnotící kniha kanadského profesora historie G. Skillinga "Přerušená revoluce").

Následující kapitoly by měly především ukázat, v jak mimořádně obtížné a složité politické situaci v roce 1968 musil Dubček rozhodovat a jak neúměrně vysoká byla rizika při rozhodování i o maličkostech. Bude ukázáno, jaké měl partnery - protivníky doma i venku.

Po vstupu cizích vojsk na naše území byly např. vysloveny pochybnosti, zda Dubček včas a přesně informoval členy ÚV i veřejnost o výsledcích svých schůzek se sovětským vedením, případně s vedením některých socialistických zemí, které pak vyslaly svá vojska do Československa.

Avšak Dubček nebyl na těchto rozhovorech jediným účastníkem z našeho vedení. Těch bylo vždy více, a dokonce se jich někdy zúčastnili i ti, kdo jsou i dnes ve vedení. Ale především z nejdůležitější takové schůzky, ve Varšavě, byl nám při naší neúčasti zaslán dopis 15. července, tedy asi měsíc před vstupem vojsk na naše území, který byl celý doslova uveřejněn v našem tisku. Byla tedy stanoviska pěti komunistických stran k našemu polednovému vývoji známa celé veřejnosti. Rovněž byla v tisku uveřejněna naše odpověď na tento dopis dne 19. července. Znění odpovědi bylo na červencovém zasedání ÚV j e d n o m y s l n ě schváleno. Bylo by možno pokračovat, ale to až v příštích kapitolách.

Spolehlivé a objektivní zhodnocení příčin vojenského zásahu proti nám budou moci dát teprve historici, neboť nejsou známe ještě mno-

hé dokumenty. Např. teprve koncem roku 1984 byly ve Francii uveřejněny dokumenty o tajných, do té doby neznámých vyjednáváních Francouzské komunistické strany a nejvyšším sovětským vedením v Kremlu o situaci v Československu těsně před srpnem 1968, zejména pokud šlo o úvahy o vstupu sovětských vojsk na naše území. Přesto i to, co bude z těchto jednání uvedeno v následujícím, dává na některé otázky jen neúplné odpovědi.

- - -

H l a v n í m tématem práce je ukázat, v čem bylo jádro Dubčekova politického a ekonomického programu, v čem Dubček (a celé tehdejší vedení KSČ i státu) viděl specifika našich poměrů a tradic, v čem pokládal za nutné respektovat specifičnost pro uskutečnění našeho demokratického socialismu, v čem tedy byla československá specifická cesta k socialismu. Teprve pak vznikl italský eurokomunismus a socialismus "ve francouzských barvách".

V práci nejde o nějaké poučení z minulosti, neboť dnešní podmínky jsou zcela jiné. Historie se prý neopakuje, tvrdí správně historici. Ačkoli jsou dnešní podmínky odlišné od podmínek před Pražským jarem, co se tu však opakuje, jsou nedostatky, vady ekonomické iracionálnosti, krizové jevy, které tu byly již i koncem 50. let a začátkem 60. let. Rovněž stejné jsou dnes ekonomické deformace a disproporce, které přetrvávají po celou dobu normalizace, jen snad s tím, bozdílem, že se v ekonomice i morálce prohloubily a rozšířily. Přetrvávají tedy - i při změněných podmínkách - negativní jevy, takže z historie se přece něco podstatného opakuje. Přetrvávají totiž základní příčiny, které působí např. v ekonomice zbytečné každoroční mnohamiliardové škody a ztráty jak ve výrobě tak v pracovní morálce.

Práce není koncipována ani jako poučení do budoucnosti, ale spíše jako vybídka k zamyšlení, jak v roce 1968 strana a společnost s Dubčekem v čele se snažila zbavit přečcházějících deformací a disproporcí a stále se prohlubující společenské apatie a ekonomické stagnace. A dále v č e m - daleko určitěji než v náznamech naší specifické cesty k socialismu v letech 1945/8 - viděla hlavní prvky československé specifické cesty k socialismu, přijatelnému tehdy převážné většině národa, a jaká pro to uváděla zdůvodnění a dělala ~~náz~~ opatření.

Všeobecné sympatie pro Dubčeka jako vedoucího politika, jeho obliba ve veřejnosti se tehdy nemohly zvrhnout v nějaký kultíček jeho osoby právě pro jeho antiautoritářství a upřímný a hluboký respekt k demokratickým principům. Jako by nebylo správné osobnost Dubčeka přeceňovat nebo dokonce legendarizovat, nebylo by ani správné nedoceňovat a jeho historický význam pro pokus o syntézu demokracie a socialismu v našich specifických podmínkách, národních tradicích a v myšlenkovém klimatu našich národů vzhledem k jejich historickým zkušenostem.

I když byl pokus o demokratický socialismus u nás zmařen vnějším vojenským zásahem, neubírá to na historickém významu Dubčeka jako pokrokového politika, razícího progresivní myšlenky (ostatně není vyloučeno, že se podobné pokusy budou jednou ještě někde opakovat).

- - -

Ačkoli tématem práce je Dubček v roce 1968, nelze se v ní - vzhledem k podtitulu čs. specifická cesta k socialismu, a myšlen je i konec této cesty - vyhnout i politické roli G. Husáka. Politické působení Dubčeka a Husáka je v tomto období osudově svázáno. Husák byl prakticky politicky rehabilitován teprve až za Dubčeka, jako prvního tajemníka KSČ, když byl v dubnu 1968 jmenován místopředsedou vlády. A zase naopak byl Dubček za Husáka odsunut na vedlejší kolej, když byl Husákem vystřídán ve funkci prvního tajemníka KSČ v dubnu 1969 a pak za Husáka v roce 1970 vyloučen ze strany. Budou proto na mnoha místech přímo i nepřímo p o r o v n á v á n a prohlášení, projevy a jednání obou v roce 1968, a to jak před vstupem vojsk tak po něm. Společné je, že v roce 1968 oba prosazovali Akční program a obrodný demokratizační polednový proces, na což se u Husáka dnes již téměř zapomnělo. Jeví se proto účelné předeslat a několik stručných poznámek o jejich politickém vývoji před rokem 1968 a o jejich odlišných zkušenostech a vlastnostech.

Alexandr D u b č e k se narodil 1921. Jeho otec odjel s celou svou rodinou v roce 1924 do Sovětského svazu pomáhat budovat komunismus. A. Dubček tam strávil celé své mládí a vrátil se na Slovensko 1938. Jako člen ilegální KS Slovenska od roku 1939 se pak zúčastnil Slovenského národního povstání. Pak pracoval v aparátu strany, od

roku 1949 jako vedoucí tajemník v Trenčíně, v letech 1951/2 na ÚV KS Slovenska v Bratislavě, kde se v roce 1960 stal tajemníkem ÚV KS Slovenska a později v letech 1963 až 1967 prvním tajemníkem KS Slovenska, i členem předsednictva ÚV KSČ. V lednu 1968 byl zvolen po Novotném prvním tajemníkem KSČ. V dubnu 1969 ho v této funkci - na základě většinového usnesení ÚV KSČ - vystřídal Husák. Dubček byl pak krátkou dobu předsedou Národního shromáždění, pak vyslancem v Turecku. Po vyloučení ze strany v roce 1970 pracoval jako subalterní úředník, později jako zámečník v lesním závodě u Bratislavy.

Gustáv Husák se narodil 1913. V roce 1929 se stal členem komunistické studentské mládeže, v roce 1933 členem KSČ. Zúčastnil se jako politický pracovník Slovenského národního povstání. V roce 1945 byl povereníkem vnitra a v letech 1946 až 1950 předsedou Sboru povereníků. V roce 1951 byl zatčen a uvězněn. Odseděl si asi deset let. Byl amnestován v roce 1960. Občansky, ale nikoli politicky byl rehabilitován až v roce 1963. Po propuštění z vězení pracoval jako skladník, pak subalterní úředník a nakonec jako pracovník Ústavu státu a práva SAV. Za Dubčeka jako prvního tajemníka KSČ se stal místopředsedou vlády. V této funkci aktivně podporoval polednovou politiku, demokratizační proces a Akční program jak ve vládě, tak na stranických schůzích a veřejných mítincích. Po návratu z Moskvy po podepsání moskevského protokolu se v srpnu 1968 stal prvním tajemníkem KS Slovenska, brzy nato i členem předsednictva ÚV KSČ. V této funkci je spoluautorem rezolucí a usnesení listopadového a prosincového ÚV KSČ v roce 1968, kde bylo slihováno, že budeme i po vstupu vojsk pokračovat v polednové demokratizační politice a v uskutečňování Akčního programu. V dubnu 1969 vystřídal Dubčeka jako prvního tajemníka KSČ a později Svobodu jako prezidenta republiky.

Ve srovnání s Dubčekem byly od roku 1968 Husákovy zkušenosti z našeho politického života delší (byl o téměř 10 let starší) a především pestřejší. Dubček naopak znal lépe poměry a mentalitu lidu i komunistů v Sovětském svazu, kde prožil 30.léta a měl přímé osobní zkušenosti z druhé poloviny 30. let. Tehdy tam (a pak znovu koncem 50.let) i vystudoval stranickou školu. Husák naproti tomu do roku 1968 navštívil Sovětský svaz mjen několikrát (máprý jen dvakrát?) a jen na krátkou dobu, takže jeho znalost Sovětského svazu byla jen nepřímá. Dubčekova ruština na rozdíl od Husáka je perfektní, což není nevýznamné při vzájemném vyjednávání a pro

poznání psychologie jednajících partnerů.

Nejen osobní zkušenosti, ale i osobní vlastnosti Dubčeka a Husáka jsou velmi odlišné, Husák nemá Dubčekovo politické charisma. Je typem intelektuálního politika jako "válečníka strany", a nikoli politika, který dokáže ovlivnit celou veřejnost tomu odpovídající formou projevů. Mnozí se domnívají, že jeho osobní ambice a jednání jsou značně ovlivněny i jeho zkušenostmi z desetiletého věznění pro politickou úchytku.

Je ovšem třeba uznat, že Husák měl a má od roku 1969 daleko obřížnější situaci, než měl Dubček v roce 1968, kdy za ním stála celá veřejnost, protože jeho politický program odpovídal tehdy názorům a tužbám obou našich národů. Je též zajímavé porovnat Husákovy projevy z roku 1968 s jeho pozdějšími (eventuálně s dnešními názory).

- - -

Po f o r m á l n í stránce jsou Dubčekovy názory a jím prosazované myšlenky Akčního programu uváděny pokud možno jako doslovné citáty, ve zřejmých případech i bez uvozovek. Trpí tím možná stylistická plynulost ev. možnost komentářů a poznámek k jednotlivým názorům, ale naopak to zvyšuje autentičnost jeho myšlenek i jeho formulací. Lze samozřejmě namítnout, že některé myšlenky z jeho projevů byly vynechány. Musely být vynechány, neměla-li se práce rozrůst do rozměrů neúnosných i pro běžného čtenáře - i tak je jich spíše více než méně. Práce není psána historikem ani pro historika, který může jít ad fontes, ale pro toho, kdo období Pražského jara nezažil nebo již po téměř dvaceti letech leccos zapomněl.

V práci jsou nutně některé obsahové i formulační duplicity, jestliže Dubčekovy názory měly být srovnávány v období před vstupem vojsk a po něm, jestliže jeho názory měly být konfrontovány s názory Husáka, ale i Smrkovského, Černíka, Svobody, Bilaka, porovnávány s názory v AP a konfrontovány i s "Poučením z krizového vývoje ve straně a společnosti", schváleném za vedení Husáka na prosincovém ÚV v roce 1970 (tzv. Poučení 1970). Právě shoda či naopak odlišnost pokud možno doslova převzatých citátů by měly plastičtěji dokreslit Dubčekovu osobnost (ale i Husáka) a přiblížit i tehdejší atmosféru^{†)}

†) Všechny projevy na zasedáních ÚV, usnesení, rezoluce, provolání, zprávy ÚV včetně diskusí, dále zprávy a komuniké ze společných porad vedení KSČ, KSSS a dalších komunistických stran Varšavského paktu, protestní prohlášení čs. vlády, Národního shromáždění a ÚRO proti vstupu vojsk v týden po 21. srpnu, záznamy o rozhovorech ve-

dených francouzskou komunistickou stranou v Moskvě a v Páruze o nebezpečí a důsledcích eventuální vojenské intervence atd. jsou převzaty z přímých autentických pramenů.

Maproti tomu znění moskevského protokolu a formulace tzv. žádostí našich zvatelů o poskytnutí sovětské vojenské pomoci a pak některé méně důležité informace jsou převzaty z různých informací a zpráv z druhé ruky, protože přímé prameny jsou nedostupné. Na podmíněnou vypovídací hodnotu takto převzatých pasáží je v textu upozorněno.

V řazení jednotlivých kapitol není žádný pokus o periodizaci roku 1968. Zvolená časová posloupnost podle jednotlivých zasedání ÚV má jen lépe zpřehlednit celkový vývoj a význam událostí :

- může pomoci ukázat, zda, proč, kdy a nakolik se Dubčekova (a Musákova) stanoviska lišila v průběhu roku 1968;

- může pomoci vysvětlit, proč Dubček při hlasování na všech zasedáních ÚV během roku 1968, před vstupem vojsk i po něm, si zachoval jednomyslnou podporu všech členů ÚV pro svá programová prohlášení;

- může usnadnit odpověď na otázku, proč lidé většinou Dubčekovi po návratu z Moskvy po podepsání moskevského protokolu z 27. srpna nevyčítali, že on i ostatní - s výjimkou Kriegla - přijali některé osudné body protokolu (bez konzultace s Národním shromážděním a vládou), což mělo v dalším za následek tragický obrat, jak to pak ukázala normalizace po roku 1969 prakticky až dodnes;

- může dát podnět čtenáři znovu přemýšlet, proč tolik dnešních vedoucích politiků a členů ÚV své názory, které zastávali v roce 1968 (a to před vstupem vojsk i po něm), až diametrálně změnilo již v roce 1969 a 1970, resp. proč tyto názory zastávají dodnes, aspoň navenek;

- může umožnit aspoň částečně sledovat, jak se postupně projevovala oficiální stanoviska k situaci v Československu na společných poradách politických vedení zemí, která pak vyslala svá vojska na naše území a proč je vyslala;

- může naznačit, zda a nakolik Dubček plně informoval členy ÚV a veřejnost o názorech Brežněva, Ulbrichta, Gomulky aj. na náš vývoj v průběhu ledna až srpna 1968;

- může přiblížit vysvětlení, proč se Dubček rozhodl neudělat "tradiční" komunistickou sebekritiku a co mu nakonec bylo Musákem a celým novým vedením vytýkáno;

- atd.

Jestliže by se zdálo, že v práci je podceněn názor o jen omezené úloze osobností v dějinách, pak se omlouvám, že to nebylo úmyslem autora, ale jen jeho ne dost šťastnými resp. vadnými formulacemi. Tématem tu totiž nebyla celková analýza roku 1968; o tom existují již desítky knih. Šlo jen o Dubčekovy názory z tohoto období.

Hlavním tématem je naše specifická cesta k socialismu, resp. názory, jež Dubček o tom oficiálně pronesl, jež jsem měl možnost vyslechnout a o některých z nich s ním i debatovat. Dubček však držel jen jeden konec řetězu, jehož druhý konec byl v rukou někoho, kdo měl v srpnu 1968 větší sílu.

Už jen proto mohl mít Dubček na průběh událostí v roce 1968 jen omezený vliv, zvláště, když mu v srpnu 1968 někteří naši politici, i když jich tehdy bylo velmi málo, "pomohli" pozváním cizích vojsk, a pak od roku 1969, a to už jich bylo více, "pomáhali" táhnout, utahovat, tlačit, potlačovat atd. politickou atmosféru a nejen ji. Normalizační důsledky politické, ekonomické, morální jsou dnes všeobecně známé.

Není ještě asi čas uvádět názory Dubčeka, které měl např. několik let po svém vyloučení ze strany a ze společenského života a hlavně po trpkých zkušenostech s naší státní tajnou bezpečností, a proč zůstal v ústraní (škoda že nezůstal v Praze). Ale jinak je toho v následujících kapitolách dost k přemýšlení o Dubčekově roli v Pražském jaru, které - v rozporu s kalendářem začal již uprostřed zimy, přesněji již na podzim 1967 právě svým vystoupením na říjnovém zasedání ÚV svou kritikou tehdejší politické praxe a požadavkem na nové pojetí funkce strany.

Erika Kadlecová : Zvýšení religiozity? V jaké míře a jaká?

V poslední době se často diskutuje o vzestupu zájmu o náboženství. Tento jev není omezen jen na naše československé poměry, na katolicismus, na křesťanství. Připomeňme alespoň dramatický růst významu islamu jakožto integrující ideologie řady hnutí a národů Asie a Afriky. Ty právě v něm hledají sebeuvědomění a pod jeho vlajkou uskutečňují vlastní vstup do světových struktur.

Pro naše vlastní poměry by bylo třeba konkrétněji znát zda k oživení zájmu o náboženství dochází skutečně, v jaké míře, proč a jaké důsledky lze od tohoto jevu očekávat.

Podloženou odpověď na žádnou z těchto otázek nelze dát. Nemáme k dispozici ani nejzákladnější data o vývoji religiozity. Pokusím se pouze shrnout poznatky a názory, které se projevíly v jednom rozhovoru na dané téma a to ve výhraněně marxistickém prostředí.

Už i otázka zda a do jaké míry k oživení zájmu o náboženství dochází se ukázala jako sporná a názory se značně liší podle místa a prostředí, v němž se pozorovatel pohybuje. Omezené osobní zkušenosti a kontakty, někdy i přání zkreslují obraz. Z hlediska velkých měřísel posun k vyšší religiozitě v celé populaci asi nebude příliš znatelný. Jde spíše o probuzenou duchovní aktivitu určitých skupin, již však nelze podceňovat vzhledem k její intenzitě, odhodlanosti a možném pozdějším vlivu. Při vší různosti zkušeností zdá se být nesporné, že náboženství se bere vážněji, nebagatelizuje se, není vázáno na "periferní" a zaostalé vrstvy obyvatel, ba ani v povědomí ostatních s nimi není jednoznačně spojováno. Zájem o náboženský a církevní život je jak se zdá patrnější ve městech (Praha) než na venkově, mezi intelektuály (došlo, jak známo, k řadě konverzí) a mezi mladými lidmi.

V centru našeho rozhovoru byla otázka, proč k oživení náboženství dochází. V odpovědi je zřejmě třeba vyloučit právě nejhlubší a nejpodstatnější rovinu zájmu člověka o náboženství. Mám na mysli takové motivy jako je potřeba opřít se o absolutní neotřesitelné jistoty ve dnech tápání, hledání smyslu života či naopak problém ztráty životního smyslu nebo toho co zaň člověk pokládal, touha po zhodnocení i toho nejubožejšího života, nutnost vyrovnat se se zážitkem trvalého ponižování, křivdy, volání po spravedlnosti a odplatě, problém nemoci a bezmoci, ztráty nejbližších a v absolutní koncentrované podobě protest proti smrti jako neodvolatelnému, definitivnímu, absurdnímu zmaření a zvrhání všech snah, obětí a hodnot, které v sobě lidský život uzavírá...

Škrtneme-li předpoklad Boha, uspokojující odpověď na to vše neexistuje.

Vylučujeme-li tuto nejhlubší vrstvu, je to proto, že tu byla, je a bude vždy. Je trvalým otazníkem a výzvou a nemůže tudíž nezprostředkovaně způsobovat růst nebo ústup religiozity.

Oživení zájmu o náboženství není jen místní záležitostí, je tedy třeba se podívat, jaké pro ně existují všeobecné předpoklady.

Proces sekularizace, kritiky náboženství a církve byl v minulosti veden v podstatě po třech liniích :

jako útok na svatozář feudálních institucí ať již z pozic liberalismu, demokracie, socialismu či anarchismu - jako boj za svobodu, rovnost a bratrství lidí;

jako útok vědy a kritického myšlení na poručníkování a cenzurování ze strany církve (později na sama církevní dogmata) omezující svobodné bádání, známý stručně jako spor vědy s náboženstvím;

jako kritika rozporu mezi teorií a praxí křesťanské společnosti, kritika pokrytecké morálky, zaštitující se křesťanským učením.

Doba krinolin a honzíků nebyla idylická, a měřeno dnešní životní úrovní, možnostmi lidí i způsobem vnějších vztahů mezi podřízenými a nadřízenými, není čeho litovat. Z hlediska, které nás zajímá v souvislosti s náboženstvím, měla však tato doba jedno podstatné - víru v budoucnost. Charakteristickým rysem evropského myšlenkového ladění byl optimismus, sebevědomí, víra v člověka, pokrok, rozum, vědu, možnost štěstí pro všechny. Při vší nizezi bylo pro co žít, k čemu se upnout, ať již to byly sociální a politické zápasy, neekonomické projekty, nebo vědecké a technické objevy.

Snažení nebylo marné. Podařilo se rozbít překážky, které stály v cestě za vytčenými cíly. Všeobecně závazné a sanckonované církevní příkazy a zákazy ztratily svoji sílu. V různých částech světa padl feudalismus, kolonialismus, kapitalismus, k moci se dostali ti, kdo slibovali uskutečnit rovnost, volnost, bratrství, vládu lidu, revoluci proletářů všech zemí, konec panství bílého muže. Věda nabídla vlastní obraz světa a jeho vývoje. Vědecké poznání přineslo i obrovské praktické úspěchy, které změnily celý dosavadní tradiční způsob života a to u všech vrstev obyvatelstva.

Věk svobody, štěstí, křesťalových vztahů mezi lidmi přesto nenastal. Sny byly zabity tím, jak se uskutečnily. Reálné společnosti, ať již založené na jakkoliv odlišných principech, se ukázaly být karikaturou ideí, za jejichž uskutečnění jsou vydávány.⁴⁾ Reklamní ovace vlastním výtěžkům, jimiž se předstihují představitelé každého z nejlepších světů, na tom nemohou nic změnit. Výsledkem je totální desiluze, zmatek, hrůza z budoucnosti, ztráta perspektiv. Navíc neexistuje "velký projekt", který by podmaňoval a burcoval. Zůstala atomizace soukromých ulit, zoufalství, terorismu, šilhání po ráji u sousedů.

Člověk má pocit, že jej podvedla i věda. Ucelený, uspořádaný obraz světa, kterým včera nahradila staré mýty, dnes tatáž věda opět rozbila a rozdrobila. Relativizovala a zkomplikovala všechny poznatky do té míry, že se pro většinu lidí staly něčím nepřehledným a nepochopitelným. Posun představ o prostoru, času, struktuře hmoty, příčinnosti, kosmu, který jsme museli absolvovat za poslední tři generace, nemá obdoby v celých dějinách lidského poznání. Množství objevů, rozsah znalostí a s tím spojená specializace vytváří stav, kdy i vysoce kvalifikovaný vědec v jednom oboru je bezpečně neznalý ve většině ostatních oblastí. Na pověstného "muže z ulice" chrlí popularizovaná věda tu jistotu, že vesmír je nekonečný, tu opak této jistoty, tu příkaz požívati španát, tu radu vyhýbati se mu.

Podobný přemet jsme zažili i v důsledcích praktické aplikace vědeckého poznání. Nadšení, s nímž byly vítány vynálezy pro pokrok a blaho lidstva, patří minulosti. Na základě zkušeností s důsledky stále se rozšiřujících možností člověka měnit svět bylo nadšení vystřídáno skepsí, ba hrůzou. Věda ve spojení s hamižností učinily z moderního člověka krále Midase. Vše, čeho se dotkne, mění se v nepředstavitelné bohatství věcí. Jejich množství přeměňuje zemi ve smetiště, jejich rozkladné zplodiny pronikají do živých těl v proměněném chlebu, vodě, vzduchu.

Po tisíciletí člověk užíval přírodu tím, že si ji přizpůsoboval. Potlačoval to, co považoval za škodlivé, rozmnožoval a pěstil to, co mu sloužilo. I tato činnost stačila, aby země změnila svou tvář, aby se z místa soužití nesčetných druhů rostlin a živočichů stala lidským

⁴⁾ Protože vlastní nemoc báli co nejvíce, má člověk sklon podceňovat problémy jiných. Čteme-li však např. Thákurovu hlubokou obžalobu západní společnosti (Nacionalismus západu z r. 1921) najdeme tam již většinu výtek, s nimiž se kriticky obracíme k naší současné realitě.

sídlíštěm, v němž je trpěno pouze to, co slouží jedinému druhu. XX. století přineslo v tomto vývoji další, velmi podstatné novum. Dovedeme vyrábět látky, které v přírodě samé nikdy neexistovaly, a nyní tuto novátorskou činnost přenášíme i do sféry života. Pokoušíme se pomocí genového inženýrství o podstatnou přeměnu vlastností živých organismů zevnitř. Jestliže donedávna každý pokrok vědy a techniky vyvolával úžas, obdiv, pocit vítězství ducha, dnes současně s tím - a někdy i místo toho - se vkrádá úzkost z nechtěných důsledků. Co to může udělat v míru? Co za války?

Nejde jen o nechtěné důsledky. Na základě nových vynálezů se objevily možnosti kontrolovat lidi, ovládat je a manipulovat s nimi v míře nikdy nemyslitelné. Poznání, které slibovalo dát člověku svobodu, hrozí, že jí bude definitivně zbaven.

S iluzemi o člověku od přírody dobrém a vychovatelném, který je jen neblahými okolnostmi doháněn k zlému, to nedopadlo lépe, než s předcházejícími. Nový člověk nové společnosti, který zdobil výklady o morálce zítřka, tiše zmizel ze scény. Rostoucí projevy agresivity, cynismu a lhostejnosti jsou problémem všude na světě. Na místo rozmachu nadějí nastoupila kocovina. Základním pocitem je strach - strach z války, z vody, kterou piješ, z pokrmu, který dáváš dětem, vzduchu, který musíš dýchat, ze souseda, že tě udá, z kolegy, že tě vytlačí z místa, strach z bílých, černých, žlutých, barevných, strach z Rusů, komunistů, imperialistů, revanšistů, strach z těch, co mají hlad a z těch, co mají zbraně. Kdysi psal člověk i ve vězení Utopii. Dnes píše horrory.

V této situaci člověk znovu hledá útočiště v náboženství a církevním společenství. Je to tím snadnější, že i církve se poučila z náporu kritiky, jíž musela čelit. Zjistila, že ztráty a porážky, které utrpěla, mohou být ve svých důsledcích cennější než hodnota pozic, které musela vyklidit. Urazila značný kus cesty od Syllabu k aggiornamentu, od vatikánských věžů k létajícím papežům.

Zvláště od nástupu Jana XIII se datuje výrazné oživení činnosti kurie a celé katolické církve a následkem toho i oživení zájmu celosvětového veřejnosti o aktivity katolicismu. Nezvyklé, někdy překvapující iniciativy se týkají jak vnitrocírkevních záležitostí, ekumenických snah uvnitř křesťanství a navazování kontaktů s mimokřesťanskými náboženskými společenstvími, tak nebyvalé nově pojeté angažovanosti církve v oblasti profánního dění. Církve se snaží vystupovat v roli obhájece, kritika, inspirátora, eventuelně i prostředníka, aniž by vstupovala do politiky tradičními politickými prostředky. Prohlašuje, že sama politický program nemá, nespojuje se s žádnou politickou organizací, nechce za-

sahovat do světské vlády, vyhrazuje si však právo vyslovovat se k morálním otázkám politiky. Je to ideální a prakticky nezranitelná pozice. Umožňuje jí zaujímat stanoviska, aniž by přejímala zodpovědnost, vytyčovat cíle, aniž by na sebe brala povinnost prokázat jejich realizovatelnost. Každá existující moc se vůči ní dostává do nezáviděníhodné pozice, kdy upachtěná praxe je měřena ideálním nárokem.

V oblasti kultury se církve snaží neporučnickovat to, čemu nerozumí, je vyčkávavě tolerantní vůči vědeckému výzkumu, pokouší se absorbovat jeho výsledky. Zvláště přírodovědcům nebrání, aby zkoumali skutečnost bez předpokladu Boha. Značnou opatrnost projevuje i ve vztahu ke společenským vědám - vyhýbá se konfliktům, kde jí nejdou "přímo na tělo."

Byl by hluboký omyl považovat nové rysy za rozchod s minulostí. Něco podobného je v církevním organismu nemyslitelné. Jde o rozdíl v přístupu, ne v charakteru. Vůle a schopnost přizpůsobit se modernímu světu má přesný smysl a meze a je pouze cestou k tomu, aby svět byl přizpůsoben církvi, jejímu učení. Chápat *aggiornamento* jinak by bylo ~~naivní~~ naivitou ze strany jedněch a herezí ze strany druhých.

Atmosféra u nás nese všechny známé znaky marasmu, skepse, bezvýchodnosti a apatie. Nejen že naše země nebyla všeobecné krize ušetřena, ale v mnohém směru je deziluze hlubší, protože naděje byly vypjatější a spád od opojení k rozčarování příliš rychlý a prudký. Připomeneme-li si euforii z doby osvobození (kterou mimochodem v této síle a všeobecnosti nemohla prožít žádná z nových socialistických zemí s výjimkou Jugoslaviie) je jasné, že dříve nebo později byly drasticky rozbíjeny představy o budoucnosti - ať již jakkoliv rozdílné - všem složkám obyvatelstva. Rok 1948, procesy a léta padesátá a konečně srpen 1968 jsou nejmarkantnější rozcestí, kdy další a další bloky lidí ztrácely půdu pod nohama a iluze o blízké uskutečnitelnosti "nového a lepšího" světa. Nově nastupující generace se již nepodílely na nadějích, ale spoluprodávaly jejich pád.

Současný stav společnosti a mezilidských vztahů v ní byl popsán jak vědeckými, tak uměleckými prostředky a není třeba nosit dříví do lesa. V dané souvislosti se chci zmínit o jediném aspektu, o tom, jak současná podoba teorie a praxe označované jako marxleninismus otupuje u lidí intelektuální ostrážitost a navyká na typ myšlení vlastní náboženství. Značný díl toho, co na náboženství kritizujeme jako nepřijatelné, současně sami lidem vnucujeme, navíc v pokleslé podobě. Vyžadujeme, aby předstírali, že věří tvrzením, jež evidentně odporují rozumu i každodenní zkušenosti, nutíme je vyjadřovat se k věcem, o nichž jim

zablokujeme informace. Oslovujeme je mrtvým liturgickým jazykem, který sice v sobě nese poselství, ale jiné, než o kterém zdánlivě vypovídá. Proměnili jsme ve formální rituál celý veřejný a politický život počínaje schůzemi, přes sjezdy, První máje, Velká Výročí až k volbám. Účast na obřadech dává jedném vysvědčení loyálnosti, druhým uspokojení, jak všechno klape. Obdařili jsme instituce všemi ideálními atributy, které jsou obsaženy v jejich ideologickém pojmu a toto zbožnění hravě překlenulo rozdíl mezi církví viditelnou a neviditelnou. Neomyslnost sice není uzákoněna, nioméně se všeobecně přiznává představitelům k doživotnímu držení. Je-li pravda dočasná, souhrn základních tabu je trvalý a vešel do povědomí i podvědomí všech. Výčet hlavních i vedlejších titulů vedoucích osobností, uváděný s důkladností hodnou Domu staříckého mocnáře, hlásá, že jejich nositel není nic, místo v hierarchii všechno. Opršelé transparenty a agitační poutače jsou divná boží muka našich silnic; státní je méně - snad proto, že výrobní teraín by mohl přesáhnout dobu uctívání zobrazovaných. Vedeme oficiálně přísnou hranici mezi neuvěřitelnostmi, na něž věříme my, a neuvěřitelnostmi, v něž věří církev - ale tato hranice nemusí být každému tak jasná, jako profesionálním ideologům.

Degradace vědy na oblast činnosti řízenou zvenčí a podrobenou jiným kritériím, než jsou její vlastní, způsobuje, že řada oborů zpláňla, v jiných bylo bádání prakticky umrtveno. Objevil se i jiný paradoxní důsledek. Zahaňující zkušenosti s oficiálním odsouzením řady objevů a celých vědních disciplin vyvolaly trapnou nejistotu před další blamáží. Stalo se problematickým i to nejzákladnější - co může a co nemůže být předmětem vědeckého zkoumání. Honíme sněžné muže, fotografujeme létající talíře, vyhlížíme návštěvy mimozemšťanů a hledáme stopy jejich pobytů, dumáme nad parapsychologií - a to jsou ještě ty nejsolidnější výlety do světa otazníků. Náchylnost k obskurním myšlenkám a praktikám je šokující. I za našimi encyklopedisty stojí ironický stín hraběte Cagliostro.

Vyhlášení marxismu-leninismu za státní ideologii a z toho vyplývající zatlačování náboženství u nás působí dvojznačně. Navenek dosáhlo velkých úspěchů. Z církví odešli všichni, kteří se k nim hlásili ze společenských důvodů - že se tak slušelo, že to dělali jiní, že tím demontrovali svoji loyaltitu k uznávaným hodnotám. Jinými slovy dezertovali lidé, kteří setrvali v církvích z jiných než náboženských důvodů. Postupně odpadli i takoví, jejichž víra byla mělká a neobstála

bez opory obecného souhlasu a tím spíše v situaci, kdy se její vnější projev střetával s nevůli autorit.⁺⁾

Církevní zvyklosti, slavnosti a obřady byly vytlačeny z veřejného života a stáhly se do kostelů, modliteben a soukromí rodin. Církev - včetně katolické - se staly církvemi diaspory. Pro katolickou církev, přivyklou roli církve kdysi státní a tradičně církve lidové, bylo obtížné přeorientovat se do nového postavení, které vyžaduje zcela jiný typ kontaktů a činnosti. (Nekatolické církve nebyly situací zaskočeny do té míry, diaspora byla pro ně zažitou praxí.) Její situace byla navíc komplikována narušením organizační struktury, když byla znemožněna činnost řeholí a řady ordinářů. Na druhé straně to vše otevřelo prostor pro osobní iniciativy, nekonvenční a vynalézavé způsoby práce.

Církev jsou ve společnosti reálného socialismu nenormální a nenormalizovatelný útvar,⁺⁺⁾ ale přitom útvar naprosto legální. Jsou zbaveny sebemenšího křídla na moci, ba ani ve vlastních řadách nemají mocenské prostředky, jak vynutit uposlechnutí příkazu, který není přijat dobrovolně. Soudržnost, vnitřní disciplína a závaznost víry může být založena výhradně na autoritě. V této slabosti je síla a výjimečnost. Prakticky se nemohou projevit žádné odpuzující vlastnosti, jichž ani ony nejsou ušetřeny. Na temném pozadí vystupují církve jako čisté a svědčící, nepoznamenané přisluhováním. Jejich učení a způsob života je absolutně jiný, než co se vnucuje. Ukazují východisko a naději tam, kde je jiní nevidí. To jsou právě vlastnosti, které přitahují lidi znechucené bezobsažností a bezperspektivností života kolem. Věřící nemusí nikoho slovy ujišťovat o opravdovosti svého přesvědčení a nezištnosti své angažovanosti - vystupovat jako křesťan není, jak známo, cesta ke kariéře. Styk s nimi dává pocit společenství ušlechtilých lidí a určité vlastní pozitivní výlučnosti. Vzájemná pomoc a opora, přátelské zázemí, které jediné v atomizované společnosti supluje chybějící vazby, jsou v církevních společenstvích navíc umocňovány metafyzickým aspektem - setkáváním Boha v bližním.

Přitažlivost náboženství a církevního společenství má tudíž naprosto jednoznačně příčiny uvnitř společnosti.

^{+) Bylo by hrubým zkreslením domnívat se, že všichni nebo většina z těch, kdo se rozešli s náboženstvím učinili tak z oportunních důvodů. S jejich rozhodnutím ovšem nemají výnosy a usnesení nic společného}

^{++) Nejsou součástí NF a tím se stávají cizím prvkem ve struktuře společnosti. Vyplývá to z jejich nejvlastnější podstaty: nemohou ani formálně uznávat vedoucí úlohu strany a také strana nemůže takové uznání uplatňovat.}

Odmítáme-li hledat "viníka" v ideologickém náporu zvenčí, neznamená to, že současná podoba a politika církevních center v zahraničí, stejně jako aktivita církví v jiných zemích nehrají roli. Markantní je to zvláště u katolíků. Novum je, že Vatikán po zvolení polského papeže nejen že pracuje s perfektní znalostí problémů socialistických zemí, ale přímo z nich vychází. Dá se říci, že je dokonce absolutizuje, přenáší do jiných oblastí, kde je sociálně politická situace diametrálně odlišná (tvrdost polského katolicismu je těžko stavitelná v západních zemích, odpor proti teologii osvobození a politické angažovanosti kněží v Latinské Americe může vést ke zbytečnému opakování střetu...).

Současný papež zná perfektně politiku komunistických stran a státních orgánů socialistických zemí zevnitř, zná smysl zakódovaných frází, zná omezující, dokonce určující smysl zdánlivě bezobsažných "dodatkových" slov a nepolapitelných praktik, které jinak přehlédne každý, kdo s nimi neměl každodenně co do činění. Dotázán, jaká bude jeho politika vůči socialistickým zemím, odpověděl, že nikoliv naivní. Je to přesná charakteristika a je to tvrdá charakteristika.

V jaké míře se může církev uplatnit i v zemi, která je řízena komunistickou stranou bolševického typu a v níž jsou umístěny sovětské jednotky, ukazuje Polsko. Je to krajní případ, kde se spolu s tradičním mimořádným vlivem katolicismu uplatnila i řada dalších skutečností, jež jinde v té intenzitě nemají obdoby. Je snadné nakupit řadu argumentů, že jsme na tom "lépe" a že se to "u nás nemůže stát". Užitečnější je vzít na vědomí ten fakt, že v této části světa se církvi podařilo něco naprosto neuvěřitelného - politicky ideové salto mortale : vystupuje jako zastánce lidských a občanských práv, strážce národní identity a integrity, obhájce zájmů chudých rolníků a dělníků. Nejen vystupuje, ale je tak také přijímána.

Boj za svobodu, za práva člověka a občana, boj za sociální spravedlnost, proti ovládnutí a vykořisťování jedné třídy druhou v žádném případě není tradiční doménou církevních snah. Jeho legitimní původ a prameny jsou na opačném pólu evropského myšlenkového vývoje, v racionalistické tradici vedoucí od renesance a osvícenství k marxismu. Tímto konstatováním nechceme tvrdit, že by se tyto myšlenky musely dostávat do rozporu s autentickým křesťanstvím, že by nemohly být vyvozovány také z něho. Kdyby tomu tak bylo, dialog mezi marxisty a křesťany by byl nemožný. Není nic hrozivého a alarmujícího na tom, že se křesťané pro tyto ideje angažují - naopak. Hrozivé a alarmující je, že se mohou stát zastánci dělnických a rolnických zájmů vůči

vládě socialistického státu. Kam jsme to došli, když katolická církev bojuje za svobodu slova a proti cenzuře nařizované marxisty, za právo dělníků sdružovat se v odborech, k nimž mají důvěru? To je memento mori, to by nebylo možné, kdybychom se nezpronevěřili výchozím ideálům vlastního hnutí. Význam náboženství a církve v Polsku výrazně posílil sebevědomí katolíků také v jiných zemích a vzbudil respekt i mimo kruhy věřících. Opět je však třeba vidět, že to nejsou specificky náboženské hodnoty polského katolicismu, které imponují, ale psstoje k lidským a společenským problémům.

Jsme svědky toho, že v posledních letech roste u našich vládnoucích kruhů alergie vůči církvím, že je znervózňuje růst aktivity věřících. Reagují na ni silnějším tlakem, množí se trestní sankce za jednání, které je v ostatních zemích pokládáno za nezávadné. Československo, které mělo ze všech socialistických zemí nejlepší předpoklady najít uspokojivý model vztahů socialistického státu k věřícím a církvím, se tak stává vše zostuzující zkamenělinou. Výsledek takové politiky je v přímém protikladu k záměru autorů. Šikanování a odsuzování věřících zaostruje pozornost lidí k jejich snahám, zvyšuje jejich prestiž. To je další, nikoliv bezvýznamný impuls pro růst zájmu o náboženství.

Jak je zjevné, ad maiorem Dei gloriam jsme udělali dosti, více, než je zdrávo.

Červen 1985

Luboš Kohout

Pokud sjezd KSČ následoval v nevelkém časovém odstupu od skončení sjezdu KSSS, nabízí se pozorovatelům a komentátorům srovnání předeh, průběhu a výsledků, jakož i priorit a akcentů obou sjezdů.

Za nejpodstatnější a nesporný shodný rys považují skutečnost, že sjezd sovětských komunistů, a ještě méně sjezd KSČ, nepředstavovaly kvalitativní změnu, obrat ani v ekonomicko-systémové ani v politicko-systémové oblasti. Nicméně lze zaznamenat, že sjezd KSSS v rozporu se sjezdem KSČ/viz permanentní křečovitě držení se "Poučení z krizové situace.." / takovéto kvalitativní změny alespoň naznačil a signalizoval. Jinak řečeno, narýsoval dost zřetelnou startovací čáru a dal gorbáčovskému vedení mandát pro možné hlubší reformy v obou oblastech. Ovšem spíše ve vzdálenější, než v bezprostředně blízké době.

Sovětská předsejzdová i sjezdová nesmírně ostrá kritika skoro dvacetileté brežněvovské éry se týkala nesprávného stylu a metod řídicí práce, nedůsledného plnění nebo i nesplnění vytyčených úkolů, chyb v kádrové politice, avšak nikdo, ani Gorbáčov, nevyslovil sebemenší pochybnost o správnosti a neměnitelnosti sovětského ekonomického a politického systému, tak jak se zformoval ku konci třicátých let pod Stalinovou diktaturou. Je tu dost značná podoba s Chruščovovým postupem před třiceti lety, kdy na XX. sjezdu příkře odsoudil "kult osobnosti" J.V. Stalina a velice plasticky a naturalisticky vylíčil jeho negativní společenské následky, avšak současně vystoupil jako rozhodný apologet systému společenského řízení, který umožnil vítězství Stalina a Stalinismu a který Stalin a jeho spolupracovníci dotvořili. Tehdy, před třiceti léty varovali tvořiví marxisté jak na Západě, tak i v zemích "scoustavy", že redukce celého fenoménu stalinismu na biograficko-psychologické zvláštnosti Stalinovy osobnosti a skutečnost, že strenou pozornosti zůstal konkrétní historický rámec, v němž tyto zvláštnosti mohly přerůst v systém- představuje nedostatečný, nemarxistický typ analýzy, který není schopen vyslovit celou historicko-materialistickou pravdu a který právě proto je bezmocný zabránit možné repríze stalinismu. Správně upozornil francouzský marxista J. Ellenstein: "Stalinovou sarti nezmišel stalinský fenomén, což prokazuje, že jej nelze redukovat na samotnou osobnost vůbec".

K repríze stalinismu v jeho nejhrubších a společensky nejregresivnějších podobách ve více než třicetileté éře chruščovismu a brežněvismu, jak známo, nedošlo. A tenhle poslední sjezd zřetelně prokázal, že nedojde. Avšak ze sjezdových vystoupení i kolektivně přijatých materiálů vyplývá, že se o závažných nedostatecích a prohloubení krizových jevů vědělo, ale zásadově, důsledně se neřešily. Na otázku, proč tomu tak je bylo, odpovídají mnozí diskutující, přičemž vyslíz

nejotevřenější byl nový moskevský tajemník a kandidát předsednictva B. Jelcin, který sjezdu přeznal, že veliká a očividná negativa nekritizoval proto, že měl strach. O strachu hovořil také Nikita Chruščov před třiceti léty ve známém již "tajném" prpjevu na XX. sjezdu. Strach před stále ještě mocným generálním tajemníkem Chruščovem vedl k tomu, že se jeho "subjektivismus a voluntarismus" kritizoval až po jeho pádu 1964. A první ostýchavé a nepřímé kritiky osmnáctileté stagnace a přešlapování na místě ze Brežněva zazněly až po jeho sarti, aby podstatně zeslábly ze jednoročního generálního tajemnictví K. Černěnka, Brežněvem predestinovaného nástupce. Dokud mocný a "neomylný" vůdce žije a není - jako Chruščov - nenormálními cestami palácových pučů a převratů/ne na základě otevřené stranické kritiky, či na základě kritiky veřejnosti/ svržen z funkce, jsou všechny počiny stranického vedení "jedině možné a jediné správné", velebení hodné, všechny sjezdy se vůdcovy éry "historické". Všechny bratrské strany pak následují sovětský vzor. A teprve po jeho sarti dochází k více či méně oprávněné a hluboké kritice činnosti stranického vedení minulého období.

Ve Spieglu svého času uvedli, že "zázračná" sovětská léčitelka, pocházející z Kavkazu, jménem Džuna, zapůsobila svým podivuhodným magnetismem i na Brežněva po jeho artvicovém záchvatu a prodloužila mu prý život ještě o dva roky. Je-li to pravda, a byla -li by ještě mocnější čarodějka, než patrně je, možná by XXVII sjezd i XVII sjezd zapěl hymny na počest moudrosti soudruha Brežněva a Gorbačovovy postulatů nezbytných pokrokových, SSSR i soustavě prospěšných reforem by nebyly vysloveny....

Jde tedy především o vedný politický systém, který neobsahuje mechanismus kontroly a otevřené kritiky s možností odvolat chybného vůdce z funkce. Neplní se základní postulat "klasiků" Marxe a Engelse, vyslovený v podobě pochvaly Pařížské Komuny 1871 o kontrolovatelnosti, odvolatelnosti a zaměnitelnosti vůdčích řídicích kádrů.

Toho si byl vědom každý z vůdčích představitelů dnes poplivaného a hanobeného "pražského jara". Cituji z Akčního programu KSČ: "Hlubší příčinou toho, že se udržovaly přežilé způsoby řízení ekonomiky, byly deformace politického systému. Socialistická demokracie nebyla včas rozšiřována, metody revoluční diktatury se zvrhávaly v byrokratismus a staly se překážkou vývoje na všech úsecích našeho života... V lidech narůstalo roztrpčení a pocit, že přes všechny úspěchy, jichž bylo dosaženo a přes všechno úsilí, jež bylo vynaloženo, pohybuje se socialistická společnost kupředu příliš ztuhá, s osudovým zpožděním a s morálně politickými defekty v lidských vztazích. Vznikaly pocho-pitelně obavy o socialismus, o jeho humanistické poslání a lidskou tvář".

V té souvislosti vítám, že nejen u Gorbačova, či Jelcina, ale i u dalších řečníků bylo možné zaznamenat podobné myšlenky. Tak Gorbačov:

"Ve straně neexistují a nesmějí existovat organizace, jež by stály mimo kontrolu, které by nesměly být kritizovány, neexistují a nesmějí existovat vedoucí pracovníci, kteří by nenesli stranickou odpovědnost". Jelcin: "V ÚV musí být nakonec vypracován systém pravidelného skládání účtů z činnosti všech vedoucích pracovníků a na všech úrovních. Domnívám se, že se to musí týkat i zpráv tajemníků ÚV KSSS na zasedáních politického byra nebo ústředního výboru strany".

Škoda, že z tribuny sjezdu našeho nezazněly takovéto a podobné úvahy rovněž. Soudruh generální tajemník by je dokázal zajisté brilantně zformulovat. Dovoláji si připomenout citátem jeho start do polednového politického života v r. 1968 na stránkách Kulturného života/č.2 z 12. I. 1968/ : "Dnešný európsky človek chce vedieť, o čo v jeho štáte ide, chce tomu rozumieť, chce do toho hovoriť, chce spolurozhodovať o svojom osude, o životných podmienkach, chce si svoje vedenie voliť a potom podľa činov chváliť, aj kritizovať, či odvolať. Slovom, chce ústavné zásady, že ľud je zdrojom všetkej moci premeniť v každodennú konkrétnu prácu."

x x x

Než přikročím k hodnocení přínosu XXVII sjezdu KSSS detailněji, věnuji především pozornost jeho předehře ve špičkovém stranickém i v celospolečenském sovětském pohybu. Neboť rozhodující mocenské boje se v politické soustavě sovětského typu již po Leninově smrti neodehrávají na sjezdech, nýbrž před sjezdy strany. V nepřehledném zákulisí mocenské džungle, kde platí staré hobbesovské anglické "homo homini lupus" /pro mladé kádry latiny neznalé - "člověk člověku vlkem"/.

V SSSR bylo veřejným tajemstvím, že Brežněv určil za svého nástupce Černěnka/černý humor ho nazýval "apoštolem nehybnosti" /, který vlastně již v době jeho nemocí funkcí generálního tajemníka ÚV KSSS vykonával. Všestranné hluboké celospolečenské rozpory však volaly po radikálním obratu. A tek proti všem předpovědím západních a "lágerových" kreslologů vyšel z mocenského klání vítězně Jurij Andropov. Člověk vzdělaný, energický, o krizové situaci země i strany výborně informovaný/měl přece k ruce opravdu kvalifikovaný aparát KGB/, ovšem těžce nemocný. V nástupu do nejvyšší funkce získal samozřejmě podporu svého "knížectví"- KGB, ale i armádních maršálů, nespokojených s tím, že stagnující hospodářství by zanedlouho nedokázalo uspokojit potřeby armády, tím méně potřeby "civilního sektoru". Před svojí smrtí udělal několik kroků v tom směru, jako nyní Gorbačov, ale jeho hlavní zásluhou je, že uchoval a rozšířil vliv koalice KGB-maršálové-pružnější část špičkové stranické aparátnické byrokracie, což ovšem nestačilo k neprodlenému nástupu velmi- na sovětské poměry- mladého Gorbačova, ale nicméně umožnilo uchovat pozice "andropovců" v předsednictvu ÚV a v jiných mocenských orgánech. Důkazem tohoto mého tvr-

zení je, že za pouhý rok Gorbačov dokázal vyměnit nežádoucí členy Politbyra, takže nyní, k době 27. sjezdu zůstali v něm jen čtyři ze stvrzených 26. sjezdem: Gorbačov, Gromyko, Kunajev, Ščerbickij. V mezidobí mezi sjezdy přibyli Alijev, Vorotnikov a Solomencev, v průběhu minulého roku penzionování Romanov/hlavní Gorbačovův rival, protože relativně mladý/, Grišin a Tichonov a "zvoleno" pět nových, Ryžkov, Li-gačov, Čebrikov, Ševernadze a Zajkov. Sjezd nyní potvrdil novou gorbačovskou garnituru. - Pro srovnání: Brežněvovi trvalo několik let, než obsadil Předsednictvo svými lidmi!

O obratnosti a mocenském vlivu Gorbačova a ostatních "andropovců" svědčí i to, že se konzervativci, ač měli ve vedení číselnou převahu, nezmohli při volbě nového generálního tajemníka ani na chabý odpor. Kmet Tichonov sice volal po zvolení nějakého zasloužilého starého soudruha, ale vzápětí mu úspěšně oponoval jiný kmet, Gromyko, který Politbyru "vysvětlil", že každoroční volba nového starce vyvolává neuctivý smích nejen u nepřátelské, ale i v přátelské světové veřejnosti. A že třeba zvolit - a diktuje to i krizová situace země a strany - naopak takového mladého soudruha, který je schopen dávno dozrálé, ba přezrálé rozpory k objektivnímu prospěchu země i "soustavy" řešit. Takto byl zvolen Gorbačov všemi hlasy, i hlasy těch, kdož věděli, že tím hlasují pro svůj definitivní odchod z politické scény.

Ještě před sjezdem vyměněna stranicěná vedení mnohých republik, řady oblastí, hlavně těch klíčových, ministři a přemnozí lidé v důležitých mocenských orgánech. Vlna antibyrokratické reorganizace "prosekávání byrokratické pralesové houštiny" probíhala a probíhá po celé zemi. Uvedu ilustrace toho: V "Literaturnoj gazetě" zveřejnil některé údaje první místopředseda vlády a vedoucí nového sjednoceného ministerstva "Gosagropromu" Vševoled Murachovskij. Sjednocení dosavadních ministerstev umožnilo snížit úřednický aparát o 47%. Předtím řídilo několik ministerstev dokonce 206 samostatných správ a 49 sdružení. Nedávno se správy a sdružení spojila do deseti bloků. I když neuvedl, kolik přesně úředníků musilo proměnit zaměstnání, v dobře informovaných moskevských kruzích se tvrdí, že se jedná o 18.000 lidí! Všem byl zabezpečen plat ještě tři měsíce a za tu dobu měli získat nové pracovní místo. Část starých odešla do penze, mladší se překvalifikovali nebo tak učiní, někteří proměnili pracovní prostředí. Protože všechny republiky měly analogická ministerstva pro zemědělství, odcházelo mnoho úředníků i odtud. Kůpr. v Ruské republice, jako největší, byl snížen počet zaměstnanců na úseku řízení zemědělství o 35%, přičemž platový fond byl snížen jen o 20%, takže zbývající zaměstnanci budou za produktivnější práci lépe placeni, než dosud.

M. Gorbačov již před několika měsíci vyhlásil snížení úřednického aparátu ve všech ministerstvech! Tím navázal na Andropova, který v létě 1983 podnikl ve stranickém časopisu "Kommunist" diskusi o odůvodnitelnosti toho, že sovětská vláda vedle devíti či deseti "klasických" ministerstev má ještě 52 ministerstev, především v oblasti průmyslu a zemědělství. Ale strašák propuštění nehrozí nyní pouze státním úředníkům. "Pravda" kupř. veřejně pochválila prověrku oprávněnosti 2100 pracovních míst v závodě na výrobu kombajnů "Vorošilov" v ukrajinském Dněpropetrovsku. Zjistilo se, že jen něco víc než 900 pracovních míst je výrobně a ekonomicky odůvodněno. Předsednictvo ÚV KSSS vyzvalo podniky, aby následovaly příklad tohoto závodu s připomínkou, aby se každému zaměstnanci, který se ukáže jako přebytečný, zabezpečila překvalifikace a nové pracovní místo. Předseda vlády Ryžkov na sjezdu zase uváděl, že kolem 20 milionů lidí bude uvolněno z máloproduktivních zastalých provozů a zařazeno po získání vyšší kvalifikace do provozů a podniků s moderním strojním vybavením. Nová pětiletka jede nozmačně dává prioritu technologické modernizaci a rekonstrukci hospodářských objektů a ne budování nových závodů.

U předsjezdové i sjezdové diskuse v SSSR, jakož i u hlavních projevů /Gorbačov, Ryžkov/ tudíž vyzvedávám jednoznačné navázání na - již před sjezdem prováděné- antibyrokratické kroky. Celým sjezdovým jednáním prolínalo poznání, že největší brzdou žádoucích pozitivních vývojových procesů v zemi je zkonstatělá část stranickostátní byrokracie, neboli, že "ryba hnije od hlavy!" Tady spatřuji hlavní rozdíl mezi sovětským a naším sjezdem, samozřejmě v neprospěch toho našeho!

Uznávám, že pod vlivem otevřených a ostrých sovětských předsjezdových diskusí i u nás v předsjezdové diskusi přibýlo kritických pohledů na ty naše nešvary a nedostatky. Avšak sovětská kritika se týkala i špiček strany a státu! Naše naopak se zastavila nanejvýš u podnikových ředitelů, dle "jasného vzoru" nebožtíka Dietla "Okresu na severu".

Pro přesnost pohledu ovšem dodávám, že i sovětské kritice byly, byť poněkud ppožděně, ukázány meze: dovoluje se kritika zneužívání moci, či neoprávněných příjmů, ale redaktoři dostali do těla za kampaň proti privilegiím vysokých státních a stranických funkcionářů. To vzápětí poté, kdy dostal otázky na toto téma od zahraničních novinářů G. Alijev.

Novináři od něho žádali, aby komentoval dopisy, uveřejněné v tisku, kde občané žádají, aby se odstranila privilegia vedoucích pracovníků. Alijev odpověděl, že dopisy jsou výslednicí stranické akce za větší sociální spravedlnost a rovnost. Ale neztotožnil se s hlasy, že straničtí pracovníci mají zvláštní privilegia. Nedementoval, že straničtí vůdci mají své nemocnice, ozdravovny, zvláštní prodejny a pod. Ale řekl, že i jiná povolání mají takové instituce/jako příklad uvedl Akademií věd, či železničáře/. Novinářka ze Španělska postavila otázku: co udělají členové předsednictva pro to, aby byli příkladem ostat-

ním a jaký je plat člena nejvyššího vedení. Alijeť na to, že členové vedení, jako všichni ostatní komunisté, budou pracovat k tomu, aby upevnili úctu a prestiž strany; budou bojovat proti jakémukoli narušování stranické morálky. "Můj plat není vyšší, než plat ředitele vyšších podniků"- "Straničtí pracovníci mnoho pracují, nemají dost času a proto existují prodejny, v nichž mohou nakupovat. Najdě o dary, nýbrž o "objednávky". Tudiž každý z nás může říci, co chce koupit, ale získané zboží musí zaplatit"

Gorbačov a Ryžkov i jiní vypovídají byrokratismu válku, považují jej za "vážnou překážku urychlení sociálně-ekonomického rozvoje země a s tím spojenou zásadní přestavbu hospodářského mechanismu" /Gorbačov/.

Pravda, na našem sjezdu zaznělo rovněž několik hlasů proti byrokratismu, také z úst dr. Husáka, dr. Štrougala, či Hoffmanna; ovšem chápacích boj proti byrokratismu postaru, jako boj proti papírování nebo proti bezduchému úřadování od stolu bez znalosti situace a pod.

Pokud hodnotím politicko-sociální stránku začínajícího procesu ve světle sovětských sjezdových analýz a závěrů, je očividné, že se do první linie víc než kdykoli předtím, dostal význam "lidského faktoru". Tedy politického podnícení člověka, občana, výrobce, jejíž systém práce a řízení uvrhl do pasivity, do "uravnílovky", v níž kvalitní práce nebyla adekvátně ani oceněna, ani odměňována. Nyní je to zapotřebí rychle a podstatně změnit!

Tenhle vývojový proces jednoznačně vítám, neboť - historicky nazíráno- snad největším "hříchem" stalinismu - který nikdy nebyl odčiněn- bylo, že znemožnil proces sebeosvobození dělnické třídy a ostatních pracujících, že je přikoval, jako kapitalismus, do sféry výroby, že znemožnil pracujícím, aby překonávali dualismus výroby a správy, řízení a že podstatně, maximálně, redukoval téměř všechny socialistické procesy s tou výjimkou, že nerestauroval soukromé vlastnictví výrobních prostředků.

Sovětský sjezd se přihlásil k dávno zapomenuté, ba i kacířované, myšlence socialistické samosprávy, včetně podnikových rad pracujících, které nazývají rady pracovních kolektivů.- V té souvislosti upozorňuji, že "Kommunist" č. 2/86 ještě před sjezdem publikoval velmi podnětnou stať I. Iljinského a I. Rozkova, nazvanou "Socialistická samospráva lidu". Autoři zde mj. uvádějí, že již říjnové zasedání ÚV KSSS-1985 zdůraznilo, že bez vytvoření podmínek ke každodenní, aktivní a účinné účasti všech pracujících, jejich kolektivů a organizací na řešení otázek státního a společenského života nemůžeme kráčet úspěšně vpřed...Nedílnou součástí strategické linie KSSS v soudobé etapě je proto rozvoj socialistické samosprávy lidu. Autoři zdůrazňují, že samospráva pracujících za socialismu se nerozvíjí v protikladu ke státu, ale prohlubování demokratických základů jeho organizace a činnosti, posilování součinnosti státních

a veřejných institucí, stále aktivnějším zapojování mas do přímého řízení. - Není důvodu odkládat praktickou realizaci samosprávy do doby přechodu k vyšší fázi komunismu, k nestátní organizaci společnosti. ... Socialistická samospráva lidu ovšem není totožná s veřejnou komunistickou samosprávou, která již nebude mít znaky státnosti.

Ve sjezdové rezoluci je samospráva zdůrazněna ještě rozhodněji, než v textu programu KSSS, neboť se požaduje "rozšíření okruhu otázek, v nichž rozhodnutí pracovního kolektivu budou konečná. Na úrovni podniku je potřebné vytvořit rady pracovních kolektivů, jež by působily mezi všeobecnými schůzemi pracujících. Postupně je potřebné přecházet k volitelnosti stále většího počtu vůdčích pracovníků." /podtrhl L. K./ . V rezoluci se uvádí řada opatření k aktivizaci účasti občanů v práci lokálních orgánů moci- sovětů a společenských zájmových organizací. K nejzávažnějším patří to, že zájmovým organizacím pracujících bude poskytnuto právo zákonodárné iniciativy i pokud jde o nejzávažnější celospolečenské problémy. Zvyšovat se bude vliv pracujících jak na výrobní zaměření podniků, tak i na rozdělování nadzisku na akumulaci a na podíl pracujících. - Také se hovořilo o konkurzním řízení při jmenování ředitelů podniků a mnohé jiné.

To vše jsou nesporně velké doplňky zákona o pracovních kolektivech, jenž byl ještě pod vlivem "andropísmu" přijat před více než dvěma léty, ale, dle sjezdového hodnocení, nepřinesl očekávané výsledky. Neboť vlivné síly se postavily na odpor proti jeho realizaci.

Při četbě těchto sjezdových partií jsem se neubráníl poněkud ško- dolibému zadostiučinění, protože mi v mnohém připomněly některé partie našeho ,dnes kaceřovaného Akčního programu KSČ. Očekával jsem proto s napětím, jak se myšlenky o samosprávě promítnou do jednání našeho sjezdu. - Dr. Husák v politické zprávě sjezdu, pravda, uvedl jednu jedinou větu. Citují: "Dosáhnout vyššího stupně rozvoje socialistické demokracie znamená především dále všestranně rozvíjet činnost orgánů a organizací, sdružených v Národní frontě, zákonodárných sborů, národních výborů, v nichž se uplatňují, vyvrávejí a prohlubují prvky socialistické lidové samosprávy v leninském pojetí." - Dále pak si pochvaloval, že "účast pracujících na řízení výroby se u nás uskutečňuje mnohými cestami, které je třeba zdokonalovat a očistit od různých nánosů formalismu. Přitom je potřebné zkoumat a tvůrčím způsobem využívat to, co se osvědčuje v ostatních socialistických zemích."

O podnikových radách pracujících samozřejmě žádná zmínka v celém sjezdovém jednání nepadla. Naopak, hrdé znovupřihlášení se k "Poučení z krizové situace..." prokazuje, že u nás k sebekritice za zavržení jedné z nejdůležitějších partií programů pražského jara nedejde, ať už si Gorbačov říká v Moskvě cokoli. - Také jsem si při čtení zprávy ÚV KSČ připomněl "slavný" výrok méně gramotného předchůdce

- 8 -

dnešního generálního tajemníka ve funkci, že u nás máme demografie až až!

Hodné pozoru u Gorbačova i u sjezdové rezoluce je i mnohé jiné. Vypočítávání by příliš prodloužilo tenhle, již tak dost dlouhý, článek. Kromě toho předpokládám, že odborní ekonomové mimo struktury se k ekonomické problematice obou sjezdů podrobně, a mnohem kvalifikovaněji, než bych mohl já, vyjádří. Hovořím proto úmyslně s těžištěm na politickou problematiku.

Ze sovětského sjezdu vyzvedávám v závěru stati tedy jen některé mimořádné ideologické a praktické lehkádky/jen heslovitě/: Dosavadní doktrína hlásala tezi, že na stupni socialismu všelidové vlastnictví výrobních prostředků má podobu státního vlastnictví. Gorbačov vyloučil ten atribut "státní" a vyslovil myšlenku o tom, že "socialistické vlastnictví má bohatý obsah". 4 toho automaticky vyrůstá i další problém: jak řídit toto socialistické vlastnictví, když neřídí pouze stát přes plán a ministerstva. Dále, jestliže slábné úloha centrálního plánu v operativě a sílí samostatnost podniku, pak je logické, že je třeba překonávat i předsudky o zbožné- peněžních vztazích a aktivnější úloze cen. Takto Gorbačov dospěl až k otázce tržních vztahů, které vždy byly největší zkouškou pro každou ekonomickou reformu v každé socialistické zemi, na niž uspěla nebo padala a již se byrokracie nejvíce obávala.

Ve všech těchto bodech teprve budoucnost ukáže v praxi jejich závažnost a dosah. Jakékoli prognózy by byly haděčstvím, nevědeckým prorokováním.

Z praktických antibyrokratických chystaných opatření bych ještě vyzvedl, že se bude formovat instituce soudního postihu, i vysokých státně stranických funkcionářů, kteří porušují zákony země s cílem upevnit svoji moc a obohatit se, přičemž asi, v duchu leninského odjezu-, budou tresty podstatně větší, než u řadových funkcionářů-či občanů - nefunkcionářů.

Tedy opak naší dosavadní praxe, kde za drobnou rozkrádačku v podniku dostal dělník vysokou paletu, zatím co boleslavští i jiní "zapadlové" vyvázli zpravidla bez trestně.

Ještě několik poznámek k právě skončenému sjezdu našemu.

Před sjezdem jsem zaznamenal, jak se přímo rojily pověsti o tom, že po sovětském vzoru a pod přímým sovětským vlivem dojde i u nás k obrovským kádrovým přesunům na špičkách strany. Na sjezd prý zcela užitě přijede sám Gorbačov, který si tyto změny vynutí. -Mé námitky, že k změnám nedojde, byly v dělnické mase/pohybují se tu 16 let/ přijímány s krajně nedůvěrou. Důležité je, že tohle mylné lidové přesvědčení mělo- dle onoho "přání otcem myšlenky" - ostře nacionalistický, protislovenský osten. -Proto v té souvislosti vyslovuji velké zklamání a výtku sjezdovému jednání, že závažné otázce- napjatému česko- slovenskému vztahu, vůbec nevěnovalo pozornost, tím méně aby se zamy

slile nad příčinami. Hlavní známky česko-slovenský poměr chválily jako bezproblémový. Pokud se hovořilo o nutnosti boje proti nacionalismu, zdůrazňoval se pouze vliv kapitalistické propagandy a nezdůraznilo se, že antislovenské averze pěstuje především fakt nerovnoprávného vztahu česko-slovenského, pokud Češi nemají se všemi toho neblahými důsledky - svoji českou komunistickou stranu.

A druhá poznámka: Dr. Štrougal ve svém projevu práves zanařikal a zalamentoval /pro závažnost cituji celý příslušný pasus/ :

"realizace vytyčeného sociálně ekonomického programu může být úspěšná jen tehdy, zvýšíme-li mnohem výrazněji účinnost řídicí práce a uskutečíme-li promyšlené změny celého komplexu plánování a řízení. Jistě- jde o velmi závažnou politickou otázku, neboť její řešení předpokládá složitý proces celkového zdokonalování nejen ekonomických ale vůbec společenských vztahů, včetně prohlubování demokratických forem účasti pracujících na řízení společenských procesů a výběru nejschopnějších kádrů do řídicích funkcí v nírodním hospodářství. Potvrzují to nejen naše vlastní zkušenosti, ale i zkušenosti bratrských zemí, a zejména pak Sovětského svazu.

Od XVI. sjezdu strany jsme se těmito otázkami soustavně zabývali. Přesto je třeba říci, že dosavadní opatření zůstávají stále jen dílčí, chybí jim komplexnost a potřebná hloubka. Navíc pak řada přijatých zásad byla v uplynulých letech uplatněna nedůsledně a s mnoha kompromisy. Proto současný systém plánování a řízení neodpovídá plně požadavkům a potřebám intenzifikace národního hospodářství."

Dr. Štrougal, samozřejmě, není politický sebevrah a netáže se po příčinách tohoto neutěšeného stavu. "ovažují za své právo a povinnost jednoho z "politicky zavražděných" pozeptat se na příčiny místo něho:

Československo mělo k roku 1968, a vlastně ještě i dříve, rozumný, propracovaný plán ekonomických i politických reforem, který se již v r. 1968 začal úspěšně realizovat/zdůvodněně to dokazuje kupř. R. Zúkel ve svých předsjezdových kritických studiích/. Pokud jde o plány politicko-systémové, věnoval jsem jim jednu celou kapitolu ve své práci "Marxismus a "reálný socialismus" ". - Navě Štranické vedení které si dodnes nesebekriticky pochvaluje zcestné "Koučeni...", vyházelo z míst 40% nejkvalifikovanějších řídicích kádrů v ekonomické oblasti, zavrhló akční program a předsjezdové materiály z r. 1968, donutilo kvalifikované ekonomické kádry teoretiky i praktiky, a ještě více společenskovedních pracovníků z jiných oblastí, buď k emigraci, nebo doma k nádenické práci a k odmlčení. Na společenskovedním poli vzniká jen velice málo kvalitních prací, protože zbylé kádry buď nestačí svojí kvalifikací, či ještě více svojí morální odvahou na tvorbu novátorských děl, pomáhajících práci socialistické výstavby vy-

slilo nad příčinami. Hlavní zámky česko- slovenský poměr chválily jako bezproblémový. Pokud se hovořilo o nutnosti boje proti nacionalismu, zdůrazňoval se pouze vliv kapitalistické propagandy a nezdůraznilo se, že antislovenské averze pěstuje především fakt nerovnoprávného vztahu česko - slovenského, pokud Češi nesají- se všemi toho neblahými důsledky - svoji českou komunistickou stranu.

A druhá poznámka: Dr. Štrougal ve svém projevu právě zanařikal a zalamentoval /pro závažnost cituji celý příslušný pasus/ : "realizace vytyčeného sociálně ekonomického programu může být úspěšná jen tehdy, zvýšíme-li mnohem výrazněji účinnost řídicí práce a uskutečíme-li promyšlené změny celého komplexu plánování a řízení. Jistě- jde o velmi závažnou politickou otázku, neboť její řešení předpokládá složitý proces celkového zdokonalování nejen ekonomických ale vůbec společenských vztahů, včetně prohlubování demokratických forem účasti pracujících na řízení společenských procesů a výběru nejschopnějších kádrů do řídicích funkcí v národním hospodářství. Potvrzují to nejen naše vlastní zkušenosti, ale i zkušenosti bratrských zemí, a zejména pak Sovětského svazu.

Od XVI. sjezdu strany jsme se těmito otázkami soustavně zabývali. Přesto je třeba říci, že dosavadní opatření zůstávají stále jen dílčí, chybí jim komplexnost a potřebná hloubka. Navíc pak řada přijatých zásad byla v uplynulých letech uplatněna nedůsledně a s mnoha kompromisy. Proto současný systém plánování a řízení neodpovídá plně požadavkům a potřebám intenzifikace národního hospodářství."

Dr. Štrougal, samozřejmě, není politický sebevrah a netáže se po příčinách tohoto neutěšeného stavu. "ovažuji za své právo a povinnost jednoho z "politicky zavražděných" pozeptat se na příčiny místo něho:

Československo mělo k roku 1968, a vlastně ještě i dříve, rozumný, propracovaný plán ekonomických i politických reforem, který se již v r. 1968 začal úspěšně realizovat/zdůvodněně to dokazuje kupř. R. Zúkal ve svých předsjezdových kritických studiích/. Pokud jde o plány politicko- systémové, věnoval jsem jim jednu celou kapitolu ve své práci "Marxismus a "reálný socialismus" ". - Návě Stranické vedení které si dodnes nesebekriticky pochvaluje zcestné "Poučení...", vyházele z míst 40% nej kvalifikovanějších řídicích kádrů v ekonomické oblasti, zavrhnulo skční program a předsjezdové materiály z r. 1968, donutilo kvalifikované ekonomické kádry teoretiky i praktiky, a ještě více společenskovedních pracovníků z jiných oblastí, buď k emigraci, nebo doma k nádenické práci a k odmlčení. Na společenskovedním poli vzniká jen velice málo kvalitních prací, protože zbylé kádry buď nestačí svojí kvalifikací, či ještě více svojí morální odvahou na tvorbu novátorských děl, pomáhajících práci socialistické výstavby vy-

břednout z dnešní krize a pomáhajících probudit masy z hrozné letargie, ze spikleneckví lhovostejnosti. *Ma/dillo/* Nikoli dílo reformátorů z roku 1968, nýbrž dílo jejich inkvizitorů potvrdily dějiny těch 17 let jako brzdu a škodu socialistické výstavbě země.

x x x

Sjezd KSSS mne ani nenadchl, ale ani nezklamal mé očekávání pozitivního trendu. Rok je málo, ale i hodně času. Málo, aby se něco podstatně změnilo, ale dost, aby se ukázalo na všechno to, co překáží, co nemůže být spolehlivou oporou potřebných společensko-ekonomických proměn, chápaných jako předpoklad pro všechny další smysluplné pohyby vpřed. Myslím, že i s delším časovým odstupem objektivní pozorovatel přizná, že Gorbačov energicky a směle realizoval počáteční akt úkolu, diktovaného nedobrou objektivní situací SSSR i "soustavy".

Abych neuvedl čtenáře v omyl úvodním hodnocením v mém článku: vůbec nevytýkám Gorbačovovi a sjezdu, že nenastolili otázku radikálních strukturálních politických reforem typu reforem proponovaných pražským jarem. Upozorňuji pouze, že jejich postupná a rozvážná realizace bude základní podmínkou zdaru smělych národohospedářských a sociálních plánů do rozmaraní tisíciletí.

Nazíráno ze sociologického a politologického hlediska, nemohl Gorbačov bez vážných negativních politicko-mocenských následků vystoupit jinak, než vystoupil. Sovětské reformy, dojde-li k nim, nemohou být chápány jinak, než jako reformy řízené "zhora" "osvícenými" vůdci a přesně dávkované. Diktuje to situace země, ovládané po desetiletí zrostnatělou všemocnou byrokracií, v neposlední řadě i "stav mysli" funkcionářského aktivu strany a zájmových organizací. Lze říci, že dle dost spolehlivých informací, přicházejících z SSSR, těší se Gorbačov podpoře jak nejvyšších, tak nejnižších článků stranického a sovětského aktivu, zatím co pečlivě skrývaný odpor se projevuje nejvíce u středních aktivistických řídicích kádrů. To, že Gorbačov v průběhu pouhého jednoho roku ovládl již celou mocenskou špičku stranického-státního aparátu neznemena, že nemusí obratně manévrovat mezi někdy se křížícími zájmy těchto nejmacnějších složek a že si kteroukoli z nich může bez neblahých následků proti sobě popudit.

Je mnoho faktorů, jež hovoří proti tomu, aby reforma probíhala paralelně a rovnomocně "zhora" i "zdola", jako tomu bylo více méně v Československu r. 1968. Pokud to Gorbačovovi a sjezdu jedni naši non-konformisté vytýkají a jiní jízlivě a skepticky vyhlašují své staré pravdy o nereformovatelnosti komunismu, nemají pravdu ani jedni, ani druzí. Ti jedni proto, že by chtěli asociologicky a spoliticky přeska-kovat nutné vývojové etapy možných pozitivních změn, reforem, ti druzí proto, že nejsou/a nikdy nebyli, ani v době pražského jara/ schop-

ni postřehnout ony objektivní i subjektivní faktory, jež nyní podmiňují možnost postupných reforem, později pak, ovšem za příznivých mezinárodních a vnitropolitických podmínek, i jejich pravděpodobnost, posléze pak i skutečnost. Držím starý, autorem později opuštěný názor L. Kolakowského, že nereformovatelné systémy neexistují a reformy jsou o to možnější a pravděpodobnější, oš větší je vůle k nim a subjektivní přesvědčení o jejich možnosti a společenské prospěšnosti.

Ani sjezd KSČ nezklamal mé očekávání, že totiž k žádným podstatným pozitivním změnám ani v oblasti kádrové, ani v oblasti programové nedojde. Proti sovětské kádrové bouři nestál ani mírný kádrový vánek, doprovázený drobným osvěžujícím deštěm. A tak si myslím, že kolega Vladimír Kadlec učinil dobře, pokud svůj funkovaný rozbor předsjezdových materiálů stranického vedení, doprovázený návrhem na usnesení, adresoval nejen dnešnímu stranickému vedení, ale také, a především, budoucímu XVIII sjezdu, neboť nevěří, že by ona sestava, která řídí naše věci v neměnném složení/až na to, že někdo občas, jako kupř. ing. Hála, zemře/ již od r. 1970 byla schopna a ochotna potřebné progresivní společenské změny realizovat.

Praha dne 31. III. 1986

Tuhle otázku postavil na jedné z tiskových konferencí ve sjezdovém centru známý sovětský spisovatel Jurij Bondarev prvnímu tajemníku výkonného výboru Volgogradu Albertu Orlovovi.

Odpověď zněla, že "takovéto rozhodnutí je v pravomoci sovětské vlády a jeho přijetí je otázkou času". Vedle toho bylo konstatováno, že 40. výročí vítězství nad fašismem nemohlo být příležitostí k tomu, protože se nikterak nekrylo s výročím přejmenování Caricynu na Stalingrad a potom Stalingradu na Volgograd. Caricyn dostal Stalinovo jméno v r. 1925 a v r. 1961 dostal Stalingrad jméno Volgograd.

Bondarev svůj zájem o to, aby se Volgogradu vrátilo jméno Stalingrad, zdůvodnil "péčí o to, aby se historie nezapomněla".

x x x

K tomu několik kritických poznámek. Sovětští historikové a publicisté - a je jim to ke cti - nikdy se nedopustili chyby a vždy důsledně a bez jakékoli výjimky hovořili a psali o největší bitvě druhé světové války jako o bitvě u Stalingradu a nikoli - bylo by to nanejvýš trapné - jako o bitvě u Volgogradu. Takže Bondarevovy starosti, aby se historie nezapomněla, jsou zbytečné.

Jde o něco jiného. Totiž, že přejmenování města na Volgograd mělo své vážné důvody. Stalo se tak po kritice Staliny dějinné role, kdy bylo nevyvratitelně dokázáno, že Stalin a jeho nejbližší spolupracovníci nesou přímou odpovědnost za asi 10 milionů mrtvých v době kolektivizace a hladomoru i odpovědnost za koncentrační tábory, kde strádalo několik desítek milionů lidí, i odpovědnost za porážky prvního stadia války, jež stály SSSR ztrátu víc než 20 milionů mrtvých a nezměrné škody materiální i odpovědnost za to, že miliony sovětských lidí, vracejících se z hrůzných táborů nacistických bylo znovu jako "zrádci vlasti" uvrženo do táborů sovětských. A mnohé jiné. Více než dost k tomu, aby byly tělesné pozůstatky Stalina vyneseny z mauzolea. A myslím, že by to více než stačilo na posmrtné vyloučení Stalina ze strany. Namísto toho přibyla posléze k urně u Kremelské zdi ještě Stalinova busta..... A teď tohle?

A další důvod mluví proti. V r. 1924 po Leninově smrti byl přejmenován Petrohrad na Leningrad. Konečně proč ne? Bylo to po smrti vůdce Říjnové revoluce, která se odehrála s těžištěm v Petrohradu. Ale potom následovala úplná epidemie přejmenování měst po živých vůdcích revoluce, zejména pak, když Stalin dosáhl plného mocenského monopolu, po Stalinovi. A tak Juzovka, dnešní Doněck nesl jméno Stalino. V SSSR se na mapách objevil Stalinsk Kuzněckij, Stalinogorsk, Stalinabad, Stalinisi a přemnohá další města, nesoucí Stalinovo jméno. Dosud žijící kmet, Stalinův nejbližší pomocník při vyvražďování starých bolševiků, Molotov měl své velké město: Perm-Molotovo.

Že bude Volgograd znovu přejmenován na Stalingrad je docela možné, i když by to bylo politicky nesmírně nešťastné a pro nové sovětské vedení nesmírně škodlivé./zejména pokud jde o postoje západních komunistických stran/. Přejmenování Permu na Molotovo však zároveň považují za krajně nepravděpodobné. Avšak faktem již dokonaným je, že Molotovovi bylo loni, 1985, znovu vráceno členství ve straně. A co ty oběti obou, kdysi všemocných diktátorů? Asi se už neví, že své město měl i Zinovjev, aby po jeho zstění dostalo opět původní název. Budeme i tady historicky důslední a znovu přejmenujeme? Bucharin, který celým svým dílem postavil daleko rozumnější a lidštější alternativu vývoje SSSR než byla ta faktická, pokud vím, své město neměl/takže nemohlo být přejmenováno/, ale nezasloužil by si teď nějaké? A jak to, že Bucharinova rehabilitace stranická proběhla v úplné tišině a v skoro plné utajenosti, na rozdíl od oficiální zprávy o rehabilitaci Molotova? A vůbec se Bucharin nedočkal rehabilitace politické....

Na závěr téhle smutné úvahy ještě perličku pro naše "orgány". Vždycky když přijdu k výsledku naleznu v místnosti vyšetřovatele lépe nebo hůře vyvedenou fotku Dzeržinského, vůdce ČEKĀ. Vždy patřil a dodnes patří k nepochybným "svatým". V SSSR má svá města Dněprodzeržinsk i Dzeržinsk, možná i jiná. Ale vcelku měl štěstí, že zavčas umřel/1926/. Byl totiž rozhodným stoupencem Bucharina a co hůře, Bucharin se chystal protlačit jej na místo generálního tajemníka namísto svého krajně nespolehlivého a dočasného spojence Stalina. Mimo jiného Dzeržinskij proslul jako velký, vlivný protektor a ochránce menševiků a eserů, kteří, jako odborníci pracovali v různých sovětských institucích, hlavně v Gosplánu. Po jeho smrti byli vesměs vyházeni a potom/až na několik výjimek jako "nepřátelé lidu" likvidováni. Takže Dzeržinský měl vlastně velké štěstí, že zavčas umřel/dle hodnověrných pramenů - asi z 90% - přirozenou smrtí.)

Pokud jde o naše vládce, neradil bych přejmenovat znovu Vinohradskou na Stalinovu třídu. Ono bylo již dost ostudy nejdřív s tím pomníkem, který se vyhazoval - estetické to bylo monstrum, ale bytelné- horce těžce právě v době výročí VŘSR, a potom po r. 1968 kdy ortodoxní stalinisté-staříci, kteří se zmocnili našich periferních národních pražských výborů se mezi sebou pohádali o to, který bude mít tu čest pojmenovat znovu Stalinovým jménem nějakou ulici/vyprávěl to Chodov/. Národa se přitom nezeptali.....

Ale jde o víc. Vyjádřil to Jevtušenko: "Stalinovi dědici"; "Vynesli jsme ho z mauzolea ven; jak ale vynést Stalina z dědiců po Stalinu?"

Zdeněk Jičínský

Rok 1968 a dnešek /1/
=====

Poznámky na okraj některých hodnocení Pražského jara 1968

M. Kundera ve své knize "Nesnesitelná lehkost bytí" píše o tom, že v životě, stejně jako v historii, se nemůže nic opakovat. Rozhodnout se, jak postupovat v určité situaci, lze jen jednou, proto nelze ani různá rozhodnutí srovnávat.

V roce 1618, když se čeští stavové rozhodli revoltovat proti Habsburkům a zahájili tak vlastně třicetiletou válku, která vedla k téměř totálnímu zničení českého národa, potřebovali Češi více opatrnosti než rozvahy? Odpověď se zdá prostá, ale není.

"O třistadva oet let později, v roce 1938, Po Mnichovské konferenci se celý svět rozhodl obětovat tuto zemi Hitlerovi... Opačně, než si počínali v r. 1618, ukázali tu Češi více opatrnosti než odvahy. Jejich kapitulace znamenala začátek Druhé světové války, která skončila definitivní ztrátou jejich svobody jako národa na více ~~xxx~~ desetiletí nebo na více století... Potřebovali tehdy více opatrnosti než odvahy? Co bylo třeba dělat?"

Kdyby se česká historie mohla opakovat, bylo by jistě zajímavé zkusit pokaždé druhou eventualitu a potom srovnat oba výsledky. Protože tato zkušenost chybí, všechny soudy o tom zůstávají jen hypotézami.

Einmal ist keinmal. Jednou se nepočítá. Jednou je nikdy. Historie Čech a historie Evropy jsou dva náčrtky, které nakreslila nezkušenost lidstva." 1/

1/ M.Kundera: L'insoutenable légèreté de l'Éte, Gallimard, Paris 1984, str.279-280. Autor měl k dispozici jen francouzský překlad; musel proto znovu překládat zpět do češtiny; omlouvá se proto za ev. jazykovou neobratnost, kterou je třeba přičítat nikoli M.Kunderovi, ale autoru těchto řádek. I za tuto cenu se mu však zdálo účelné tu tyto myšlenky uvést jako předznamenání dalšího textu. Autor se dále omlouvá, že se ~~xxx~~ na několika místech prohřešil proti zásadám normální práce s prameny, když některé citoval resp.odvolával se na ně "po paměti", protože neměl - a nemohl mít - všechny publikace stále k dispozici. Zmíněná nenormálnost má svůj původ v této dosti běžné čs. "normálnosti".

x x x

Tyto úvahy lze vztáhnout i na posuzování pražského jara 1968 a jeho různá, až protichůdná hodnocení, která se ani po uplynutí již řady let od jeho potlačení vnější vojenskou intervencí nezblížila, spíše naopak. Nová dějinná zkušenost období tzv. normalizace a konsolidace, ať již je zažívána a reflektována zevnitř či pozorována zvenčí, vede někdy k tomu, že se v zájmu akcentování vlastní koncepce, vlastní interpretace motivů a dějů mění a posouvá reálné historické dimenze tehdejších historických procesů i jejich aktérů, že z pozdějších rozhodnutí, která byla důsledkem přímého či nepřímého vynucení a tlaku okupační moci, se vysvětlují postupy a děje předcházejícího období i motivy a záměry, které k nim - přímo či nepřímo - vedly a ovlivňovaly je.

Nepochybně tu takové vnitřní souvislosti a vztahy existují, jsou však mnohem rozpornější a komplikovanější, než se jeví v takovýchto exegezích. Nebylo by třeba se k nim vracet, kdyby se neprojevovaly i v současných úvahách, rozhovorech a sporech o nejrůznějších otázkách soudobé problematiky českého národa a čs. státu, o krizi národní identity, o "smyslu českých národních dějin", o tom, "jací jsme", o koncepcích žádoucího a možného vývoje českého národa a čs. státu v dohledné i pozdější budoucnosti a to jak vzhledem k vnitřnímu uspořádání, tak i k mezinárodnímu začlenění.

Promítá se to i v diskusích o tom, zda uplynulých 40 let novodobé čs. historie bylo jen obdobím temna, hrůz, zda - což je jen pendant oficiálního soudu o skvělých úspěších tohoto období - které lze charakterizovat jen černými a v nejlepším případě černošedými barvami viz V.Černý v knize Paměti, d.IV./ nebo zda i tu byl tento obraz složitější a v barevné struktuře pestřejší - i při uznání rozporu mezi ušlechtilými a krásnými /utepickými/ představami, pokud i samy tyto představy o možném lepším uspořádání společnosti podle socialistických představ se nepovažují za ďábelskou lest, a každodenní přízemní a často přímo ubohou a podlou praxí, která je nezřídka zvracela v jejich protiklad.

Pražské jaro 1968, které bylo vnitřně velmi složitým a rozporným procesem, skýtá tu rozsáhlé možnosti takovýchto různých interpretací a ani v současnosti není bez teoretického a praktického významu se k nim vracet. Zastavíme se podrobněji u

několika výkladů známých autorů, zastupujících různá pojetí, právě proto, že jejich názory, byť mají typicky individuální autor-
skou pečeť, nicméně vyjadřují či reflektují postoje určitých
skupin a jsou tedy více než jen hlasem izolovaných jedinců,
který třeba jakkoli pronikavý, nemá žádnou sociálněpolitickou
resonanci.

x x x

P. Tigrid a reformní proces roku 1968

P. Tigrid, jemuž nutno přiznat, že měl k Pražskému jaru
1968 a k reformním snahám tehdejšího vedení KSČ od počátku velmi
kritický a skeptický přístup, ^{1/} prokazoval, že tento reformní
proces nemůže být úspěšný, že Sovětský svaz nemůže v Českoslo-
vensku - a v žádné zemi spadající do jeho mocenské sféry - tako-
vé strukturální změny připustit. Zároveň tvrdil, že "podle
Akčního programu /a ničeho jiného/ národ /celý, kdo by se ho na-
cokoli ptal! / by dnes spokojeně pochodoval nejkratší cestou k
socialismu zaručeně tuzemské výroby. Spíše ovšem k zaručeně
špatnému konci."

Při posuzování podkladových dokumentů pro XIV. sjezd z
léta 1968 k problematice politického systému a možným eventuáli-
gám jeho vývoje v nejbližším období, v nichž se dokazovalo, že
pro přechodné období /do nové ústavy/ je vyloučeno, aby nový
politický systém v ČSSR se stal otevřeným politickým systémem
ve smyslu "volné hry" politických sil, napsal: "Z této ukázky
/jedné z mnohých/ politického myšlení patrně těch nejradikál-
nějších a nejliberálnějších reformistů ze srpna 1968 je patrné,
že ani jim základní zásady parlamentní demokracie do krve ne-
přešly, ba že usilovně hledali proti nim antibiotika na regálech
různě dávkovaných represí." ^{2/}

1/ Projevilo se to již v názvu jeho práce "Nezadržitelný pád A.
Dubčeka", který byl zřejmě inspirován názvem Brechtovy hry
"Zadržitelný vzestup A.Uie". Toto stanovisko odůvodňoval i v
různých dalších publikacích o tomto období moderních čs.dějín.

2/ P.Tigrid, Politická emigrace v atomovém věku, Index, Köln
1974, str. 109 a n.

Tento logický vnitřní rozpor v argumentaci, který bude ještě dále deložován, lze zřejmě vyložit pouze z celkově negativního přístupu k jakémukoliv komunismu, jehož stoupenou je upírána možnost vývoje a změn, které by přesáhly jeho politickou a ideologickou podobu, kterou se vtiskl ve 20. století po Říjnové revoluci v Rusku do běžného povědomí evropské a světové demokratické veřejnosti. Proto i skeptický až negativní postoj ke konceptům eurokomunismu, které se jeví kritikům tohoto druhu nikoli jako zásadní změna některých základních konceptů marxistického socialismu, ale jen jako povýšec oportunní taktické manévry, od kterých lze snadno ustoupit, kterým proto nelze nikterak věřit, když mezinárodní komunistické "hnutí prokázalo, v různých dobách a různých podobách, že představuje krajní nebezpečí pro svobodu a práva občanů, tak jak jim demokraté a socialisté rozumějí." str. 113.

Uvedený Tigridův úsudek a odsudek však neodpovídá autorovým závěrům o tom, že vnitřní politické změny uvnitř sovětského bloku se nemohou uskutečňovat proti základním zájmům Sovětského svazu a tak, aby se narušila existující mocenská rovnováha /NATO a Varšavská smlouva/ v evropském měřítku. "Příklad Československa 1968 byl nejen aplikací Brežněvovy doktríny o omezené suverenitě, ale rovnal se přijetí této poučky také druhou stranou... Horší je, že beztrestnost celé operace a její časově velmi omezený nepříznivý dopad mezinárodní, daly zelenou agresi proti spojencům také kdykoli v budoucnosti, pokud by ovšem takovéto "rektifikace" vzniklé situace nezvrátily supervelmocenskou rovnováhu." Str.118.

Další závěry pak vyvozuje z analýzy sovětského politického systému a vztahů uvnitř sovětského bloku, když píše: "Paralelně vyplývá ze struktury Sovětského systému, že Sovětský systém všemi prostředky a v zárodku ničí pokus o jakoukoli změnu ve své zájmové oblasti, jež by v jeho optice "oslabila socialismus a mezinárodní komunistické hnutí", jak zní základní formulka. To platí o všech zemích, jež jsou dnes v nesporné oblasti jeho moci... a o všech interních reformních pokusech, jež by s sebou nesly nebezpečí strukturálních změn režimu. ... Za stávající situace tyto pokusy jsou určeny k mocenské likvidaci, nadto mezinárodně beztrestné." str. 119 - 120.

P. Tigrid ve výše uvedené kritice materiálů pro XIV. sjezd KSČ neposuzoval správně ani existující politiko-mocenské poměry, jejichž zřejmě limitované transformace v demokratickém smyslu,

pokud byla v existujícím mezinárodním rámci vůbec možná, se mohlo dosáhnout pouze postupně, v jednotlivých etapách přechodného období, nikoli totální změnou, náhlým zvratem, který by nemohl vytvořit demokratickou strukturu politického systému společnosti. Katastrofické změny nejsou, jak svědčí politická historie, příznivé pro demokracii.

Přítom P.Tigríd sám věcně dokazoval, že vývoj v zájmové mocenské oblasti sovětů ve střední a jihovýchodní Evropě je sevřený do dvou striktních limitů. "Horní určuje rozměr prostoru, v němž strany a vlády zemí sovětského bloku mohou v jistých oblastech /v sociální politice, kultuře a zejména v ekonomii/ postupovat relativně autonomně. A jakkoli tato autonomie /"různé cesty k socialismu"/ je často marginální a na okamžitou výpověď, přece jen usnadňuje lidu těchto zemí život, činí jej důstojnějším a někdy i svobodnějším.

Dolní hranici tohoto prostoru tvoří spojené zájmy sovětské supervelmoci a jejich mocenských špiček, které v zemích sovětského bloku vládou. Tyto zájmy jsou ohroženy, jakmile lidový tlak žádá víc, než domácí mocenská pyramida může povolit aniž se zhroutila, a než sovětská velmoc může tolerovat." str.228.

Možná, že P.Tigríd a kritikové jeho druhu měli pravdu v tom, že pokus čs. reformních komunistů byl již předem odsouzen k neúspěchu. V politickém vývoji společnosti se nejednou stává, že dochází k zápasům, které jsou neúspěšné, jak se později prokáže. Na jejich začátku a i v jejich průběhu se však situace jejich aktérům vždy takto nejeví, a i když se jim tak i třeba jeví, přesto do tohoto zápasu z nacionalistických, mravních aj. motivů vstoupí a vstoupit musí, protože v rámci volby, před níž jsou postaveni, nemají jinou možnost. I kdyby jej však takto posuzovali, pak stejně nebyl logický a odůvodněný závěr, který najednou chtěl od reformních komunistů nemožné, aby vyhlásili plurální politický systém, parlamentní demokracii a sami dobrovolně předali politickou moc jiným politickým silám, když ty vlastně ještě ani neexistovaly a byly teprve in statu nascendi, přičemž věděli, že Sovětský svaz sleduje nepřátelsky i jejich jen reformní snahy.

V tomto ohledu se jejich teoretický i politický postoj k Pražskému jaru lišil od postoje lidí, jinak shodných nebo blízkých názorů, kteří žili v Československu, jak bude podrobněji uvedeno později. Jejich postoj byl logický a konsekventní. Jestliže měli negativní postoj ke komunismu vůbec a zvláště k čs. komunismu,

jehož vítězství v únoru 1948 je přinutilo k emigraci atd., nemohli pozitivně hodnotit vývoj, který se jevil jako úspěch tohoto ideologicko-politického systému, byť reformovaného. Kdyby tento proces reformem inspirovaných v r.1968 v Československu KSČ uspěl, popřela by se správnost jejich vlastních koncepcí a tak vlastně učinila pochybnou celá jejich dosavadní aktivita. Reformní proces v 1.polovině 1968, pokud v něm KSČ měla vedoucí úlohu, nevytvářel žádnou politickou demokracii, žádný politický systém srovnatelný se systémy západoevropských zemí, které jsou z jejich hlediska optimálními politickosociálními systémy. Zároveň však jejich pozice, že posuzovali čs. vývoj v r.1968 zvenčí, aniž do něj byli přímo osobně začleněni a v něm zaangażováni, jim často umožňovala lépe a přesněji odhadnout reálný poměr sil, vidět rizika a úskalí tohoto procesu, jež se záhy ukázala nepřekonatelná.

Je však zajímavé - a potvrzuje to pravdivost soudu, že nikdo nemůže přeskočit vlastní stín - že tento strážlivý přístup opouštěl kritiky tohoto druhu při posuzování jiného procesu, který rovněž usiloval o změnu existujícího sociálně-politického systému, totiž rozvoje hnutí "Solidarity" v Polsku. Protože tu šlo o vskutku masové dělnické a posléze celospolečenské hnutí, které se vytvořilo a rozvíjelo mimo oficiální politické struktury, vedle nich a stále více proti nim, hodnotili je jednoznačně pozitivně a optimisticky a přehlíželi reálné vnitřní i vnější limity a nebezpečí, které se tomuto hnutí a prosazení jeho cílů, pokud bychom je považovali za programově ujasněné a realizovatelné, stavěly do cesty. Přání tu bylo otcem myšlenky. I v tomto případě však stále existovaly ty hranice a bariéry pohybu usilujícího o změny sociálněpolitického systému v zemích střední a východní Evropy, které P.Tigríd sám obecně formuloval; hranice a bariéry, které ani polská Solidarity, bezesporu nejrozsáhlejší hnutí dělnické třídy, které v tomto období vzniklo nejen v těchto zemích, ale v celém světě, a které zachvátilo prakticky celou polskou společnost, nebylo s to překonat a odstranit.

V postojí části čs.emigrace, která se aktivně zajímá o čs. problematiku, se projevuje jistý vnitřní rozper.

Z výše uvedených důvodů význam Pražského jara a celého reformního hnutí, jehož rozhodující silou byli tehdy reformně orientovaní komunisté, snižuje a bagatelizuje. Je to z jejího hlediska poohopitelné, vždyť neučinilo - a ani si to nekladlo za cíl -

zázrak; nevytvořilo, tím méně přes noc, pluralistickou politickou demokracii podle osvědčených liberálních představ a vzorů - jako by se někdy takové zázraky děly a jako by již samo Pražské jaro takové, jaké bylo, nebylo "zázrakem". Při takovémto hodnocení je ovšem těžko vysvětlitelné, proč čs. společnost a zvláště český národ po potlačení tohoto reformního procesu vnější vojenskou intervencí 21.8.1968 a v jejím důsledku nastolenou politikou tzv. normalizace se dostaly do tak hluboké krize, zachvátivší všechny sféry sociálního života, když se vlastně tolik nestalo, byť povaha politického systému byla a je stále stejná.

Přitom v různých souvislostech, když posuzují ty či ony jevy v soudobém Československu 70. a 80. let, i kritikové této orientace sami musí konstatovat velký rozdíl mezi úpadkem, který je např. v umění a kultuře, ale i v hospodářství v tomto období, a rozvojem, resp. významnými výsledky a úspěchy v těchto oblastech, jimiž se vyznačoval nejen rok 1968, ale - v té či oné míře - i léta předchozí.

Nelze přirozeně požadovat od těchto kritiků, aby se vzdali své hodnotové škály a akceptovali celé hnutí či organizace, které jsou jim cizí, s nimiž ze zásadních důvodů nemohou souhlasit. V tomto smyslu je jejich obecný negativní soud o roce 1968 logický. Není však již odůvodněný v závěrech, které jsou nadto neprokazatelné, protože vojenský zásah 21.8.1968 znemožnil jejich verifikaci, že totiž realizace Akčního programu KSČ by vedla k horším koncům, než byl stav před Pražským jarem. Takový závěr je výsledkem jejich vnitřní nechuť, antipatie k tomuto reformnímu procesu, nikoli výsledkem jeho věcného rozboru. Jinak by vlastně museli v té době čs. lidu doporučovat, aby se tohoto hnutí vůbec nezúčastnili, aby se od něj distancovali, aby nedával průchod své nespokojenosti s dosavadním byrokraticko-centralistickým systémem personifikovaným A. Novotným, když věděli, že snaha o jeho reformu povede jen ke zhoršení stavu, v němž se čs. lid nachází, a když přece věděli, že žádoucí cíle, tj. politická svoboda a demokracie v liberálním smyslu už vzhledem k rozdělení Evropy a začlenění Československa do sovětské mocenské sféry nejsou momentálně dosažitelné. Předpokládám-li právem, že měli na mysli zájmy čs. lidu, že jim šlo o to, aby se podmínky jeho života nezhoršovaly, pak by museli preferovat jeho zdrženlivost a nikoli vyslovit nespokojenost s tím, že cíle reformního procesu nepřekračovaly obecné hranice systému atd.

Takový vztah k Pražskému jaru však většina občanů neměla; spojovala s ním naději na to, že přinese zlepšení oproti tomu, co tu bylo až dosud. Pro každodenní život lidí v čs. socialismu /platí obecně/ není lhostejné, jaký konkrétní režim existuje a jak formuje, i když jde stále o jeden a týž sociálně-politický systém. Tyto reálné difference jsou pro lidi důležitější než zásadní rozdíl mezi různými sociálně-politickými systémy, protože je neprožívají bezprostředně ve svém běžném životě, jako pocítovali rozdíl mezi režimem zosobňovaným A. Novotným a A. Dubčekem.

Sám P. Tigríd v posledních letech, když zvláště v souvislosti s činností Charty 77 se v nonkonformních kruzích hodně diskutuje o tom, co má vůbec smysl dělat v soudobém Československu, lze-li se vůbec nějak bránit postupující demoralizaci, bující lhostejnosti a pod., když se v novém historickém kontextu znovu objevil požadavek "drobné práce", argumentuje způsobem, který je v rozporu s jeho výše uvedenými obecnými závěry ve vztahu k Pražskému jaru. Dokazuje totiž oprávněně, že lidé si nemohou stěžovat jen na režim a vymlouvat se na něj, aby odůvodňovali svou netečnost, pasivitu ve věcech veřejných, ale že lidé, kterým ještě o něco jde, mají se spoléhat spíše na sebe než na "ně", t. j. na režim, že lidská a občanská péče a angažovanost má smysl. Tam, kde režim zpusťošil zem, prostředí i lidské vztahy, tam "my - bez zábrán a bez rizik - můžeme vytvářet prostředí pro všechny snesitelnější, utěšenější, lidštější, než je to dnešní. Nic tu nestojí v cestě, oni tu nemají co říct. Jen my." 1/

I když základní myšlenka je nesporně správná a pozitivní, vyhocení protikladu "my" a "oni", t. j. společnosti a režimu, jako by oba existovaly a mohly existovat odděleně, neodpovídá skutečnosti, a je opět jen projevem výše již zmíněné nechuti či odporu autora k režimu. Nejde tu o to vytýkat P. Tigrádovi, že má k režimu tento vztah, ale že jej občas zavádí k závěrům, které nejsou průkazné a pravdivé. Svého času v diskusi o tzv. paralelních strukturách a jejich působení poukazovali někteří autoři práve, že možnosti vzniku i dosahu činnosti těchto paralelních struktur jsou limitované. Ve vztahu k Tigrádově názoru lze říci, že možnosti takového smysluplného působení občanů, jsou v tzv. komunistickém systému variabilní a že byly neporovnatelně větší a bohatší v reformním procesu roku 1968 než za vlády A. Novotného, když již je ~~komunistickému~~ nesrovnáváme s obvodím tzv. normalizace.

1/ Poznámky k událostem, Svědectví č. 75/85, str. 533-4

V tomto smyslu nezáleží tedy jen na "nás", ale na každém občanovi, co se může skutečně v sociálních vztazích - nikoli tedy jen v osobním životě - smysluplně dělat, ale záleží i na "nich", na konkrétním režimu a jeho fungování, jak se k takové aktivitě lidí chová. Zda ji zcela paralyzuje nebo ji v určitých sférách toleruje nebo dokonce doporučuje a stimuluje, a to ani, což P. Tigrid sám jinde konstatuje, v komunistickém režimu není zcela stejné. I čs. zkušenosti z poválečného vývoje potvrzují, že vnější podmínky a možnosti, které vytváří či stanoví moc, se měnily - a a z hlediska každodenního života čs. občana dosti významně, i když základní rámeo - tj. politický systém, zůstával svou podstatou stejný.

Jde o to, z jakého hlediska se čs. realita posuzuje a hodnotí, co se s čím srovnává. Pro většinu lidí, kteří v Československu prožili ten "zázračný a šílený rok 1968" /J.Škvorecký/, je asi rozhodující konkrétní srovnávání toho, co tu bylo a co tu mohlo být s tím, co tu je, bezprostřední osobní prožívání existující sociální skutečnosti, v níž je tento rozdíl obsažen, nikoli racionální komparace různých sociálně-politických systémů, která je pro ně přece jen více či méně abstraktní.

I. Sviták a Pražské jaro

Z jiných výhodisek a hodnotových hledisek analyzuje a kritizuje Pražské jaro I. Sviták.

Ve svých četných statích věnovaných jeho problematice v jejích vnitřních i mezinárodních souvislostech vždy vysoce hodnotil jeho historický význam nejen národní, ale i mezinárodní, který spečival i ve vytvoření "teoreticky fundovaného programu socialistické demokracie". "Masové hnutí za základní občanská a lidská práva zde dokázalo téměř neuvěřitelnou věc - rozložit mechanismus byrokratické diktatury, vynutit na mocenské elitě monopolní strany dalekosáhlé koncose a spojit národy Československa k odporu proti sovětskému imperialismu. Zásah zvenčí znemožnil uskutečnění jedinečného programu socialistické demokracie, jenž se objevil na světovém horizontu a jenž zde trvá jako veliká naděje, navzdory okupaci". 1/

1/ I. Sviták, Dialektika pravdy, Index, Köln 1984, str.39 a n.

"Hlasům reformních komunistů a českých intelektuálů by měli pozorně naslouchat všichni, kdo nechtějí opustit vizi budoucí socialistické Evropy, protože pro ně má rozhodující význam. Ačkoli čeští intelektuálové - ani reformní komunisté, ani reformní demokraté - nedokázali rozmontovat systém byrokratické diktatury a učinili řadu základních chyb, právě jejich chyby jsou velmi cenné pro budoucnost Evropy."

Čím větší je časový odstup od Pražského jara, tím jsou Svitákovy soudy o reformním komunismu a jeho představitelích v Československu v té době obsahově kritičtější a tvrdší a v literárním vyjádření výsměšnější a jízlivější.

"Co dnes zůstává jako heroická stránka v českých dějinách není reformistická ideologie a revizionistický záchvat komunistické strany, ale fakt, že živelné akce daleko přesahovaly teorii i praxi institucí reformismu, které měly lidové iniciativy udržet ve snesitelných mezích. Avšak reformističtí marxisté - ať čeští "otevření" nebo západní - nedokázali zkrotit věčnou žízn po svobodě oněch mas, které s náměsíční jistotou směřovaly proti institucím svého zotročení a tím ovšem proti reformistickým apriorním hranicím demokratizace, jak v teorii, tak i praxi. Tento jev má prvotřídní význam: nové demokratické, nejen demokratické hnutí, sotva slučitelné s teorií konvergence v ekonomice, s diletantstvím v politice a s bujícím spotřebitelstvím v životním stylu, je hlavním poučením z Prahy a nadějí budoucnosti."

Vycházejí z těchto základních soudů a postulátů I. Sviták rozebírá základní vnitřní rozpor čs. reformismu v r. 1968, který byl mezi požadavky lidu na jedné a požadavky Velkého bratra na druhé straně. /V této analýze se vcelku shoduje s výše uvedenými, byť obecně formulovanými myšlenkami P. Tigrida./ Reformisté zde upadají do pastí své vlastní logiky: "neuvědomují si, že rozpory samy se vymykají jak jejich moci, tak jejich autoritě. Jestliže jsou rozpory autentické, Moskva je nepovolí; jestliže je Moskva povolí, nejsou reformistům nic platné. Rozporná aparie? Zajisté. Ale národ, nikoli reformisté, zaplatí její vysokou cenu." Reformisté "buď přijmou demokratické zásady a opustí diktaturu Proletariátu", to jest monopol své byrokratické moci, anebo musí opustit reformy a přidržet se biče." Podle Svitáka pak "v rozpacích nad touto volbou se českým reformistům zdálo nejlepším řešením zavést demokratizaci, tento kulatý čtverec, který nutí všechny, lidi i Kreml, přátele i nepřátele, konzervativní

i progresivní křídlo."

"Čeští křížnivci reforem si nedovedli představit, že by jejich demokratizační program vyžadoval změnu charakteru komunistické strany a také o ni vůbec neusílovali. Neuvědomovali si, že právě zamlčený předpoklad - změna charakteru KSČ v "občanskou" stranu - učinila jimi zamýšlenou změnu úsilím o kvadraturu kruhu.^{1/}

Sám Sviták však svého času psal něco jiného. "KSČ byla na cestě k legalizaci frakcí, chystala dalekosáhlou institucionální změny, neslučitelné se sovětským pojetím demokratického centralismu - prováděla revizi stalinismu. V sovětském hledisku se tyto změny jevily jako nepřipustná revize "leninského" pojetí strany - a revize to byla - což bylo tím nebezpečnější, že na zářijovém sjezdu hrozila institucionalizace zásad, podle nichž se připouští křehká kritika strany a svobodný tisk." /"Dialektika pravdy", str. 73/

Hlavním problémem byl jejich postoj k demokratickým zásadám, čili jejich ambivalentní postoj k vůli lidu, k masám, které nechtěli připustit k žádnému závažnému politickému rozhodování." V závěrech se ovšem Sviták s Tigridem rozchází.

"Reformisté neprohráli proto, že zdánlivě flirtovali s liberálním parlamentarismem - to je opravdu pomluva - prohráli proto, že nepoužili přímo demokracie, vůle lidu jako obrany proti Velkému Bratru, že nemobilizovali dělníky a intelektuály a že sklerotická komunistická strana se nedokázala postavit do čela této neporazitelné národní koalice. Její krach tedy nebyl krachem pokusu o jakousi obnovu liberální demokracie, byl to krach daleko horší - krach pokusu zradit socialistickou demokracii."

"Poslední past reformistické praxe je nejhorší, ačkoli si jí během euforie Pražského jara málokdo všiml. Nejmočnější nepřítel pokroku a reforem je byrokratizace současného světa a jeho rozdělení na sféry vlivu. Všechny technokratické elity mají zájem na globálním míru a na pokračování spolupráce velmocí.

1/ Podle I.Svitáka "KAN", sociální demokraté a spontánní iniciativa anonymních patriotů nabídla totiž v národní krizi východisko - neutrální Československo - nikoli jen reformistický názorový guláš a bezradný brekot vůdce na televizní obrazovce". - Ze stati "KANkán 1968", Západ č.5/1984, str. 21, 24

protože v dynamických procesech dnešních sociálních transformací a populačních explozí, supervelmoci jsou jakousi zárukou, že konflikty budou lokalizovány a že se tak zabrání nejhoršímu - stomo-
vé válce... Chápeme-li však Sovětský svaz jako novou vykořisťova-
telskou společnost, v podstatě daleko konzervativnější a repre-
sivnější než kapitalistický Západ, pak perspektiva reformem v roz-
děleném světě je pramalá, právě proto, že supervelmoci se brání
reformám jako oslabení vlastní pozice v rovnováze moci. Zde je
konečná past Pražského jara, které by po vítězství reformistické
frakce bylo degenerovalo stejně rychle jako polský Říjen 1956.
V roce 1978 byohom byli na oslavách desetiletí výročí Pražského
jara museli oznámit totéž, co řekl L. Kolokowski na oslavách
polského Října v r.1966, totiž, že není co oslavovat. Máme-li
litovat výsledku roku 1968, jestliže reformní komunisté byli jedi-
nou alternativou. Žijeme ve světě nové svaté aliance konzervativ-
ních konzumních společností, zaručovaných supervelmocemi, jež za-
chovávají status quo v politice a v životním stylu jako poslední
cíle konzumního ráje.

V tomto kontextu klade otázku, zda "právě reformy neupevňují
daný status quo? A jestliže neupevňují, k čemu vůbec jsou? Odpo-
věď na tuto otázku ovšem nevyplývá z žádných premis, protože
dějiny jsou daleko méně důsledné, než jakými by je intelektuálové
chtěli mít. Čím je pocit stability silnější, tím spíše můžeme
očekávat výbuch; čím více triumfují technokratické elity ve světě
konzumu, na Západě i na Východě, tím pohotovější bude příští maso-
vý odpor vůči vládě spotřeby; čím je rozsáhlejší pavučina multi-
nacionální byrokracie omotávající globus, tím jsou slabší pavouci.
Vzpomínáte si na ospalou středoevropskou zemi v roce 1967. "Tam
že měla být revoluce za dveřmi? Jaký extremistický nesmysl!"
/Podtrženo - Z.J./

Citace obsáhlejších pasáží ze syntetické Svitákovy studie
"Propasti reformního hnutí", uveřejňované na pokračování v Právu
lidu v r. 1984, i s dalších jeho statí, byly účelné - a snad i
nezbytné, aby se ukázaly zřejmé přednosti a současně i slabiny
jeho analýz. Je jistě intelektuálním zážitkem číst názory autora,
který s břitkostí sobě vlastní, s filosofickou erudiicí a zároveň
i s literární lehkostí a elegancí traktuje všechny základní pro-
blémy tohoto nejvýznamnějšího období moderní čs. historie.

I. Sviták je brilantní dialektik a polemik, který rád formulu-
je provokativní téze a závěry, který je však zároveň ochoten pro
nově formulovanou myšlenku /ideologickou tezi/ přehlédnout fakta,

nebrat na vědomí skutečnost. V této souvislosti nejde o to polemizovat s výše uvedenými Svitákovými soudy a konkluzemi, ale jen poukázat na některá východiska a závěry /v podstatě ideologického rázu/, které neměly a nemají opory v existujících /tehdejších i současné/realitě.

I.Sviták byl v době Pražského jara ideologem radikální nekomunistické levice a z jejich hledisek a pozic posuzoval reformní proces a jeho protagonisty. Proto vyvracel výtky, které na adresu reformních komunistů adresovali jejich kritikové obecně demokratické orientace, a prokazoval, že jsou adekvátní tehdejší historické realitě.

Svitákovy kritické analýzy rozporů reformního komunismu jsou v mnohém pronikavé, ni méně jsou v určitém ohledu schematické a abstraktní. Přehlížejí mj. zejména vnitřní strukturovanost KSČ a jejího reformního křídla samého a dále i evoluční proces, který v něm probíhal zvláště rychle a intenzívně v době Pražského jara. V tomto období prudce akceleroval předcházející vývoj, jehož významným impulsem byl XX. sjezd KSSS a který se mocně rozvíjel v průběhu 70. let /I.Sviták se ho sám svého času aktivně účastnil./ Výrazem těchto změn se měly stát - vedle Akčního programu - i nové stanovy KSČ, na jejichž návrhu se tehdy intenzívně pracovalo a jejichž význam sám Sviták oceňoval. Vzhledem k tomu není tu ani na místě konstatování o "ospalé středoevropské zemi". Je užito spíše jako laterální obrat, který má vystihnout kontrast proti bouřlivému roku 1968, ale ve skutečnosti takový protiklad tu nebyl. S tímto vývojem v 60. letech, jak I.Sviták sám dobře ví i z vlastních zkušeností, byly spjaty závažné změny ve všech sférách především duchovního života čs. společnosti, zvláště českého národa, které vytvářely předpoklady ve vládnoucí straně i ve společnosti k přijetí a uskutečnění hlubokých reform i v oblasti ekonomické a sociálně politické. I když Pražské jaro by se stalo začátkem nového vývojového stadia čs. společnosti, kdyby nebylo násilně ukončeno vnějším vojenským zásahem, bylo zároveň dovršením předcházejícího dlouhodobého procesu, v němž jeho základní myšlenky vzklíčily a postupně zrály, což právem konstatuje V.Havel ve svém eseji "Moc bezmocných".

Sviták tu operuje s pojmem lid jako mocnou, vnitřně nestrukturovanou kategorií, ačkoliv právě v průběhu Pražského jara se všechny sociální struktury i sociální vrstvy a skupiny dostávaly do pohybu a nebylo lze nadále mluvit o jednoduché dichotomii -

strana - lid nebo aparát, tj. vládnoucí elita a ostatní jako ovládaná masa, protože to neodpovídalo měnící se sociální realitě. Nejen KSČ, tj. nejen její vládnoucí orgány a aparát, ale i její členstvo, které samo tvořilo významnou, politicky aktivní část národní společnosti, ale i další skupiny a vrstvy této společnosti byly vtahovány do víru tohoto vývoje, který trhal přediva starých sociálně-politických a institucionálních vazeb, takže politické vztahy ve společnosti se začaly výrazně měnit a řídit se jinými kritérii, než byla dosud platná.

Bylo-li lze právem konstatovat, že tůhnutí směrem k politické svobodě a demokracii bylo leitmotivem tohoto pohybu, pak ovšem nutno zároveň uznat, že i tu šlo o velmi diferencovaný proces s různými představami o jeho obsahu a postupu, ale i s různou mírou zájmu a ochoty se v něm přímo angažovat.

I. Sviták sám psal, že v ČSSR neprobíhalo jedno demokratizační hnutí pod vedením komunistické strany, ale že politické dění bylo mozaikou různých zájmů a cílů tří politicky odlišných ~~dem~~ tendencí. "První politickou tendencí představovala oficiální reformní politika mocenské elity - komunistického stranického aparátu, druhou představovala inteligence stále více vyjadřující mínění národa, a konečně třetí tendencí bylo radikálně demokratické spontánní socialistické hnutí, nová levice. Cílem první tendence byla ekonomická reforma a změna politického vedení, tendence druhá byla zaměřena k socialistické demokracii a ke změně politického režimu, zatímco třetí tendencí představovali lidé žádající integrální strukturální reformy. Za těmito tendencemi nestály jen různé organizace, ale také různé sociální vrstvy, různé skupinové zájmy." Důležité je v tomto kontextu i další Svitákově konstatování: "Demokratizační hnutí bylo střechou rozmanitých protikladných tendencí, často velmi nejasných, ale nikoli protisocialistických, antikomunistických a antisovětských sil. Komunisté byli vedoucí silou tohoto procesu a tolerování opozičních názorů bylo spíše výrazem jejich síly než slabosti." 1/

V jiné souvislosti Sviták sám dokazoval, že na jaře 1968 "linie komunistů byla shodná se zájmy nestraníků. Radikální studenti příležitostně překračovali tento všeobecně přijatý rámec, ale zůstává faktem, že společná politika svedla dohromady až do té

1/ I. Sviták, Dialektika pravdy, str. 62-3

doby přísně oddělené skupiny straníků a nestraníků. Zpočátku byly mezi nimi vážné rozdíly, ale ty mizely, jak jaro pokračovalo a jak se politika stávala radikálnější a jak se program demokratizace stával stále více programem samých členů strany." 1/
/podtrženo - Z. J./

Proto pozice radikálně orientované levice, jež sdílela hlavně část - ale i tu jen část - studentstva, jež reflektuje ideologicky nynější Svitákova úvaha jako pozice "lidu", nebyly vůbec obecnou pozicí, kterou zaujímala většina čs.společnosti. 2/

1/ I.Sviták, Dialektika pravdy, str. ~~103~~ 76

2/ I.Sviták byl tehdy nadšen Pařížským jarem 1968, vystoupením nové radikální levice, v podstatě studentské provenience, v zemích západní Evropy, svl. ve Francii, které "dočasně vytvořilo onen obrovský mocenský potenciál, který představuje jednota dělníků a intelektuálů. Základní tendence tohoto hnutí - spojení dělníků a inteligence - je nejproduktivnější ideou poválečné politiky, dosti silnou, aby překonala okrajové negativní jevy jako propagaci násilí, taktiku provokací a programovou bezradnost" - Didaktika pravdy, str. 38 aj.

I.Sviták zůstal v zásadě svým idejím z tehdejší doby věren, ne tak však většina z těch, kteří v květnu 1968 v Paříži vyhlásili heslo: "Jame realisté, chceme nemožné". Ti namnoze své původní ideály opustili a přešli na druhou stranu.

Netrvalo dlouho a představ o významu tohoto nového fenoménu, který se tehdy jevil stejně relevantní na Západě jako Pražské jaro na Východě, se ukázaly iluzivní. Proklamovaná jednota dělníků a inteligence měla krátkodobé trvání a to, co se Svitákovi jevilo jako okrajové negativní jevy, vystoupilo do popředí a hnutí nové /nekomunistické/ levice se rozložilo.

S.Heffmann ve svém rozboru situace francouzské společnosti o tom píše: "Od poloviny 70. let se francouzští, zvláště pařížští intelektuálové stále více vzdalují od marxistických či levicových dogmat, která mezi nimi převládala od osvobození v r.1944, a v květnu 1968 byla zdánlivě ještě posílena. Při pohledu nazpět se však nyní květen roku 1968 jeví jako jeden z hlavních faktorů likvidace staré ortodoxie. Z mnohých nekomunistických levičáků roku 1968 se stali rozhodní antikomunisté, kteří znovu objevili liberální hodnoty a seskupili se k obraně lidských práv... Dnes je tato inteligence sjednocena kolem společných témat: kolem antitotalismu a kolem odsuzování zla,

ztělesněného v Sovětském svazu a komunismu /mnozí dodávají: v marxismu jako takovém/; v zahraniční politice se hlásí k proamerikanismu. - Mitterand versus Francie, 150 000 slov, IV/85, 10, str.152.

Lze tu nacházet jisté paralely a analogie mezi myšlenkovým vývojem určitých vrstev inteligence ve Francii a v Československu po roce 1968. Nepochybně tu existují i jisté společné příčiny tohoto vývoje, o kterých hovoří např. V.Havel ve svém projevu "Politika a svědomí" na univerzitě v Toulouse, v krizovém stavu západní kultury a civilizace. Zároveň však nelze přehlížet ani významné diference a některé odlišné kořeny těchto změn.

Heslo antibyrokratické revoluce rozhodně nebylo praporem, pod kterým by se shromažďoval v r. 1968 čs. lid. Stejně tak ani přímo demokracie - Sviták neříká, jak si konkrétně představoval její uplatnění v r.1968 - nebyla s to zahránit čs. politickou svobodu a suverenitu proti vnější vojenské intervenci.

Požadavky většiny lidí - a to z různých vrstev společnosti - byly v něčem jednodušší, ale zároveň komplexnější než uvádí I. Sviták, který, jak je často u intelektuálů běžné, podceňuje jejich elementární materiální zájmy, i když je abstraktně uznává jako základnu politických hnutí a zápasů.

I v průběhu Pražského jara šlo většině občanů o to, aby se jim, krátce řečeno, lépe žilo - a to ve všech sférách života společnosti. Autor tu souhlasí s R.Seluckým, který říká: "Jakkoliv budeme chtít teoreticky zobečnit zkušenost této klidné revoluce a neklidné reformy, vždy se asi dostaneme k tomu, že onen přijatelný socialismus, všeobecně chápaný jako rozumná míra svobody, sociální jistoty a všeobecně přijatých pravidel fair play v systému solidního ekonomického výkonu a otevřené lidové participace na společenském řízení, to byl onen nevyslovený, ale masově tušený alternativní model socialistické demokracie, jak k marxistické utopii, tak i k leninskému reálnému socialismu." ^{1/} Požadavky většiny lidí nebyly motivovány jejich antikomunistickou a ideami antibyrokratické parlamentní revoluce. V tomto směru tehdejší demokratický socialismus, který I.Sviták oceňoval jako příklad i nadějí do budoucna, byl méně ideologický - aspoň v tom smyslu, jak si toho obecné heslo pro sebe dešifrovali ve své většině čeští a slovenští občané. V tomto pojetí a v tomto očekávání,

protože byli v situaci, že mají co ztratit - a ztratit to nechtěli - se stavěli pozitivně k reformnímu kursu KSČ, který v té či oné míře vycházel vstřícně těmto jejich elementárním pocitům a tužbám.

I. Sviták, jak již řečeno, pronikavě a po literární stránce vtipně analyzuje a kritizuje vnitřní rozpory ideologie a politiky reformního komunismu v době Pražského jara a oprávněně dokládá odpovědnost jeho vedoucích představitelů za rozklad a opuštění reformní politiky po 21.8.1968. V tomto celkovém souřádu má Sviták pravdu a autor s ním nechce polemizovat.

Bylo by možné rozvíjet tu spekulace o tom, co by se stalo, kdyby čs. představitelé v Moskvě nepodepsali tzv. moskevský protokol? Možná, že by se vytvořila situace, kdy by osud reformně angažovaných osobností i skupin čs. společnosti byl horší - ve srovnání s jejich údělem za tzv. normalizace, jež byla důsledkem přijetí a plnění požadavků výše uvedeného protokolu; celkový osud českého a slovenského národa by však asi horší nebyl. Kdyby hlavní protagonisté Pražského jara odmítli v Moskvě kapitulovat a podepsat program postupné likvidace reformního procesu, zřejmě by tím nezabránili, vzhledem k nerovnosti sil obou stran v tomto vztahu, uskutečňování nějaké formy politiky "normalizace" v Československu zaštitěné přítomností intervenčních armád. Za takového stavu však snad nemuselo dojít v čs. společnosti, zvláště v českém národě k takovému procesu demokratizace, jaký tu skutečně nastal - v nemalé míře jako důsledek toho, že reformní proces byl opuštěn a potlačován i řadou těch, kdo se účastnili jeho programového i praktického prosazování. Je to ovšem jen

1/ ze str. 16: "Československo 1968, Polsko 1981 a krize sovětských systémů", sborník z mezinárodního semináře v Paříži 1981, Index, Köln 1983, str. 196-7

hypotéza a nelze vyloučit ani, že by důsledky i v této sféře mohly být ještě horší než jsou. ^{1/}

Při posuzování reformistické ideologie KSČ z Pražského jara 1968 nelze ovšem ztrácet ze zřetele, že určité rozpory, které se specificky obrazy v této ideologii i politice, byly a jsou reálnými rozpory poválečné čs. společnosti /i společnosti v dalších středo- a východoevropských státech/ a že se dosud nenašel žádný uspokojivý způsob či prostředek, jak je pozitivně v souladu s vůlí většiny národa řešit a vyřešit. To obecně konstatuje a uznává i P.Tigríd a jak plyne i z citovaných názorů I.Svitáka sám také. Tyto reálné rozpory reflektoval i on ve svém výkladu, byť je interpretoval jinak než tehdejší reformní ideologie KSČ: pokud její koncepce řešení těchto rozporů byly utopické, jeho byly utopické na druhou.

1/ Zároveň nelze v této souvislosti pominout významnou dějinnou zkušenost, kterou v té době učinily oba národy, zvláště však národ český, i když již předchozí léta výstavby socialismu podle sovětského modelu v Československu ji tu v mnohém připravovala, totiž celkovou zásadní změnu poměru k Sovětskému svazu. Dřívější pozitivní vztah, který byl po roce 1945 více než jen součástí utopických představ nemalé části společnosti o socialistickém vývoji v Československu, byl v něčem přímo jejich zdrojem, když navazoval na silné tradice "slovanského bratrství" /oživení myšlenek nového Slovanství za II. světové války/, se v celé čs. společnosti obrátil. Vztah Čechů k Sovětskému svazu /a Rusku/ se po roce 1968 již podstatně nelišil od tohoto vztahu Poláků, Maďarů i dalších národů středo- a východoevropských států v sovětské sféře vlivu. Tato tvrdě placená zkušenost byla nezbytná k tomu, aby české politické myšlení se mohlo oprostit od těchto "pověr a iluzí" při přemýšlení o dalším možném vývoji českého národa a v úvahách o tom, co se má v tomto směru dělat.

Otázka byla, zda se měl A. Dubček s ostatními reformně orientovanými představiteli vedení KSČ pokusit, když se vytvořila, resp. zdálo se, že se vytvořila jedinečná příležitost k pokusu o celkovou reformu systému, jí využít nebo nikoli, či zda měl pokračovat - s jistými modifikacemi - v dosavadním politickém kursu. Rozhodnutí, k němuž tito členové vedení KSČ postupně dospěli, tj. pokusit se o celkovou změnu, o postup k socialismu, který by více odpovídal konkrétním čs. podmínkám, politickým a kulturním zvyklostem a tradicím českého a slovenského národa, se setkávalo s příznivou reakcí nejen uvnitř KSČ, ale u většiny čs. společnosti, která tyto snahy vedení dále stimulovala. Prosté, bezkonfliktní pokračování v politice A. Novotného - bez A. Novotného bylo sotva možné vzhledem k intenzitě krize, v níž se strana i společnost nacházely. Takový byl vnitřní kontext čs. vývoje v době Pražského jara, ve kterém je nutno jeho průběh posuzovat.

Pokud jde o vnější rámec této evoluce, lze jistě vytýkat tehdejšími představitelům vedení KSČ, že ve snaze o adekvátnější řešení rozporu mezi požadavky a zájmy čs. lidu na jedné a zájmy Velkého bratra na druhé straně anebo aspoň o zmírňování stupňujícího se napětí mezi nimi, kolísali, dělali ~~by~~ chyby a pod. Základní problém však v době Pražského jara nebyl v těchto subjektivních chybách a omylech, ale v tom, jak již dříve ukázalo vojenské potlačení maďarského povstání v roce 1956 a znovu pak 13.12. 1981 polské Solidarity a vyhlášení válečného stavu v Polsku, že Sovětský svaz až dosud nesnesl a nepřipustil žádnou podstatnou reformu sociálně politického systému v evropských zemích, které se po II. světové válce dostaly do sféry jeho moci. Proto se také žádný pokus o takovou změnu, ať k němu došlo kdekoli a jakkoli, nepodařil. Slova o tom, že vůdcové KSČ měli mobilizovat lid, armádu, dělnické milice k ochraně státu, opřít se o podporu lidu a rozvinout přímou demokracii a tak ubránit státní suverenitu před zásahy zvenčí, zní sice krásně a odhodlaně, ale jsou to, bohužel, jen slova. Strážlivá, věcná analýza stavu čs. armády, její bojové připravenosti apod. prokazuje, že vnitřními silami nebylo možno zabránit vojenské intervenci pěti států Varšavské smlouvy do vnitřních čs. záležitostí a překonat tak negativní důsledky, jež vplynuly pro ČSSR z existujícího blokového rozdělení Evropy. Stejně tak nebylo reálné to východisko v národní krizi, o němž mluví I. Sviták, totiž neutrální Československo. Pozice neutrálního Rakouska, i když by zřejmě byla většinou Čechů

a Slováků blízká a žádoucí, byla - a to nejen v roce 1968 - pro Československo nedosažitelná. Proto neutralitu ani tehdy odpovědní političtí představitelé nevyhlašovali a uznávali existující čs. mezinárodní závazky vč. příslušnosti k Varšavské smlouvě. Je zvláštní, že I.Sviták tu zcela opomíjí čin maďarské vlády vedené J.Nagym v r.1956, která ohlásila vystoupení Maďarska z Varšavské smlouvy, a to, co potom následovalo. Nikterak také neříká, jak by Československo této neutrality mělo dosáhnout, kdo by ji měl garantovat, když SSSR by byl rozhodně proti - ani druhá supervelmoc nebyla ochotna se prakticky angažovat za změnu existujícího rozdělení Evropy, což i Sviták sám zaznamenává.

Možná, že I.Sviták je stále přesvědčen, že jím doporučovaný postup mohl zabránit vojenské intervenci pěti států Varšavské smlouvy 21.8.1968. Sám ovšem svého času psal po tomto tragickém datu, že "hra o socialistickou demokracii je v neřešitelném potu a východisko v ČSSR nelze najít ani hledat, protože tam nastane jen přestavování figur, avšak žádná změna. Godot nepřijde. Jako se zhroutil program demokratizace vnějšími příčinami, tak opět jen vnější změna může navodit zlepšení vnitřních čs.poměru." 1/ /Podtrženo - Z.J./

Konečně uznává to i nyní svým konstatováním, že "žijeme ve světě nové svaté aliance konzervativních společností, zaručovaných supervelmocemi, jež zachovávají status quo v politice", tj. i existující rozdělení Evropy, jež až dosud znemožňovalo každou snahu o systémovou změnu v zemích střední a východní Evropy. Tyto objektivní vnější limity nebyl ani čs. pokus v r.1968 s to překonat.

I.Sviták rád, je to přímo typický rys jeho myšlení, přehání a problém vyhocuje tak, aby odpověď musela znít buď - anebo. Tím se ovšem stávají jeho soudy a závěry často značně abstraktní; reálná situace nebývá vždy, spíše jen výjimečně, tak vyhocená, aby tu nebyla možná různá zprostředkující řešení a postupy apod. Tak i v konkrétní realitě Pražského jara, zvláště když se měla začít důsledněji uplatňovat demokratická pravidla a metody - v rámci Svitákova "kulatého čtverce" proponované demokratizace - nešlo o krajní řešení, o protikladné alternativy, ale právě o hledání přijatelných kompromisů, o vyvažování různých rozporných

zájmů atd. Nová politika, kterou se pokoušely a snažily praktikovat politické a státní orgány a instituce v době Pražského jara, potřebovala ověřovat své postupy a řešení souhlasem většiny občanů, resp. těch jejich skupin, jichž se týkala. V tomto smyslu to byla politika, která se učila být empirickou, překonávat dosavadní vrohnostensko-byrokratičtý charakter, který byl až dosud odůvodňován v duchu socialistické utopie oficiální ideologií.

Stejně tak i dialektické obraty, jako je formulace "čím je pocit stability silnější, tím spíše můžeme očekávat výběh" a jiné podobné, zní jistě interesantně a intelektuálně provokují. Setva jsou však výsledkem strážlivého rozboru současné čs., evropské i světové reality a nemohou být teoretickým základem a východiskem pro koncipování politických rozhodnutí a postupů. Jsou to spíše jen literární obraty, které mají aspoň poněkud překlenout propast - ve skutečnosti však jen vytvořit zdání takového překlenutí, která zeje mezi pronikavostí analýzy těch či oněch sociálních procesů a abstraktností či až utopičností závěrů, které z ní vyvozuje autor pro budoucnost, pokud neohoe sám zůstat jen u velmi skeptických soudů o možném budoucím vývoji, jež vyplývají z jeho vlastních rozborů. To samozřejmě není pouze specifický Svitákův nedostatek, ale je to jen jednotlivý projev obecného jevu, že většina soudobých, jakkoli hlubokých analýz různých stránek existující sociální reality poskytuje jen málo poznatků, pokud vůbec, jak skutečně zabránit dosavadnímu negativnímu vývoji, jak dosáhnout - v té či oné sféře - pozitivní změny či dokonce obratu ve vztahu k existujícím globálním problémům. V této relaci to znamená prokázaných poznatků o tom, jak konkrétně v dohledné perspektivě uskutečnit "antibyrokratickou revoluci", resp. pluralistickou socialistickou demokracii v Československu a v ostatních středo- a východoevropských zemích, jak vytvořit "neutrální, nezávislý, svrhovaný český stát s demokratickým politickým systémem a socialistickým hospodářstvím", který I.Sviták formuluje jako programový politický cíl pro český národ.^{1/} Bez toho ovšem zůstává takový cíl, jakkoli se

1/ Relativitu hodnocení těchto procesů moderních čs.dějin dosvědčuje skutečnost, že I.Sviták, který rozhodně odmítá reformní komunismus a na něj navazující západoevropský eurokomunismus, je sám určitými představiteli čs.emigrace pokládán za eurokomunistu a z tohoto důvodu kritizován pro příliš kladný poměr k socialismu, pro kritický postoj k USA a jejich oficiální politice apod.

jeví krásný a žádoucí, jen utopíí - se všemi důsledky, jež z toho v soudobé po všech zkušenostech velmi antiutopicky orientované čs. společnosti plynou. I.Sviták je rozhodný odpůrce byrokratické diktatury v Československu a kritizuje i byrokratizaci demokracie na Západě. 2/

Jak již bylo řečeno, jeho rozborů jsou působivé tím, jak prokazují negativní důsledky působení byrokratické diktatury ve všech sférách života společnosti. Jsou silné v negativitě, v kritickém rozboru fungování byrokratických struktur a jeho důsledků, jsou však - aspoň soudě podle toho, co měl autor možnost číst - velmi abstraktní v proponování budoucí socialistické demokracie a zejména ve stanovení cest a prostředků k jejímu dosažení, a to jak vzhledem k čs. skutečnosti, tak i obecně. 2/ Jistě každý, kdo se hlásí k myšlenkám demokratického socialismu, je i stoupencem myšlenky samosprávy. To však není v rozporu s tím, že v rámci existujících sociálně-ekonomických vztahů, čím se myslí i jejich věcná a technologicko-organizační stránka,

1/ V tom se s ním v řadě analytických přístupů a závěrů shodují i další nekonformní autoři, zvláště ti, co píší do *Dialogů*, zejména J.Tesař. Ke kritice jejich kritiky viz stať L.Kohouta "Je regresivní společenský vývoj Československa nevyhnutelný?" z konce r.1984

2/ Různé návrhy modelu samosprávné socialistické demokracie /např. studie J.Suka/, podrobné propracování modelu samosprávy v různých druzích organizací, které svého času v *Listech* popisoval A.Rusek, se zdají - aspoň autoru těchto poznámek - po všech dosavadních zkušenostech značně utopické, zejména teoreticky nepřípustně abstrahující od určitých, především ekonomických vztahů, které jsou - rebus sic stantibus - determinující z hlediska reálného obsahu fungování různých organizačních struktur.

jsou možnosti uplatnění samosprávy, i kdyby tu nestály v cestě žádné politické a byrokraticko-policejní bariéry, z povahy reálných společenských procesů limitované. Potvrzují to jak zkušenosti z praxe výrobní samosprávy v SFRJ, tak i z praxe tzv. práva spolurozhodování apod. institutů v některých západoevropských zemích. Tyto výhrady ~~zabírají~~ nesměřují přirozeně proti principu samosprávy jako takovému, ale proti nekritickému přeceňování jeho možností v reálné praxi i proti naivním či demagogickým představám o možnosti bezprostředního vytvoření samosprávní demokracie v Československu v r. 1968.

Politické systémy v zemích tzv. reálného socialismu jsou byrokraticko-centralistické diktatury, které negují politickou demokracii, pro kterou se jinak aspoň v některých těchto zemích vytvářely příznivé předpoklady uskutečněnými změnami v sociálně-ekonomických vztazích a strukturách. Proto každé významnější hnutí v těchto zemích, které usiluje o změnu daného stavu, směřuje - tak či onak - proti monopolu této byrokratické moci, usiluje o to podrobit ji demokratické kontrole, vytvořit demokratické mechanismy, kterým by byrokracie byla podřízena, resp. které by omezovaly imanentní tendenci byrokracie k hypertrofii jejího vlivu a působení atd. V tomto směru i Akční program z r.1968 /obdobně i program Solidarity z r.1981/ obsahoval komplex opatření tohoto druhu. Pojem antibyrokratické revoluce, pokud má mít racionální a reálný obsah, neznamena boj proti byrokracii jako takové, ale boj za radikální překonání systému, ve kterém je negována politická demokracie a moc má určitá byrokratická struktura /"nová třída", jak ji charakterizoval M.Džilas/. I při fungování politické demokracie s plným uplatněním samosprávy tu nutně bude existovat byrokracie. Vždyť i samo širší uplatnění principu samosprávy znamená i nárůst jistých administrativních prací, spojených s fungováním samosprávných orgánů, které musí zajišťovat profesionální aparát, tj. byrokracie. Požadavkem proto nemůže být boj proti byrokracii jako takové, protože bez ní není fungování moderní, i demokraticky spravované společnosti možné, ale aby byrokracie pracovala pod účinnou veřejnou kontrolou a aby to byla byrokracie odborně kvalifikovaná a efektivní. 1/

1/ V tomto kontextu není od věci citovat B.Bobbia, který ve

statí "Šest nedodržených slibů" se zabývá vnitřními rozpory demokracie a píše, že stát demokratický a byrokratický jsou historicky mnohem těsněji spojeny než by se zdálo předpokládat vzhledem k jejich protikladnému charakteru. Všechny státy, které se staly demokratickými, staly se zároveň více byrokratickými, protože proces byrokratizace byl ve značné části důsledkem procesu demokratizace. Důkazem je, že v současnosti odbourávání pomáhajícího státu /l'Etat assistentiel/, opírajícího se o byrokratický aparát, jaký tu nikdy nebyl, zastírá záměr omezit ve velmi přesných hranicích demokratickou moc ... Sociální stát, stát pomáhající byl, ať chceme nebo ne, odpovědí na požadavek vzešlý zdola: požadavek v plném smyslu demokratický. - "Six promesses non tenues", Lettre Internationale, N° 3, 1984-1985, str. 16-17.

V jiném sociálním systému se dovolávají hesla boje proti byrokracii, za omezování moci státu ti, kteří propagují a prosazují politiku liberálního neokonzervatismu. Požadavky tzv. minimálního státu, omezování státních zásahů, snižování státních výdajů, daní apod. znamenají omezování sociální politiky v širokém smyslu slova, rozšiřování existující sociální nerovnosti, volnější prostor pro působení moci peněz, zisku, jež bylo činností tzv. sociálního státu moderováno.

Tomu je ovšem byrokracie v zemích tzv. reálného socialismu velmi vzdálená. /Autor v této souvislosti záměrně abstrahoval od důsledků tzv. IV. průmyslové revoluce, spojené s neobyčejně prudkým rozvojem elektroniky a na její bázi rozvíjené výpočetní techniky a informatiky a jejich uplatňování v různých sférách života společnosti, které i v této oblasti mohou mít vskutku revoluční účinky, ale zatím je nelze přesněji charakterizovat. Země tzv. reálného socialismu jsou však tu značně zpět za světovým vývojem, takže v nich jsou dosud určující výše uvedené problémy/.

Může se zdát zbytečným připomínat tu tyto banální poznatky. Pokud se tak přesto stalo, pak proto, že někteří stoupeni "antibyrokratické revoluce" přehlížejí zatím jisté nepominutelné skutečnosti sociálního života a stávají se hlasateli "nové utopie". Vzhledem ke skutečnostem, které čs. společnost získala v poválečném období včetně roku 1968 z nezdaru pokusu o uskutečnění socialistických představ a vizí, se zvětvování nové utopie

nejeví nejenom činností politiky nadějnou, ale ani společensky prospěšnou. Počet stoupců těchto ideologických koncepcí je v Československu i mezi mladými lidmi nízký a ohlas těchto tezí malý, což nelze vysvětlovat ani převážně konzumní orientací většiny společnosti, ani její demoralizací, ale hlubšími sociálně-psychickými příčinami, z nichž vyplývá nechuť společnosti vůči nějaké nové sociální utopii - po ztroskotání předchozí, resp. po její přeměně v realitu, s jakou téměř nikdo není spokojen.

Pokud tedy I.Sviták vystupuje se závěry tohoto druhu, nezískal by pro ně ani v Československu větší počet těch, kteří by je byli ochotni aktivně podporovat. Pokud však odůvodňuje, protože jeho závěry nejsou nikterak jednoznačné, správnost programových cílů sociální demokracie, zůstaly by tyto cíle, kdyby čs. občané mohli se svobodně rozhodovat, zřejmě dosti širokou podporu čs. veřejnosti.

1 POKRAČOVÁNÍ

L E V

Caesar již dal znamení. Mříž se vznesla a z černého otvoru se začal valit jakýsi hřmot, stále silnější a silnější. Křesťané se těsně shlukli uprostřed arény. Dav povstal ze sadael, aby lépe viděl. Chroptivé mručení se valilo jako kamenná lavina po horském srázu, ozývaly se výkřiky povzbudivé i plné strachu. První lvice, měkce ale rázně našlapující tlapami, vyběhla z tunelu. Hry začaly.

Dozorce lvů, Bondani Kajus, ozbrojený dlouhou tyčí, ještě zkontroloval, zda se všechna zvířata podílejí na strašlivé zábavě. Chtěl již odejít ze svého kouta, když tu zpozoroval, že hned u samé brány se zastavil lev, který místo aby postoupil dále do arény, klidně požívá mrkev. Kajus zaklel, neboť k jeho povinnostem patřila i péče o to, aby se žádný z dravců nepohyboval po aréně bez práce. Přiblížil se tedy až na vzdálenost, kterou dovozovaly předpisy o bezpečnosti a hygieně práce, až píchl tyčí lva do hýždě, aby ho podráždil. K jeho překvapení se však lev jen odvrátil a švihl ocasem. Kajus zaklel podruhé, trochu důrazněji.

- Nech toho - řekl lev.

Kajus se podrábnil na hlavě. Lev dal jasně najevo, že agitaci nepřijme. Kajus nebyl zlý člověk, ale bál se, aby si nadzorce nevšiml jeho pracovní nedbalosti a nezařadil ho mezi odsouzené. Na druhé straně neměl chuť se lvem zápolit. Zkusil ho ještě přesvědčit.

- Pro mne bys to udělat mohl - řekl lvovi.

- Nejsem blázen - odsekl lev a dál požíral svoji mrkev.

Bondani ztišil hlas.

- Nenutím tě, abys hned někoho sežral, ale mohl bys to trochu obejít a maličkost si zařvat, jen tak kvůli alibi.

Lev švihl ocasem.

- Člověče, říkám ti, nebuď blázen. Uvidí mě tam, zapamatují si to a nikde už neuvěří, že jsem nikoho nesežral.

Dozorce vzdychl. Se smutkem v hlase se zeptal:

- Ale ... proč vlastně nechceš?

Lev na něj vážně pohlédl.

- Použil jsi slova "alibi". Nenapadlo tě, proč všichni ti patriciové neběhají po aréně a nepožirají křesťany, místo aby k tomu používali nás lvů?

- Nevím. Asi že jsou to obvykle starší lidé, astma, záducha...
- Starší ... zamručel lev soucitně - Vůbec nerozumíš politice. Prostě chtějí mít alibi...
- Pro koho?
- Pro představitele toho nového, co právě klíčí. V dějinách se vždy musíš orientovat podle toho, co je nové, co klíčí. Tebe nikdy nenapadlo, že se křesťani jednou mohou zmocnit vlády?
- Oni - vlády?
- No ano. Musíš umět číst mezi řádky. Mám dojem, že Konstantin Veliký se s nimi dříve nebo později dohodne. A co pak? Revize, rehabilitace. Ti z lóží pak klidně řeknou: To my ne, to byli lvi.
- O tom jsem tedy skutečně nepřemýšlel.
- Vidíš. Čert je vem. Ale mně jde o vlastní kůži. Kdyby k něčemu došlo - všichni viděli, že já jsem jedl mrkev. I když mezi námi, je to svinské žrádlo.
- Ale tví kolegové přesto žerou křesťany jedna radost - zlostně řekl Kajus. Lev se ušklíbnul,
- Primitivové. Krátkozrací konjunkturalisti. Na všechno skočí. Element beze smyslu pro taktiku. Provinciální zabeďněnci.
- Poslyš... polknul Kajus.
- No?
- Kdyby se ti křesťani... rozumíš?
- Co ... křesťani?
- No... dostali k moci...
- No?
- Mohl bys mi pak dosvědčit, že já jsem tě k ničemu nenutil.
- Salus rei publicae summa lex tibi est - pravil lev moudře a pustil se opět do své mrkve.

Přeložil dh

Nerad bych vypadal jako škarohlíd, ale zdá se mi, že náš svět spěje k záhubě, a to nikoliv jen vinou nukleárního zbrojení či na základě katastrofického úbytku životního prostředí, nýbrž rovnou vymizením užitečných vlastností člověka jakožto živočišného druhu. Možná, že se včas vyvine druh nový, ještě vyšší, mně je však líto člověka.

Řeknu to rovnou: žehrám na vědeckotechnickou revoluci a teď vlastně na pokrok. Projevují se ve mně konzervativní sklony, ačkoli právě k nim jsem dosud míval hodně daleko. Jsem zkrátka staromilec a trochu si připadám jako rozkacený tatík, který na počátku našeho století hrozil pěstičkou za každým smradlavým automobilem. Já se dneska zlobím, kdykoliv mi kolem chalupy po někdejší polní cestě místo sousedova šimla přefrčí traktor. Je mi nějak líto i mizejícího světa mého mládí.

Hned vysvětlím, oč mi jde. Tvrdíme s oblibou, že máme chytré děti, ale čím tu jejich chytrost měříme? Samozřejmě mají dnes už ti nejmenší takové znalosti, k nimž jsme se my pracně dostávali až ve věku hodně dospělém. Bohužel však i v oborech, kde by se nemuselo tolik pospíchat, a to mě děsí. Je to vždy nebo skoro vždy na úkor vědomostí i vlastností jiných, podle mne mnohem potřebnějších.

Touha po vzdělání je čím dál víc spojována s pohodlností. K čemu knihy, když máme rozhlas, magneták a televizi? Odtud se dítě pohodlně dozví všechno a navíc je od něho pokoj. Jeden seriál poví mladým zřejmě víc než klasik, rodina a škola dohromady. Co na tom, že synek místo plynulého přednesu koktá, že nedovede významově spojovat věty a tedy ani myšlenky v nich, když i televizní hlasatel klade důraz na slova v rozporu s duchem jazyka a zřejmě také jemu uniká smysl toho, co říká. Pohodlnost jde tak daleko, že se dokonce uvažuje o pitvorném zjednodušení pravopisu, abychom prý naše školáky příliš nepřetěžovali.

Hodně se teď klade do popředí význam výpočetní techniky, na všelijaká ta elektronická a digitální hejblátka, která nám nebyla dostupná, protože tenkrát neexistovala, a nesměla být dostupná ani našim dětem, neboť kybernetika byla tehdy ještě buržoasní pavědou. Teď to tedy doháníme u našich vnuků. A kvapem. Naše děti už nehrají Člověče, nezlob se, což by tolik nevadilo, ale nechtějí si lámat hlavinky ani zábavou náročnější, když přece mají podloudně dovážené a pokoutně sháněné různé digitální hry, při nichž mohou vést války, i ty hvězdné, svádět boje mezi bachaři a vězni, ba přímo sportovat pohodlně v posteli. Ani nos nemusí vystrčit na zdravý vzduch.

A když ten nos náhodou přece vystrčí, třeba v době zimních radovánek, musí mít, jak žádá škola, výstroj a výzbroj k lyžování nejmíň za pět tisíc, aby je vleky mohly vyvážet na kopec a ony pak milostivě

ten kopec sjíždějí nebo skotrmelcují pořád dokola. Aby se napřed moc neunavily, rolba jim všechno doveze až k boudě, v níž dneska nesmí chybět ani sauna postavená jejich otci v draze zaplacených dobrovolných brigádách.

Skoro to vypadá, že závidím tomu bezstarostnému mládí, ale já se spíš bojím - zaprvé o jeho údy, které při takovém hýčkání zleniví a zeslábnu a zadruhé o jeho malou odolnost psychickou, protože místo svalů mu roste nezdravé sebevědomí. V mladých se vzdělává pocit, že mají vše a proto taky mohou vše.

Ale abychom se radši vrátili k těm chytrým mašinkám. Jsou to dnes vymoženosti přímo zázračné, ovšem v naší společnosti dosud málo nebo špatně využívané. Asi se nám do celého systému vloudilo pár chybiček. Zatím nám číselné znaky dělají dost obtíží, prachobyčejný výpočet mezd a platů či jiných účetnických úkonů trvá mnohdy déle než v časech ručních kalkulaček. Ani různých omylů nejsme ušetřeni a vada bude zřejmě i v tom, že ty mašinky krmíme postaru nesprávnými či přímo falešnými údaji. Na naše chytráctví je každý kybernet krátký. Žádný ani sebevzdělanější programátor ještě nevyřešil nedostatky v hospodaření, ty se musí léčit jinde a jinak. I nadále bude tedy naše statistika jen přesným součtem nepřesných čísel.

Jaký tohle má vztah k dětem? Chci jen říct, že je učíme hodně, ale zatím pořád špatně. A taky se obávám, aby naše školní mládež místo cizích jazyků neovládala jen jazyky FOTRAN, COBOL, ALGOL a BASIC nebo jak se všechny ty zaříkávací formulky jmenují. S tím se ve světě nevystačí.

Lituji, jestli z toho všeho zaznívá jen mentorský hlas, ale přesto musím shrnout: jestli se dneska nečte nebo málo čte a navíc ještě škvár, jestli se špatně a chybně píše, nedbale a hrubě mluví, jestli se sčítá a dělí deseti jen za pomoci knoflíků, to vše v sobě skrývá nebezpečí růstu chytrých analfabetů. Z toho mě nikdo nevyvede. Víím sice, že různých nástrah a ústrků je v naší společnosti habaděj, ani všelikých protivenství nejsme dosud zbaveni, jen ta odolnost aby nám jednou nechyběla. A pokud jde o děti, nechtěl bych se dočkat doby, kdy se lidi budou při seznamování spoléhat jen a jen na chladný kalkul počítače a kdy sexuální život odkoukaný z videa nahradí obyčejnou lásku na mezi. Nepřeju to ani těm, co po nás přijdou.

7. března 1986

Tiskárna právě šije vrchní kabát nového čísla Reportéra, které zítra vyjde jako devatenácté v tomto roce a má na obálce portrét českého krále Jiříka z Poděbrad. Český úřad pro tisk a informace, tento dráb první české vlády, zve k jednání zástupce našeho vydavatele, ale pikantní je způsob, jakým to činí. Předseda ČÚTI Havlín původně pozval předsedu Svazu novinářů Vlado Kašpara a tajemníka svazu Stanislava Malečka na přátelskou večeři a když se dostavili, dal se omluvit. Jeho zástupce Rudolf Vlček oznámil se všemi náležitostmi, že je pozval: "Ve věci zahájení správního řízení podle § 18 odst.1 ~~písm.c)~~ zákona č.71/67 Sb.z důvodů, že podle názoru ČÚTI došlo v časopise Reportér k rozporu mezi obsahem a ideovou náplní a zaměřením s politickým posláním socialistického tisku * podle § 8 odst.1 písm.c) zákona č.81/66 Sb.ve znění zákona č.127/68 Sb." Současně úřad upozornil zástupce vydavatele ve smyslu § 16 správního řádu na nutnost, aby Svaz českých novinářů pro další řízení jmenoval zákonného zástupce.

To bylo ve středu a následující den, 15.května 1969, byla rozhodnutím Českého úřadu pro tisk a informace č.j.1260/69-R 4937-III/1 zrušena s okamžitou platností registrace časopisu Reportér, ačkoliv původně bylo dohodnuto, že zástupci vydavatele dostanou třídní lhůtu, aby mohli vyjádřit své stanovisko.

Rozhodnutí ČÚTI je zdůvodněno citáty z jednotlivých čísel Reportéra počínaje č.44 loňského roku. "Číslo 44/68: V úvodníku "Opět jsme mezi vámi" časopis navazuje na svůj dřívější postoj a vnitropolitický komentář J.Rumla "Návod k jednání" obsahuje osobité názory na význam a pojetí listopadové rezoluce pléna ÚV KSČ." - "V čísle 45/68 Reportér podporuje studentské stávky, s nimiž sdílí i ultimativně stanovené požadavky." - "Z celkového obsahu Reportéra je zřejmé, že časopis ve smyslu zákona 81/66 Sb.§ 2 neprosazuje zájmy socialistické společnosti a všestranně nepomáhá uskutečňovat její cíle a nespolupůsobí při rozvíjení socialistického vědomí občanů v duchu zásad ústavy a idejí politiky KSČ jako vedoucí síly ve státě a společnosti." - "Číslo 1/69:J.Pilát polemizuje v úvaze "Kdo si vymýšlí" se s.dr.Husákem, který oznámil, že ÚV KSS chce, aby předsedou Federálního shromáždění byl zástupce Slovenska, jakož i se s.L.Štrougalem." - Číslo 3/69:Vnitropolitický komentář J.Lederera "Češi mají svou vládu" obsahuje invektivy a útoky na složení a program české vlády. - Číslo 4/69:Ve vnitropolitickém komentáři "Psáno v noci" J.Lederer

akcentuje politický motiv Jana Palacha a prohlašuje, že pobyt sovětských vojsk na našem území představuje omezení naší svrchovanosti. V zahraničněpolitickém komentáři "Místo na světě" J. Hanák uvádí, že jsme během třiceti let dvakrát ztratili suverenitu, aniž bychom se v kritické chvíli pokusili ji bránit." - Číslo 6/69: Proti sovětsky vyznívá závěr poznámky J. Dumasové "Děsivé úkazy". Popisuje xýjevy, jako mikrofon padající se stropu pracovny spisovatele V. Havla a píše "jen aby to neskončilo tím úděsným přiškrceným zakoktáním da, da, da aaa!" - Číslo 8/69: V rubrice Dopisy K. Šuran zdůrazňuje rozdílný přístup k demokratickému procesu v českých krajích a na Slovensku. V závěru vyznívá, že důsledky současných tendencí ve vývoji česko-slovenských vztahů těžko nyní předpokládat. "Jde o to, aby z našich rozporů netěžil někdo třetí ve smyslu staré, ale osvědčené zásady-rozděl a panuj!" - Číslo 11/69: Zaměření proti bezpečnostním orgánům je zřejmé z Haškovy koláže, která zobrazuje muže se zařízením pro bezdrátové spojení, jak podává toto hlášení "Tady orel, tady orel! Havel škulb lustrem... Procházka trhl splachovadlem... Rázl převěsil záclony... Dubček nechal klepat koberec... Pelnář si kupuje sádra na tu díru ve zdi... Sdělte postup! Přepínám.." - Číslo 12/69: V rubrice Zasláno časopis uveřejnil Prohlášení Oty Šika, v němž uvádí, že sdělovací prostředky některých socialistických zemí o něm šířily lži a pomluvy, což dává do vztahu k taktice používané Goebbelsem. - Číslo 13/69: Rozhovor J. Seydlera s Martou Kubišovou zbytečně akcentuje politické názory naší přední zpěvačky, kterou autor povyšuje prostřednictvím její interpretace Modlitby na mluvčího národa. V této souvislosti je třeba vidět i kresbu (Haštaba) na titulní straně obálky, kde se umělecký projev Kubišové spojuje v koláži s postavou velikána naší historie J. A. Komenského a s jeho slovy "tvá ztracená vláda věcí tvých, kéž se k tobě nevrátí, lidé n a v r á t í". Rozhovor i koláž nepřispívají ke konsolidaci."

Skoro mě mrzí, že nejsem více citován, asi jsem opravdu málo psal, ale výčet úřadu ještě nekončí: "Po zavedení předběžné kontroly pokračovala redakce časopisu v zařazování politicky závažných a nevhodných materiálů, které musely být buď vyřazeny, nebo provedeny potřebné úpravy." Naše redakce k tomu poznamenává: "Poprvé v historii od zavedení cenzury byly proti časopisu použity jako argument k administrativním opatřením články, které nevyšly."

Celé "řízení" svědčí o tom, že o zákazu Reportéra bylo rozhodnuto dříve, než začal úřad s námi jednat. Dva dny po zrušení registrace našeho časopisu uveřejňuje sobotní Rudé právo "Slovo do vlastních řad", kde obviňuje Svaz novinářů z pokrytectví a vyzývá ke kolaboraci

při "normalizačním procesu". Prozrazuje taky, že úder proti novinářům se připravoval už v dubnu - týden poté, co Husák nastoupil do funkce po Dubčekovi. Tehdy se sešlo asi padesát novinářů, kteří pověřili nevelkou skupinku přípravou prohlášení o věrnosti starým zásadám. Přírodní autory byli Jan Fojtík a Jiří Stano. První provedl dvojité salto od Novotného k Dubčekovi, když se účastnil v Mlynářově týmu práce na Akčním programu, a nyní od Dubčeka k Husákovi, věren své životní zásadě, že "už nikdy nechce být chudý". Druhý se mstil jednomu z nás za nevěru své manželky. Tak vzniklo "Slovo do vlastních řad", kde se praví: "Je dost politiky dvojitě tváře. Je nanejvýš nutné říci lidem pravdu a vyvozovat ze skutečnosti závěry, které z ní plynou."

Závěry vyvodili okamžitě a sami se tím chlubí: "V těchto dnech dochází v některých sdělovacích prostředcích k opatřením, která nepochybně nebudou všude uvítána a leckým mohou být označována za příkrá. Neskrýváme, že administrativní zákroky nepovažujeme za principiální řešení, ale dnes sklízíme ovoce své činnosti především ti, kdo si je vypěstovali."

Snažíme se ještě bránit. Městská organizace chce evolat na 22. května poradu všech novinářů do Prahy, dlouho a složitě o tom jednáme ve výboru, trpělivě nasloucháme argumentům pro a proti, už nejsme zdaleka tak jednotní jako na podzim v Lucerně, a nakonec jsme přehlasování. Aktiv nebude. Jsme příliš unavení. Udolali nás. - "Když si řeknem: všechno je ztraceno - tak je opravdu všechno ztraceno," psal nedávno Jiří Lederer a měl pravdu.

"Slovo do vlastních řad" podepsalo napřed padesát novinářů a postupně se přidaly další tři stovky. Nás je desetkrát víc a přece budem považováni za menševiky.

Začali mi trhat zuby. Stoličky nahoře i dole, pak obrousí mé přední špičáky až na dřev a nasadí na ně vcelku zlatý můstek, aby se měla čeho přidržet protéza. Neradostny, truchlivy jsou mé příští dny a to ještě netuším, že se už nezadržitelně rozběhla mašina, která nás brzy převálcuje docela.

Ve čtvrtek, 22. května, mi pošta doručila do redakce pozvánku: "Vážený soudruhu, komise ÚV KSČ, pověřená stranickým šetřením některých publicistů-komunistů, v zájmu objektivitě šetření a hodnocení Tě žádá o rozhovor. Dostav se proto v úterý dne 27.5.1969 v 10 hodin dopoledne do budovy ÚV KSČ, I. poschodí, dv.č.98. Na jednání komise zveme také zástupce výboru Tvé základní organizace KSČ. Očekáváme, že si uspořádáš pracovní čas tak, aby ses mohl jednání zúčastnit. Se soudružským pozdravem předseda komise Rud. Jarolím. Vyřizuje:

Jivaculčík."

Na týž den jsem objednan do Výzkumného ústavu stomatologického na půl devátou, kdy chtějí pokračovat extrakcí šestky a sedmičky vpravo nahoře. Co asi bude příjemnější?

Od rána slunce prudce žhne, vysoké nebe je modré bez jediného mráčku, den bude teplý, skoro letní, přesto mám na sobě sako, abych mohl vše potřebné nastrkat do kapes a obejít se bez aktovky. V levé kapse mám poznámky k materiálu, který mi byl předložen už v pátek jako rozbor mé závadové publicistiky. Rád bych znal autora "rozboru", jméno mi však sotva řeknou. Některé jeho výroky jsou vsutku pozoruhodné.

V trafice u vinohradské tržnice koupím dvě americké cigarety. Obvykle беру jednu, tu korunu investuju jako odškodné za zubařské nepříjemnosti, jinak kouřím partyzánky, a dneska si dopřeju ameriky dvě. Jednu si zapálím, až budu mít za sebou trhačku, druhou až půjdu z komise. Člověk se musí něčím odměnit.

Primářka Jirásková mi umrtvila čelist tak dokonale, že jsem skoro necítil bolest způsobenou kleštěmi a teď necítím ani sanici, vlastně celá hlava mi jaksi znecitlivěla, ztuhněla a jako by ~~zastavila~~ nabobtnala. Amerika přijde vhod, i když příliš nevnímám její chuť. Mám si dát zmrzlinu, kdyby to krvácelo a raději nejíst. Stejně bych nemohl nic kousat. Jdu pěšky, mám ještě tři čtvrti hodiny času.

Místnost č. 98 důvěrně znám, bývají tady tiskové porady, komise by musela mít aspoň dvacet členů, abychom ji trochu zaplnili. Zatím jich tu sedí pouze pět, i tak je to dost na jednoho. Přečod z palčivého slunce do ponurého přítí sálu působí tísnivě, oči si musí teprve zvyknout, těžké závěsy sem nevpustí jediný paprsek, je tu chládek téměř krematorní.

Muž v čele stolu říká, abych si udělal pohodlí. Nevím, co tím myslí, vidím však, že tři muži si sundali saka a sedí tu s vyhrnutými rukávy košili, jako by se chystali k nějaké skutečně namáhavé práci. Jejich pohledy říkají: tak se do toho pustíme, ať to máme za sebou, škoda tak pěkného dne.

Ten v čele sako nesundal a omlouvá předsedu Jarolíma, že má nějakou naléhavou záležitost, přijde možná později. Podle výslovnosti je tenhle zastupující ostravský chachar s kratkým zobákem. Vlevo od něho sedí jeden z bývalých tajemníků Svazu mládeže, ale na jméno si zaboha nevzpomenu, proslul však jako tuhý kádr, který vždy nosil modrou svazáčkou košili jako pracovní halenu a když zavřel pus, měl uklizené pracoviště. Po jeho levici se zřejmě nudí hudební skladatel Václav Dobráš, aby komise budila též umělecký dojem. Ty dva z druhé strany, kde mám i já židli, neznám, ačkoliv jsem je už někde viděl, muž a žena, tak okolo pětáctyřicítky, tedy v mém věku. Nenacházím úlisnou tvář

Václava Hájka, původně měl v komisi být a já se chystal, že proti jeho přítomnosti vznesu námitku, neboť mám vážné pochybnosti o jeho nestřannosti. Z duše mě nenávidí a já mu oplácím tím, že dávám nepokrytě najevo, jak jím pohrdám.

Zástupce předsedy se představil jako Janík z "Frydkumystku", prý "valcyř", ale jak koukám na jeho pěstěné prsty, cág! neviděl už hodně dlouho. Nejspíš aparátník.

Říká, že nejsem sám, koho... asi nemůže najít vhodné slovo, "prošetřují" ani "vyslychají" se neodvážejí vyslovit, tak říká "prověřují". Stejnou pozvánku dostali v naší redakci Lederer, Hochman, Anička Tučková a v jiných novinách další, jako Lojza Svoboda, Jungmann a taky Pepík Holler, kterého minulý týden zbavili funkce šéfredaktora v týdeníku Svět v obrazech. Naposledy jsem pro něj dělal v Karlových Varech rozsáhlý rozhovor s Janem Frocházkou a Pavlem Kohoutem, když se tam první zotavoval po operaci žlučníku a druhý drássl do stroje svůj "Deník kontrarevolucionáře". O tom není v materiálech ani zmínka a opomněli též moje odpovědi na otázky časopisu Tvář, kde jsem o loňských sebevraždách soudních a policejních úředníků řekl, že výrobce provazů nelze přece vinit z toho, že si z jeho zboží dělají lidi na krk smyčky. Chtěl jsem být duchaplný, ale vyznělo to cynicky.

Jsem zvědav, jestli budou citovat ještě jiné články a musím se hned zpočátku ohradit: "V materiálech, které mi byly předloženy, se jako měřítko mé publicistické činnosti používá listopadová rezoluce pléna ÚV, zveřejněná 19. listopadu loňského roku, ale v rozporu s logikou jsou tam uvedeny i články z jara 1968 - psané tedy víc než půl roku před touto rezolucí. Žádám proto, aby byly z hodnocení vypuštěny, nebudu se k nim vyjadřovat."

Mluvím jen koutkem úst, rána po vytržených zubech přichází k sobě a celá hlava mi trne, ale oni si toho nevšímají, myslí možná, že příškrčený hlas patří ke zpytování hříšné duše. Pokračuju v obraně, kterou jsem si předem připravil: "Zbývájíx tedy jen dva materiály, zveřejněné po listopadové rezoluci. Komentář "Návod k jednání" a bilance roku "Ve znamení osmičky". Z kroniky loňského roku hodnotíte jen její polovinu, otištěnou v čísle 47. Dokumenty tam citované jsou vybrány z denního tisku, převážně z Rudého práva, nebo z materiálu ČTK a byly tedy již dříve zveřejněny. Komentář k nim je můj vlastní, vyjadřuje mé názory a na jejich podstatě nemám ani dnes co měnit."

Zní to jako obhajoba před soudem. Jen ještě dodám: "Podivný je závěr rozboru - i když některé názory autorovy nekorespondují vždy s pojetím listopadové rezoluce, korespondují takřka vždy s ústředním motivem toho kterého čísla Reportéra a velmi často též s názory některých členů předsednictva ÚV KSČ, ať už se jich autor výslovně do-

volává či nikoliv,"

Oni mlčí, proto říkám: "Redaktor obvykle vyjadřuje své mínění v souladu s hlavním zaměřením listu, jinak by tam asi nedělal, a pokud jde o názory některých členů předsednictva, jsou to přece do dnes oficiální představitelé strany a své názory projevovali veřejně."

Pochopili, co mám na mysli a přestárlý svazák chce, abych napsal jména těch, s nimiž jsem se nejčastěji stýkal. - "Takový seznam by nám rozkryl mnohé vazby, soudruhu, a tobě by to pomohlo. Uvažuj o tom!"

To by se vám hodilo, jména byste chtěli, aby ze mě byl konfident, vjela do mě zlost a říkám hlasitě, až mě huba bolí: "Nikdy jsem se s nikým z nich nestýkal soukromě, nikomu z nich jsem nedělal osobního mluvčího."

Na stole přede mnou stydne káva, nechtěl jsem ji pít, když byla horká, aby mi nezačala krváčet dásně, a teď už na ni nemám chuť. Dožrali mě, musím to skoncovat: "Pokud jde o druhý článek-Návod k jednání-nevím, jak autor rozboru došel k tomu, že listopadovou rezoluci přijímám či posuzuji rezervovaně, blahovonně, velkomyslně nebo blahosklonně. Žádné takové výrazy v komentáři nejsou, váš člověk si je vymyslel a prozradil tak svou zaujatost, pokouší se mým názorům podstrčit jiný význam, aby vás ovlivnil proti mně. Nevím taky, jestli jste to četli dost pozorně, on tady tvrdí doslova: čtenář se dověděl, z čeho se J.R. raduje jako novinář, škoda, že neříká, z čeho se pokud jde o listopadovou rezoluci raduje jako komunista. Tohle mi připomíná výrok jednoho ze zřízenců rozhlasu, který v padesátých letech na stranické plenáře zvolal: Soudruzí, až dosud jsme tu mluvili jako komunisté, promluvme si nyní jako lidé."

Ani se nezasmáli, jejich tváře zůstávají kamenné, nejsou tu proto, aby se mnou polemizovali, pouze sbírají materiál a pak kdesi v kulobrech rozhodnou. Stejně mám dojem, že už předem rozhodli, ale nemůžu si odpustit ještě jeden žertík: "Rád bych slyšel od někoho z přítomných, jak by vyluštil smysl závěrečných vět předloženého hodnocení: Jestli ÚV KSČ výslovně považuje listopadovou rezoluci za návod, pak může autor soudit, že to uvolňuje myšlení a přibližuje její realizaci i nekomunistům. Jestli by však ÚV KSČ listopadovou rezoluci za návod výslovně nepovažoval, pak by ani J.R. nemusel soudit, že tek uvolňuje myšlení a přibližuje její realizaci i nekomunistům. Z toho pak plyne, že J.R. takovým způsobem činí z výslovného označení či neoznačení listopadové rezoluce za návod rozhodující podmínku pro své vlastní úsudky o uvolňování myšlení a realizaci této rezoluce. Takovou inter-

pretací umožňuje nejen mnohoznačnost závěrečného odstavce, ale celého autorova vnitropolitického komentáře."

Až jsem se zadýchal, než jsem tu slátaninu dorecitoval a ptám se, zda jim to nepřipomíná hlášení putimského strážmistra Flanderky o údajné špionážní činnosti dobrého vojáka Švejka při jihočeské anabázi.

Ani teď se nebaví a zasloužilý skladatel dokonce podřimuje. Šetření publicistů ho nezajímá, v komisi je pouze do počtu, stejně jako ti po mé levici. Mluví jen chachar a mládežník. Ten právě říká, že levé považují za pravé a naopak, abych jim to prý nepletl. Komu že to pletu? Prý straně. Podle mne levé bylo vždy progresivní a pravé copářské. Aby strana vyloučila omyl, seká pro jistotu na obě strany, ale to jim nepovím. Říkám jen, že záleží na tom, z které strany se na vše díváme. A on se ještě podiví, jak jsem mohl tvář socialismu přirovnávat k tváři zvoníka od Matky Boží, kterému chybělo jedno oko, byl hluchý, hrbatý a škaradý.

"Jak jste to mysleli s lidskou tváří socialismu?" dotírá dávno-byvší valcíř.

"Aby měl lidskou podobu, když říkáme, že ho děláme pro lidi."

"My valcyři z Frydkumystku pravíme tak, že americky imperialisty mají taky lidskou tvař a přitom vraždi ve Vietnamu."

To je silný tabák. Skousnu rty, abych se zbytečně nerozčilil. Co si oni o sobě myslí, jsem tu před očištnou komisí, které se mám vypovídat, aby mi dala milostivě rozehřešení? Mlčím a jenom se po nich dívám. Představuju si, jak asi vypadají, když jsou svlečení, pomáhá mi to překonat jejich povýšenost, dobrý způsob jak snížit cizí nadřazenost, nahá těla funkcionářů bývají směšná a snáze zranitelná, ale tentokrát se nijak zvlášť nebavím, mám z nich trapný pocit, vzbuzují spíš odpor. A vtom slyším, jak mluvčí "valcyřů" říká téměř laskavě: "Vem si žemli, soudruh Ruml, ta svačinka je tu pro tebe."

Na talířku uprostřed stolu jsou skutečně dvě okoralé žemle a plátky salámu do nich vložené už trochu zelenají, neměl bych na ně chuť, ani kdybych mohl kousat.

"Děkuju, nechci, ráno mi vytrhli dva zuby, nesmím nic jíst."

"Ale tos neměl dneska chodit k zubaři, anebo jsme mohli komisi odložit, jestli se ti to nehodilo."

Takovou ohleduplnost jsem od nich nečekal, skoro se mi zdá, že i ze strany se teď bude vylučovat s lidskou tváří. Říkám jim to a oni jsou uraženi, je prý předčasné mluvit o vyloučení, tahle první schůzka je pouze takový přátelský pohovor.

Venku na nábřeží Vltavy konečně vydechnu. Praha je zalitá poledním sluncem, jeho paprsky se před ostrovem lámou o štvanický jez, kudy spě-

chá vodní proud, kdežto tady přímo pod mýma nohama se tok zastavil. Zdymadlové rameno je mrtvé a zapáchá.

S chutí si zapálím ameriku, lačně vdechnu kouř a na rub poznámek, připravovaných pro slavnou komisi, pod letmou větou "je třeba se překročit" ještě dopíšu: Svou víru jsem ztrácel už dříve, po kouskách, ale teď jsem najednou pocítil, že už nemám co ztrácet. Poslení špetka víry je pryč a dost se mi ulevilo.

Jsem rád, že jsem nabízenou zemi nevzal. Už od nich nechci vůbec nic.

(Z novinářských vzpomínek od 20.8.1968 do jara 1984, navazujících na předchozí knihu "Daň z blbosti")

Jerzy Surdykowski:

Nic nového, bohužel

Pokud se pamatují, naposledy v PLR spontánně zpívala Internacionálu protestující radomská ulice v roce 1976. O čtyři roky později, během srpnové stávky v Gdaňské loděnici, kdy večer radiopřijímače vysílaly přenos z pléna ÚV, právě na němž mělo dojít k očekávané liberalizaci a změně ve vedení /došlo k ní ostatně teprve v prvních dnech září/, povstala dělnická veřejnost rovněž spontánně z míst a přehlušila sou-
druhy zpívanou proletářskou hymnou Mazurkem Dabrowského. Nic víc, nic máň. A přece titíž lidé dokázali stáhnout z řečnického stupínku člověka snažícího se připomenout Wilno a Lvov, nebo nadávat na spojence. A právě tohle je "sebeomezující se" revoluce se svou specifikou a svými hořkými kořeny a nebylo třeba - jak píše ve své polemice Kuczyński /Waldemar Kuczyński, nar.1939, ekonom a publicista, zást.šéfredaktora Tygodnika Solidarność. K. polemika "V tom je největší potíže", Aneks č.35 - reakce na článek Andrzeje Walického "Zamyšlení nad polit. a morálně psychol.situací v Polsku", Aneks č.35 - pozn.překl./ - "hezké intelektuálky", aby to bylo možno pojmenovat; "sebeomezování se" bylo samozřejmě pro každého, kdo ty lidi znal a byl jim společníkem v jejich osudu.

"Solidarita" se nikdy nenazvala - kromě známých extremistických hlupáků - antikomunistickým hnutím, od počátku se však instinktivně od komunismu odvrátila, nechala komunistickou stranu jako nutné zlo, které již nehodlá reformovat, pouze tolerovat. Nehodnotím teď, zda to bylo dobré nebo špatné, politicky správné nebo hloupé; chci jenom ukázat, že takový postoj se při nějaké další "obnově" musel jevit jako výsledek zkušeností s novými "lepčími" skupinami, které zakrátko poté, co se stabilizovaly, odhalují pravou tvář. Loděnici nevnutili tento postoj intelektuálové z KSS "KOR", nepřinesl jej pod sutanou kněz Jankowski; to jenom polský dělník, polský intelektuál pochopil, že v této hře na "lepší", kterou už čtvrtstole-
tí hrál, nelze počítat s výhrami hodnými pozornosti, lze pouze být si jist zbytečnou ztrátou krve, času i smyslu. Proto se rozhodl postupovat jinak a akceptovat jako blízké pohledy těch, kteří mu takový postoj nabídlí. Poněvadž polská zkušenost je pouze nejpokročilejší a nejrozvinutější zkušeností bloku, bylo

možno předpokládat podobné sebeurčení protestujících mas i jinde. Avšak to, co u nás přijde po "Solidaritě", také není těžké předvídat. Ano, se všemi důsledky, které se z perspektivy profesora Walického, ba dokonce i mé dnes zdají kruté. Je to prostě cena, kterou všichni - straníci, bespartijní, komunisté i antikomunisté - budeme muset zaplatit za tak dlouho trvající blokování rozumnějších a klidnějších cest reformy. Nestraším, pouze připomínám procesy, jež se už v historii objevily nejednou, tak proč by ~~se~~ toto chátrající impérium mělo být výjimkou?

Přiznám se, že jsem ten dramatický posun nepochopil ihned, ale možná vinou pragmatických, leč naivních úvah jsem dlouhé měsíce doufal, že probuzená energie mas se dá starou manipulační cestou, přinášející konečně významné výsledky. Vždyť Srpen vytvořil podmínky pro úspěch koncepce /vzniklé ještě před říjnem 1956/ pro spojení tlaku nezávislého společenského hnutí a vnitrostranického tlaku probuzené "dolní části", která donutí "věrchušku" jít cestou reformem. Stranická "dolní část" se začala bouřit ještě dost dlouho před Srpnem; sám jsem v roce 1979 poslal vlastnímu výboru hořký varovný memoriál, jehož kopii jsem potom našel na dně zásuvky a použil místo úvodu ke Gdaňským poznámkám /Notatki gdanskie - umělecké reportáže přibližující lidi Srpna, mj. Lecha Walesu, Bogdana Borusewicze, Joannu a Andrzeje Gwiazdovy aj. méně známé postavy té doby - nakl. Aneks, Londýn 1983, 190 str. - pozn. překl./ . Vím však, že nebyl jediný, a dokonce ani nejostřejší. Svě naděje jsem spojoval rovněž s přesvědčením tak samozřejmým, že je museli sdílet dokonce i lidé, kteří byli zřízením zcela znechuceni, avšak alespoň něco věděli o jeho mechanismech: bez reformátorských změn na nejvyšších místech strany bude ostrý konflikt mezi ní a "Solidaritou" nevyhnutelný a to, že se vedení strany nakonec odvolá k násilí, velice pravděpodobné.

To, uvedu za chvíli, je z dnešní perspektivy směšné, ale v onom horkém čase to bylo vlastní takovým "opozděným revizionistům", jako jsem byl já. Patřilo to k jejich manipulačnické koncepci, kterou chce dnes ohřívát Walicki: nečekaje na ukončení srpnové stávky, vrátil jsem se do Krakova, ale ne proto, abych podpořil již stávkující dělníky Nowe Huty, nýbrž proto, abych ve své ZO strany dosáhl schválení rezoluce podporující gdaňské postuláty a požadující svolání mimořádného sjezdu PSDS. To se mi tehdy zdálo nejdůležitější!

Potom jsem se po mnoho měsíců - již jako místopředseda Svazu polských novinářů, redaktor regionálního časopisu "Solidarity" /Wiadomości Krakowskie/ a člen orgánů stranického sdružení "Kuznica", jež bylo jedním ze středisek reformátorů v PSDS /rozpuštěno v roce 1982/ - zúčastnil množství rozhovorů a veřejných setkání - abych nepřipomínal psaní textů - která měla lidi "Solidarity" naklonit právě k takové "manipulační" podpoře hnutí obnovy v PSDS. "Jestliže se vám strana nelíbí, jestliže máte s komunismem ty nejhorší zkušenosti, musíte ve vlastním i našem společném zájmu podpořit masu členů strany a celou vnitrostranickou obnovu, protože jedinou šancí na udržení posrpnových změn v Polsku je posadit k pákám vlády lidi více nakloněné těmto změnám" - vysvětloval jsem. Bezpartijní členové "Solidarity" nemají tedy na své kolegy straníky vyvíjet morální nátlak nutící je zbavit se rudé legitimace, nýbrž je naopak musí posilovat a současně je činit na sobě závisými. Neměl pravdu Jan Józef Lipski ve svém tehdejší otevřeném dopise členům PSDS, když je volal k zaujetí "betonového" postoje jako pro Moskvu věrohodného; a "Solidaritě" současně přiřkl úkol působit v dalších oblastech společenského života. Taková strategie musela vést pouze k nahrazení intervence vnější - intervencí vnitřní.

Reakcí, které se dnes nedivím, ale kterou - a ne bez určitého důvodu - jsem měl tehdy za důkaz politické hlouposti, byla neochotná lhostejnost. Lhostejnost jak dělnických činitelů, tak poradců z řad inteligence, jak těch z církve, tak z KORu. Přiznám se, že s ještě největším ~~rozumem~~ pochopením jsem se setkal na Poznaňsku, možná díky trvajícím tradicím zdravého rozumu a pragmatismu tohoto kraje. Všeobecně však převažoval postoj, jež stručně vyjádřil jeden z mých dělnických spoluseďníků: "Ať si straníci dělají, co chtějí, nám na tom málo záleží, my žádáme jen to, co nám patří." Spektakulární výkony stranické "obnovy" měly - ovšem - ohlas, ale málokdo mimo stranu bral vážně politický projekt, který za nimi stál. Tím víc, že na vedoucích místech strany - systémem negativní selekce tak pečlivě očištěných od zajímavějších individualit - nebylo vidět osoby, hodné podpory. Dokonce i Tadeusz Fiszbach, kterého dodnes oceňuji, brání již některými za "polského Dubčeka" - snad jen proto, že se v Gdaňsku dokázal slušně domlouvat s Walesou i se svými základními organizacemi - se nakonec ukázal tím, kým byl:

poctivým činovníkem okresního formátu. Odliv nejlepších lidí ze strany po dramatech "polských měsíců" z ní učinil království nevalné ceny. Za měřítko úpadku nechť poslouží fakt, že na jaře roku 1981 vyplul jako protektor stranických mas - smiluj se, Bože - soudruh Andrzej Werblan. Marx řekl, že opakuje-li se historie, tedy jako fraška. A měl pravdu.

Po prohraném - a jinak být nemohlo - sjezdu strany bylo možno už jen se opřít o termín a formu násilného řešení. Dokonce i kdyby sjezdová usnesení "Solidarity" nebyla šla tak daleko.

Tady docházíme k podstatě našich úvah nad programovým návrhem profesora Andrzeje Walického. Zda to, co kroužek mých politických přátel navrhoval společností a "Solidaritě" jako strategií posrpnové obnovy, bylo moudré? Ale kdež, bylo to to nejsprávnější, podobně jako návrh Walického, mohlo to posrpnovou obnovu zachránit. Nebyla lhostejnost "Solidarity" vůči tomu, co se dělo ve straně, důkazem politické hlouposti? Samozřejmě. A přinejmenším znamenala odmítnutí využít jedinou jakžtakž reálnou - byť nikterak garantovanou - šanci za záchranu Srpna.

A tato šance byla promarněna. A promarněny byly rovněž šance Října, Února a všech nepojmenovaných okamžiků, kdy společnost - přinejmenším její význačné skupiny - poskytovala podporu těm, kdo měli konečně být těmi očekávanými "lepšími". A o tom už je třeba popřemýšlet.

Historie, jako cesta plná kamení, stěpů a smetí, je vystlána zbytky koncepcí, které kdysi vytvářely historickou příležitost. Byly spásné, správné a aktuální v době, kdy za nimi stály jakési společenské síly, kdy je se svatým ohněm v očích bránili jacísi kandidáti na vůdce. Nicméně příležitost zůstala nevyužita, čas jí přestal přát, v sousedních státech nebo společenských podmínkách došlo k nepostřehnutým změnám, nebo se jim lidé nedokázali včas přizpůsobit - to však stačilo, aby ony koncepce minuly a ztratily smysl. Dokonce i tehdy, jestliže si i nadále zachovaly svou teoretickou správnost, jako nauky přeroků, jež však už lidé neposlouchá.

Chyba moje a mých politických přátel spočívala v tom, že jsme se snažili přesvědčit lidi o koncepcích teoreticky správných, ale společensky již mrtvých. Takových, o nichž se nás

dál snaží přesvědčovat Andrzej Walicki. Aby to bylo možno pochopit, bylo nutno osobně tím vším projít, stát těm lidem tváří v tvář, naslouchat společenské rezonanci našich opožděných manifestů. A byly to koncepce ještě nedávno společensky živé, a jak. Jenomže mezitím... Není to žádná útěcha, že se mylil rovněž, jenom opačným způsobem, Jan Józef Lipski.

Polsko Jaruzelského je samozřejmě o hodně lepší než Polsko Bieruta. A samozřejmě raději vidíme našeho generála v křesle I. tajemníka, než - řekněme - Stanisława Kociolka či Albina Siwaka. Každá nová skupina, která přichází po převratu do vedení realizuje sice nikoli program minimální obnovy, ale přesto program, jenž byš byl jistě zachránil skupinu předešlou. Kdyby Gomulka - tak jako Gierek - otevřel kohoutek s kredity a investičním hnutím "druhého Polska", jistě by se byl udržel v židli. Kdyby se Gierek - jako Jaruzelski - pustil do byť jen omezené hospodářské reformy, zliberalizoval trochu cenzuru a povolil určitou nezávislost odborů, jistě by jeho osudy byly jiné. Myšlenku je možno vést dál, dobře to ukázal Krzysztof Jerzewski /Spor o reformovatelnost, Kontakt č.6, Paříž 1984/. "Reálný socialismus" je dosud reformovatelný pouze po hranici vyznačenou zájmy nomenklatury, avšak není to hranice zcela nehybná. Každá společenská vzpoura, i prohraná, tu hranici posunuje. Je to úpornější proces než tok našich nadějí, ale také nikdo neví, jak bude probíhat v budoucnosti v závislosti na slábnutí systému a rozpouštění se jeho nomenklaturních společenských základny.

Walického koncepce se tedy může ještě hodit, protože nelze vyloučit, že se náhle vzpamatuje někdo, kdo se zatvrzele brodí ku propasti. Ale jistě se nehodí jako jediný program opozice a nebude využita za cenu zřeknutí se opozičnosti. Dnes, aby se znovu podnítil zájem o změny ve straně a ve strukturách moci, nestačí významné úsměvy někdejších idolů /viz M.F.Rakowski/, nestačí diskrétní ukazování prstem na nebezpečné a krvelačné "tvrdé hochy" /viz vražda kněze Popieluszka/. Dnes by bylo zapotřebí velkého, přímo dramatického, pro nomenklaturu riskantního souhlasu se společenskou samosprávou, ostatně ne nutně pod firmou odborů. Pouze velká odvaha a velké riziko by mohly přehodit politickou výhybku, uchránit systém před rozpadem a Polsko před obdobím Velké Nenávisti.

Vůbec nic však dosud neukazuje na to, že by takové riziko

mělo být podstoupeno.

A tak tedy ještě krátce o zbývajících, již méně důležitých výhradách k navržené koncepci. Je vnitřně protikladná, což také na vlastní kůži poznali straničtí "obnovovatelé". Zřiká-li se opozice opozičnosti, aby mohla proniknout do systému, poskytnout mu podporu a uvnitř něho působit ve prospěch "lepších", zřiká se rovněž možnosti formulovat jakýkoliv program, neboť, kde jej má prodiskutovat a opublikovat? Na "rudém kanapi"? V kuloárech ÚV nebo PRON? Zůstává tedy chaos nejednou vzájemně protikladných, byť z dobré vůle planoucích činností skupinek a kotérií, naslouchání našeptávačům, leštění klik, bez opory ve společně přijatém cíli a systému hodnot. Kdyby se někdo snažil - jako třeba Walicki - takový program zformulovat a zveřejnit, postavil by se okamžitě mimo systém, byl by prohlášen za nepřítele a opozičníka. Takže tedy, aby manipulátorská a pokoutní "vnitrosystémová opozice" mohla vůbec existovat a dělat něco smysluplného, musí existovat opozice mimosystémová, neomezovaná pouty dohod a cenzury.

Walicki tvrdí, že vláda "chce dobře". Ale právě období "Solidarity" ukázalo, že tomu tak není. Po několik prvních měsíců po podepsání Dohod společnost očekávala, že právě strana přijde být s omezeným, ale vlastním programem reforem. Mezitím stranická "věrchuška" dokázala jediné odkládat, blokovat jak "Solidaritu", tak obnovitelský tlak vlastních dolních vrstev. Stačí si vzpomenout na otázku samosprávy výrobců, která se objevila právě ve straně už na počátku podzimu roku 1980, kdy "Solidarita" o ní nechtěla slyšet. Na otázku vesnické samosprávy. Cenzury. Rychlého svolání sjezdu.

Liberálové rovněž nejsou ve straně jevem stálým; není je vidět dnes, kdy na politických hrobech ideových revizionistů již dávno vyrostlo husté křeví. V této straně pragmatických a ustrašených úředníků jsou liberálové viditelní teprve v krizových okamžicích; Jako zralé švestky padají ze stromu teprve tehdy, když jím někdo silně zatřese. Je tedy třeba nejdříve zatřást a teprve potom eventuálně podporovat.

Když se volí strategie manipulování, je nutné si uvědomit, že se při tom nejsnáze může dát zmanipulovat manipulátor. Za prvé každý "tvrdý hoch" hrozně rád ukazuje, jakým je pragmatickým centristou, a pro hru na "tvrdé hochy" se jako ulití hodí

ještě horší nebo hloupější soudruzi, kteří jsou drženi speciálně pro tuto příležitost a občas puštění ze řetězu. Zadržet, pustíte-li se do získávání důvěry vládě, je velice snadné zůstat jen při získávání důvěry bez jakýchkoli podmínek a cílů.

Proto také i mne přestaly zajímat změny na vedoucích místech mé bývalé strany, proto jsem i já přestal věřit na ty "lepší". Bohužel. Mám větší důvěru k tomu, co natrvalo zůstane po posledních "polských měsících", nehledě k jejich tragice. Proto až zase nastane polský měsíc, nebudu již přemlouvát, aby byli milováni současní liberálové.

Ještě o roli inteligence tehdy a nyní. Walicki je podobně jako vládní propaganda náchylný ke zveličování této role. Vláda má svůj zájem na tom, aby se lomilo rukama nad démonismem či šílenstvím "intelektuálního extremismu", který "přivedl na scestí zdravé jádro hnutí", ale profesor z daleké Canberry? Je skutečně třeba mu vysvětlit, že jakékoliv skupinky inteligence, byť i vlivné, nejsou s to tak masovému hnutí podsunout své teorie jako kukaččí vejce? Nejextrémnější silou v posledních měsících "Solidarity" byli sami dělníci - unavení, frustrovaní, rozzuření vážavostí vlády, blokováním veškerých pozitivních změn; právě oni stále častěji blouznili o věšení. Ale možná, že o to právě šlo, aby se to potom hodilo na KORovce.

Jinou kapitolou však bylo potlačování kritiky ve sdělovacích prostředcích "Solidarity", na což si rovněž stěžuje Walicki. Odborářský tisk redigovaly skupiny aspirující na roli intelektuálního vedení hnutí, a právě na ně padá odpovědnost za nedostatek moudrého kriticizmu. Obvinění vážné, neboť každé hnutí se dostává na scestí, jestliže mu chybí čestná diskuse a kritický rozum. Tady se s Walickým shodují. Není však pravdivé tvrzení /známé rovněž z interpretací oficiálních/, že to byly beze zbytku skupiny vychvalovačů, které před hnutím klečely na kolenu a podlézaly mu. Stačí se seznámit s historií prvního časopisu "Solidarity" v Malopolsku, jímž byly mnou spoluredigované Wiadomości Krakowskie, reprezentující právě onen kritický proud. Všechno začalo krásně a příjemně, ale poslední čísla v druhé polovině roku 1981 jsme již museli vydávat v tajnosti před sekcí pro informace krajského vedení. Za článek pod charakteristickým titulem "Co se mi nelíbí na 'Solidaritě?'" mi Závodní komise při tomto úřadu poděkovala otevřeným dopisem /cosi jako otevřený dopis základní organizace při KV PZPR/.

protestujícím proti podkopné práci Surdykowského, toho nastrčeného konfidenta bezpečáckého.

Historie Tygodnika Solidarności budí po této stránce rovněž neveselé reflexe. Vlastním pár kritických textů, kterých se v tomto týdeníku zmocnil nikoliv cenzor. Tehdejší zástupce šéfredaktora Waldemar Kuczyński o tom něco ví, neboť se zdá, že přál těm, co já.

Není tedy pravda, že by z důvodů - jak píše Walicki - "chronického nedostatku občanské odvahy u nás" neexistovaly pokusy o kritický a nezávislý pohled na "Solidaritu", tak potřebný každému hnutí. Ale alergie tohoto hnutí na veškerou kritiku a na nezávislé spojence vznikla nejen z totalitního dědictví zatěžujícího nás všechny, nýbrž také jako reakce na postoj úřadů, blokujících toto hnutí.

Co má tedy dělat polský intelektuál dnes a zde, po všech těch hořkých a frustrujících zkušenostech minulosti, před marnými a dokonce tragickými perspektivami blížícího se zítřka? Musí hluboko skrýt své nevraživosti a komplexy, rozloučit se s milevanými mýty, promyslet vlastní i cizí chyby a prostě SLOUŽIT. Je to blízké poslední dobou tak podceňované ideji organické práce, ale nemusí se to uskutečňovat jen v institucích a strukturách oficiálních, i když pro mnohé - podle možností a temperamentu - se i tam najde místo. Nový "polský měsíc", jenž podle dosavadního chodu událostí nevyhnutelně přijde, nás musí zastihnout alespoň o trochu moudřejší a lépe připravené.

A opozice? Bude samozřejmě existovat a bude se mít jednou lépe, jednou hůře a nejednou velice špatně. Jenom si musím říci, že u cíle té strašné cesty na ni vůbec nemusí čekat nebe Svobodného Polska a v něm zasloužené řády. Nadto je třeba se připravit i na to, že nepředvídaný běh událostí zpochybní náš dnešní postoj, způsobí, že pravda se ocitne jinde a bude přinejmenším rozdělená. Nic nelze vyloučit, ani katastrofy, ani jakési vzpomínání se moskevského nebo varšavského centra v pří cestě před propastí. Nápravu polského osudu může přinést velice mnoho programů a mnoho cest. Na počátku první světové války vůbec nebylo řečeno, že úspěch přinese program Pilsudského, jiný sled událostí by na míru národní moudrosti pozdvihl program Regentské rady, národní demokracie a možná i komunistů. Tak je tomu i nyní. Jako užiteční se mohou ukázat stejně tak

krajně nezávislí, jako "konstruktivní kolaboranti" snažící se obdělávat nějakou zahrádku dokonce i v PRLu /Rada národní obnovy - pozn.překl./, Proto Polsko potřebuje moudrou, nesektářskou, tolerantní opozici otevřenou všemu, co není Targowicí /zradou vlasti podle targovické konfederace z roku 1792 - pozn.překl./, a všem, kteří neztratili svědomí. Opozicí, která by byla nejen gestem provazolezce nad propastí, nejen poryvem horoucího srdce, ale také vůlí chladného rozumu. Která by dokázala s porozuměním navrhnout cíl i "konstruktivním kolaborantům". A to je snad jediný smysluplný výsledek, jaký je možno vyvodit z návrhu Andrzeje Walického.

Bohužel ne všechno nasvědčuje tomu, že by opozice dokázala takto postavený úkol zvládnout. O hodně snazší je upadnout do opoziční splendid isolation, přesvědčovat už přesvědčené, hrát si na vlastním písku, pohrdat těmi, kdo se paktují s "rudým ďáblem". Historie všech neveřejných hnutí, včetně socialismu XIX. století, ukazuje, jak strašné a ničivé je to nebezpečí, toto pokušení. Proto každé vyjití z opoziční jámy, každá konfrontace s jiným myšlením a s jinou vizí cesty Polska může být cenná. Dokonce i když se v ní nenajdou recepty, nýbrž jen nová příležitost k přemýšlení nad starými otázkami.

/Jerzy Surdykowski: Nic nowego, niestety. Aneks, politický čtvrtletník, č.37/1985; str. 29 - 38, úryvek/

Náš domácí Kukluxklan

Teprve při událostech takové mimořádné povahy, jako bylo loňské zemětřesení v Mexiku nebo výbuch sopky v Kolumbii, se lidé přesvědčí o eventualitách, k jejich umělému zosnování by nenašli kuráž. Ukáže se, například, že novorozeňata v rozvalinách porodnice dokáží přežít bez potravy a jakékoliv péče celý týden, a že ještě odolnější jsou některé babičky. Ta z kolumbijského města Armero, zničeného sopkou Nevado del Ruiz, vydržela v troskách svého domku naživu dokonce 25 dní, to znamená déle než mladí irští teroristé, kteří schválně umírají hladu na nemocniční posteli.

Také my po desítkách let nikoliv ovšem přírodního, nýbrž společenského experimentu vidíme, že vyvlastnění výrobních prostředků nezměnilo lidskou povahu k lepšímu.

Dál lezou zloději do bytů, chat a automobilů, nepracující mladíci přepadávají taxikáře a chodce a chtějí po nich prachy, mladé matky hážou svá nechtěná mimina do potoků a odpadových nádob, manžel manželku nebo naopak v hádce škrtní či propíchně, různá individua podřezávají své spoluobčany pro pár šupů, ba i kvůli dvěma lahvám vína a několika kartonům cigaret, jak se ukázalo při nedávném procesu s vrahy kuchaře od Dvou koček na Starém Městě pražském. A v novinách z poloviny února letošního roku čtu:

"Na místním oddělení VB v Praze-Hostivaři oznámila v úterý odpoledne 45letá žena, že byla dopoledne přepadena vlastním synem. Ohrožoval ji velkým kuchyňským nožem a vykřikoval, že když nedostane okamžitě peníze, podřeže celou rodinu. Matka mu ze strachu dala 500 korun, které její třikrát trestaný pětadvacetiletý syn šel okamžitě utratit. Téhož dne večer přišel domů do bytu v Praze 3 sedmnáctiletý Petr P. a pokusil se znásilnit vlastní matku. Její křik přivolal sousedy. Matka se synem byli převezeni na pohotovostní zdravotní středisko, kde lékař konstatoval u obou četné škrábance v obličeji a po celém těle po urputném zápase."

Iluze, že zločinnost a vůbec protispolečenské chování zmizí zároveň s bídou, přetrvává dnes hlavně v člancích snaživých publicistů bez většího rozhledu.

Už v minulém století, kdy začal být zločin teoreticky zkoumán /hlavně po velké vlakové loupeži v Anglii/, napadli kriminologové staré stereotypy a došli k závěru, že většina trestných činů proti majetku je páchána nikoliv z nouze, nýbrž ze ziskuchtivosti, a že zločin nemusí mít se sociálními podmínkami nic společného.

Budeme-li si dál spokojeně pochvalovat, že u nás není k zločinnosti příhodná půda, protože nemáme nezaměstnanost ani předměstské slumy, věci nijak neprospějeme, jen ji zanedbáme. A sotva pak také budeme moci pochopit temné proudy, které vedou třeba k tomu, že starší chlapci v učňovském internátě na Kladně nutí učně z nižších ročníků k vzájemnému políčkování a některé dokonce "za trest" věšejí za nohy z okna v prvním poschodí...

Debaki utrpěla - zvláště v posledním čase - též i mnoho let pilně tradovaná legenda o jakémsi antirasismu našeho občana. Náš občan byl /vlastně ještě je/ dáván za příklad americkým jižanům, protibarevně naladěným Britům a Francouzům, jihoafrickým zastáncům apartheidu a všem jiným nesnášenlivým bělochům. Odkud se ten vzácný antirasismus u nás vzal, z čeho vyrostl a proč, to se nikde neříká ani nerozebírá. To se jakoby rozumí samo sebou: jsme prostě takoví, protože nejsme kapitalističtí. Jsme lidé socialismu, a proto ani jiní nemůžeme být.

Jak se ale ukázalo, náš člověk nebyl rasista, dokud jím neměl příležitost být, dokud na zdejších území byli Arabové, černoši, Asijsci a další netuzemci řídkými a spíše kuriózními návštěvníky. Jen se ale v našich ulicích objevilo více cizích tváří, začal být náš "antirasistický" občan nervózní, podobně jako svého času pražský měšťan, když za Rudolfa II. začali do Čech a zvláště do Prahy proudit Němci, Vlámové a jiní cizinci.

"To je k neuvěření, co je tu teď za všemožnou sebranku!" rozčiluje se nahlas na pražské ulici objemná paní s objemnou kabelou. Vádí jí vedlejdoucí rodina - elegantní černošasí lidé, živě spolu konverzující španělsky.

"Támhleto holku, jak stojí u dveří s tím černochem a tlemí se na něho, tu bysme měli vzít do parády a jemu dát pár do držky, bakelito-vi!" Tak spolu rozmlouvají v metru mládenci s nesympatickými držkami - pardón, obličejí.

Na některých stěnách je fixem naprááno: VŠICHNI ŽLUTÍ DO PLYNU!

Na co jsme vlastně pořád tolik hrdí?

Kdyby byl náš "domácí Kukluxklan" organizovaný a vešel se do Národní fronty, byla by to početná a silná složka! Ani k tomu zjištění není třeba sociologických průzkumů; stačí tady žít, chodit ulicemi, nakupovat a jezdit hromadnými dopravními prostředky.

Po Tylově náměstí jdou spolu dva staří lidé, visáží i oblečením typický pár lepších lidí z pražských Vinohrad. Paní s namodralým přelivem na šedivých vlasech a v kožíšku, pán v kabátě s bobřím límcem. Když míjejí úpravného malého Vietnamce v džínovém oblečku, lepší pán se před ním zastaví, udělá rukama pohyb, jako když vyhání slepice ze zahrádky, a houkne překvapenému chlapci do obličejí: "Kč. Marš na strom!"

Ty věčné návraty nenávisti. To neustálé vytahování se jedněch nad druhými. Ty ubohé flastry na vlastní pošramocené sebevědomí.

Ráda bych věřila tomu, že svobodný člověk je laskavý a velkorysý, že ten nic takového nepociťuje. Ale bojím se, že i s rasismem, s tou nevraživostí vůči něčemu, co je jiné /a nemusí jít jen o barvu kůže/, je to složitější, než se na první pohled zdá. Působí tu zřejmě prastaré atavismy, instinkty podobné těm, jimiž jsou ovládáni například divocí psi v australském buši: ti též cizího do smečky nepřijmou.

Lidstvu dá ještě hodně práce v sobě ty "psí pocity" alespoň umenšit.

Duben 1986

Olga Šulcová

Kartárka a krásný Teodor

Dala jsem si záležet na tom, abych do chemičky nastoupila čerstvě učesaná. S drdolem, který mi úhledně a pevně sedí na temeni, jsem lépe způsobilá zmáhat životní nenadállosti. Vyplouvala jsem z kadeřnictví s účesem jak Marie Stuartovna, jak poznamenala paní pokladní, když mi dávala nazpět na stovku. Ale nemohu říct, že by mě její přirovnání potěšilo. Představa načesané hlavy na špalku se mi obzvlášť pro tuto chvíli příliš nezamlouvala.

- - - -

"To je ta nová."

"Ta blondýna?"

"Ne. Ta načesaná." Dva ženské hlasy se dohadují u zábradlí nade mnou. Šeptat nemohou, protože by se v tom rámusu neslyšely. Alenka na druhé straně lisu říká chlácholivě: "Z toho si nic nedělejte. Mě taky chodili očumovat."

Snažím se, abych si z toho nic nedělala, ale ruce mám dvojnásob nešikovné. Po drátě, po drátě, opakuju si instrukci své spoludělnice paní Moutelíkové, která mě zaučovala. Je to skvělé doporučení; bez něho bych správně nezapla ani jediný drát, a je jich okolo každého balíku sedm.

"Dobrý!" volám na Alenku rutinérsky, když jsou všechny drátěné smyčky řádně zaklesnuty do sebe. Alenka na opačné straně lisu zmáčkla příslušný knoflík. Horní píst se začal pomalu zvedat, dráty se napínají, jak se v nich čtvrttunový balík viskóзовé střiže nadýmá. /Kdyby kvůli nesprávnému zaklesnutí smyček povolil byť jen jediný drát, nevydrží zbývající ten tlak, prasknou nebo se vysmeknou ze svých drátěných ok, střiž se rozsype a my ji ke vší práci budeme muset ve fóliích nosit zpátky do sušáren v prvním poschodí./ Vší silou se do balíku opírám, Alenka zas táhne k sobě, a už se sdrátovaná střiž kácí na válečkovou dráhu a odjíždí po ní dál od stroje. Shýbám se pro velkou fólii, házím ji jedním koncem Alence a společně pak obalujeme horní obnažený píst. Další fólii klademe na dolní píst, zavíráme těžká vrata lisu, připevňujeme fólii každé na své straně klapkami a běžíme zalepit hotový balík. A už houká siréna dalšího lisu...

Podívala jsem se na hodinky: obsluha jednoho stroje trvá dvě a půl minuty. Raději nepočítám, kolikrát je třeba totéž udělat za hodinu, kolikrát za směnu a kolikrát do týdne, do měsíce, do roka...

"Nebolí vás nohy?" ptá se mě Alenka, když jsme se ve vyzískané chvílce nepracování posadily na lavici u lisů.

"Trochu," říkám zdrženlivě, protože nechci vyhlížet jako padavka.

"Mě bolely první týden moc," povídá o třinácti letech mladší Alenka. "I teď ještě někdy cítím svaly na lýtkách..."

Alenka je tady vlastně také nová. Přišla sem jen o několik týdnů dřív než já, ale kdyby mi to sama neřekla, nepoznala bych to. Dokonale se za tu krátkou dobu aklimatizovala. Pracuje rychle a dobře jako zkušená dělnice, ačkoliv předtím prodávala v drogerii, a má tu už také plno známých. Jsou to samí muži. Každou chvíli se některý z nich u Alenky zastaví, popovídá, galantně místo ní zmáčkne knoflík u lisu nebo strčí do balíku, aby Alenka nemusela. Žasnu, odkud všechny ty znalosti má.

"Z autobusu - ze závodní jídelny - z kantýny - z ubytovny - " vypočítává Alenka.

Nejčastěji, což je pochopitelné, přichází za Alenkou k lisům Vojta, její skoromanžel. Je spřadačem, to znamená, že pracuje jako dělník na začátku té výrobní linky, na jejímž konci jsme my. Bydlí s Alenkou v tovární ubytovně a čekají na tovární byt. Vezmou se, až ten byt budou mít. Alenka s vdavkami nespíchá. Už jednou vdaná byla, má své zkušenosti a ví, že něco takového se nemá uspěchat.

Vojta je frajer se světle hnědými kučeravými vlasy a kučeravým vousem, ale ani ten vous není s to dodat váhy jeho příliš jinošskému obličejí. Třebaže jsou s Alenkou stejně staří - oběma bude dvaadvacet - ona se zdá být mnohem dospělejší. Také podle toho jedná.

"Kup jedno mléko, deset vajec a půlku chleba," nařizuje Vojtovi Alenka. "A ne, abys nechal nákup za dveřmi jako tuhle!" - Fešný Vojta se horlivě chápá svého úkolu. On - na rozdíl od jiných mužů - nepřichází za Alenkou k lisům žertovat; on si sem chodí pro příkazy. Jeho drzé sebevědomí je při těchto příležitostech tatam. Vojta totiž Alenku doopravdy miluje.

Alenka je blondýna s hezkou tváří a štíhlým tělem. Podle hodnocení ještěřkářky Karolíny Hamršmídové nemá Alenka "ani rici, ani cici", a nazíráno z hlediska sto dvaceti kil, které tato ještěřkářka má, je to jistě pravda, tato pravda ovšem se současným módním trendem příliš nekoresponduje.

Alenka má perfektní zuby, veliké modré oči a filmově vykrojené plné rty. Je to bezesporu nejkrásnější síla v lisovně. Mám to štěstí, že spolu s ní a s paní Moutelíkovou tvoříme stálou pracovní trojici, takže zblízka pozorují dění a chvění, které v přítomnosti hezké ženy na pracovišti vzniká.

Žena jako je Alenka vytváří okolo sebe jakési magnetické pole, které přitahuje do její blízkosti muže zblízka i z dále. Není-li Alenka na

směně, projde samozřejmě lisovnou leckterý muž - obvykle si tudy krátí cestu do kantýny - ale drží se při zdi a jen tak po nás mrká. Pobíhá-li kolem lisů Alenka se svým úzkým zadečkem a laníma nohama, počet mužských kolejdoucích očividně vzroste.

Popravdě je ovšem třeba říci, že určitému procentu mužů jsou vosí pasy, subtilní zadničky a tenké nožky fuk. Jejich obdiv naopak patří velemohutné dělnici Hermíně ze směny C, která u nás občas zaskakuje. Náš směnový mistr pan Kavka, který neumí nikoho urazit, mluví o Hermíně jako o Venuši v nadživotní velikosti.

Nadživotní Venuše je vyšší a mohutnější než naše stodvacetikilová ještěrkařka, ale není to žádná hromada masa. Nese své kolosální tělo s gracií, zlehka našlapuje a vlní trupem jako obrovitá kočka. Vyzařuje z ní paleolitní půvab praženy. Při své monumentální objemnosti je náležitě vytvarovaná, takže přezdívká našeho mistra odpovídá skutečnosti.

Hermína si je vědoma svých nevídaných kvalit. Téměř neustále se samolibě usmívá a je panovačná jak Kateřina Veliká. Má svůj pevný sbor ctitelů, kteří na ni nedají dopustit. Zvlášť vyvolení mohou jít s Hermínou do lesíka nebo při noční směně do šatny. Jsou pak objektem zvědavosti a dotírání, jaké to bylo. Mít takovou neobyčejnou ženu je jistě pro muže událost.

Pan Kavka v budoucím vypravoval, jak jeden z Hermininých momentálních oblíbenců ji při nějaké veselé příležitosti kol dokola jejího rozlehlého exteriéru poplácával a nadšeně při tom vykřikoval: "A to všecko je moje..."

Těším se, až zas bude Hermína s námi pracovat. Za celou směnu mě neomrzí sledovat, jak tancuje a vznáší se okolo lisů. Ona je něco jako mimořádný přírodní úkaz. S podobnými pocity člověk zřejmě pozoruje výbuch sopky nebo polární záři. I když je to k nevíře, Hermína se při pracovních úkonech shýbá a ohýbá svižně, jako kdyby svůj volný čas trávila v hodinách gymnastiky. Maso na kyčlích, vykukující zpod krátké pracovní zástěry, se jí při rychlých pracovních pohybech rytmicky třese.

"Ta to tam má živý..." uznale konstatují muži, kteří tudy jdou z kantýny a pro tu podívanou se u lisů zastavili. Stojí, střídavě ukusují z jedné ruky salám a z druhé ruky rohlík, a obdivují se masité bohyni.

Někdy ale nestačí směnový mistr pan Kavka brigádnici Hermínu pro naši směnu zajistit. Bývá to tenkrát, když paní Moutelíková na poslední chvíli zatelefonuje, že si musí vzít z naléhavých důvodů volno. Naléhavé důvody se obvykle skládají z hlídání onemocnělého vnoučete nebo z neodkladné práce na poli.

"Jdu vás potěšit, děvčátka," říká nám za takovýchto okolností smě-

nový mistr pan Kavka a dobře ví, že nás v nejbližším okamžiku naštvě.

"Dneska dostanete každá o patnáct korun za směnu víc."

"To tu zas budeme otročit samy dvě?" čertí se Alenka. Obsluhovat lisy ve dvou namísto ve třech znamená totiž naprostou likvidaci jakéhokoliv volna. Chceme-li se za těchto poměrů najíst nebo jít na záchod, musíme poprosit některou z ještěrkárek, aby za nás zaskočila, a ještě pak být vděčné. Něco takového nám patnáct korun navíc nemůže vynahradit. Je to ostatně zlodějna. Práce se se musí zastat v neztenčené míře, protože stroje běží nepřetržitě bez ohledu na to, je-li tu paní Moutelíková či ne, ovšem kdyby tady byla, dostala by ^{za směnu} osmdesát korun. Takhle nám fabrika vyplatí jen třicet a padesát jí zůstane. Dovolenu vlastně dáváme paní Moutelíkové ze svého my dvě - Alenka a já. Mnozí lidé z vedení chemičky si už udělali slávu na tom, že tímto a podobným způsobem ušetřili na mzdových fondech. Založili na tom své kariéry a dostali za to odměny.

Pracujeme-li normálně ve třech a Alenka má volno, neodchází do boudy, jak je tady zavedeným zvykem. Zůstává na lavici u lisů a čte si. Někdy ale odloží Uloupený život nebo Ságu rodu Forsytů a povídá mi třeba o svém prvním manželovi, s nímž se před půl rokem rozvedla.

"To byste nevěřila, jak se Petr změnil, když jsme se vzali. On se vlastně nezměnil," opravuje se Alenka zamyšleně, "on byl jenom jiný doma a jiný mimo domov. A já ho do té doby znala jenom v té druhé podobě. Mimo domov byl samá duchaplnost, samý žert a vtip, s ním se opravdu nikdo nenudil. Až já, když jsme se vzali. Doma ležel na gauči a četl Sport nebo se díval na televizi. Mne si ani nevšiml. Uznejte, má takové manželství cenu? Tak jsme se po roce rozešli. ~~ta~~ Sestra mi pak vyčítala, že jsem rodinu připravila o dobrého společníka. Ale vlastně nepřipravila. Petr chodí k mé sestře a k švagrovi na návštěvy dál. Táhle jsem se tam s ním zrovna potkala. Hráli kanastu, tak jsem se přidala. A když jsme se loučili, plácl mě Petr přes zadek, prý: Tak ti blahopřeju k novému manželovi... A smál se jako kdysi. Co byste tomu řekla?"

Nevím, co bych na to měla říct. Je mi nepochopitelné, že nějaký mladý muž dával kamarádům přednost před Alenkou. Bůhví, co všechno se musí v součtu povah sejít, aby spolu byli lidé rádi.

Jindy Alenka odloží Sever proti Jihu a zeptá se mě: "Dá se něco dělat proti žárlivosti?"

"Jak to myslíte?"

"Víte, Vojta na mě žárlí. Strašně. On třeba v autobuse, když jedeme z práce domů, trvá na tom, abych mu dala hlavu na rameno. Aby každý viděl, že jsem jeho a aby na mě nikdo nedělal oči. A když se dám s nějakým mužem do řeči - to je potom výčitek! Vojta říká, že kdyby se na mě něco dozvěděl, že by mě snad i zabil," sděluje mi vzrušeným hlasem

Alenka.

Slibuji přinést knížku o taktice a strategii v lásce od známého psychiatra. Žárlivosti je tam věnovaná celá kapitola. Alenka se těší, jak si to budou s Vojtou číst.

"Je to celý on!" konstatuje, když mi po týdnu knížku vrací.

Vojta mi při jiné příležitosti položertem, polovážně říká: "Už jí příště takové knížky nenoste, je to proti mně..."

Třeba tak mlád, je Vojta už dvojnásobným otcem, ačkoliv ještě nikdy nebyl manželem. Každé dítě má s jinou. K prvnímu přišel před vojnu a k druhému při ní. Zprávu o narození druhého dostal v době, kdy už žil s Alenkou v tovární ubytovně. Alenka mi tu zvěst tlumočila s povzdechem: "Teď bude Vojta platit každý měsíc osm stovek na děti..."

Při noční směně /noční směny jsou pro takováto sdělení obzvlášť příhodné/ mi Alenka důvěrně pověděla, že Vojta pravděpodobně jejím manželem nebude. "Byla jsem nedávno u kartářky, sestra mě k ní zavedla. A ta kartářka mi řekla, že můj příští manžel bude starší než já, bude tmavovlasý a nebude odtud. Co myslíte, znamená to cizince nebo někoho například z Prahy?"

Rozebíráme neurčitý kartářčin výrok. Napadá mě, jestlipak by ty věšticí osoby dovedly člověku sdělit i něco jiného než jen předpovědi privátního rázu, jako MÁTE PŘED SEBOU PŘEKVAPENÍ V PARTNERSKÝCH VZTAZÍCH - PERSPEKTIVNÍ ZNÁMOST - NADEŽI NA TRVALEJŠÍ SVAZEK a podobné? Uměly by ony prorokovat třeba i trochu politicky? uvažuji za řeči s Alenkou. Za pokus by to možná stálo...

Na jedné jinak poklidné směně se všechny tři lopotíme se svazky drátů, které drží pohromadě těžko odmotatelná lanka.

"To by chtělo velké kleště a ta lanka přeštípnout," míní nejzkušenější z nás paní Moutelíková. V budoucím nám poradili, ať se zeptáme mužských na viskózové trati. Alenka tam pro ty kleště jde. Vrací se až za dlouho, a nejde sama. Doprovází ji - velké kleště v ruce - urostlý a cizokrajně krásný muž - Bulhar Teodor z viskózové trati.

"To se podívejme," komentuje to ještěřkářka Karolína Hamršmídová, "už se sčuchli..."

Alenka kráčí s Teodorem lisovnou jako po korze. On jí cosi soustředěně a vážně povídá a ona soustředěně a vážně naslouchá. Tváří jí hoří. Zřejmě na ni zapůsobilo, že po jejím boku jde idol mnoha žen a dívek z kralovické chemičky.

Pak už mají události rychlý spád. Teodor je v lisovně častým návštěvníkem. Pokaždé s Alenkou seriózně rozpráví, jako tenkrát, když jí nesl kleště.

"Barvíme, barvíme..." podotýká při svých jízdách k našim lisům ještěřkářka Karolína Hamršmídová na Alenčinu adresu. A pro Vojtu má

říkanku: "Vojtěchu, Vojtěchu, potřebuju útěchu. K tobě pro ni nejdu, ty máš zlého strejdu..."

Vojta chodí jak spráskaný pes. Už s Alenkou nebydlí. Jeho frajerská sebejistota tváří v tvář skutečnosti a krásnému Teodorovi splaskla jak propíchnutý balón. Zcela určitě nesní o pomstě, ale o tom, jak by bylo pěkné moci se nastěhovat zpátky k Alence a chodit podle jejích pokynů pro mléko, vejce a chleba.

Alenka má pro nás každou chvíli nějakou novinku. Jednou jsou to široké, zlaté snubní prstýnky, které koupil Teodor. Podruhé učebnice bulharštiny. Potřebí zpráva, že Teodor se chystá koupit auto. Až se vezmou, odjedou spolu v tom autě do plovdivského kraje, kde je Teodorův domov. A protože nikdo nemá nic zadarmo, skápne do Alenčiny radosti též i lecjaká hořká kapka. Některé paní a dívky v šatně a ve sprchách schválně před ní hovoří o svých zážitcích s Teodorem a též ho i kritizují za některé jeho nedostatky. Alenka mi to roztrpčeně žaluje.

Směnový mistr pan Kavka má o Alenku starost. "Jí se mezi těmi rajčaty a paprikami nebude líbit," tvrdí. "Ona je skrz naskrz zdejší. Té se tam bude stýskat..." Alence ale neříká nic. I kdyby říkal, nebylo by to nic platné. Řítíme se do svých osudů jeden jako druhý, třebaže tak často tušíme, že to nedopadne dobře. Kdo neriskuje, nežije.

A neodvratně přišel den, kdy je s námi Alenka u lisů naposled. Při loučení se jí z očí hrnou dlouho zadržované těžké slzy.

Z viskózové trati si pro svou budoucí ženu přišel krásný Teodor. Do jedné ruky vzal Alenčinu kabelu a do druhé chytil Alenčinu ruku. Tak spolu jdou lisovnou směrem ke své plovdivské budoucnosti.

Teodor je starší než Alenka, má tmavé vlasy a není odtud.

Běžím lisovnou za nimi.

"Alenko! Alenko! Kde bydlí ta kartářka...?"

Příspěvek do předsjezdové diskuse

V ekonomise platí fakta, nikoliv slova.

(Tento příspěvek zaslal autor ÚV KSČ jako svůj příspěvek do diskuse před XVII. sjezdem KSČ).

Přiznávám se, že jsem v sedmdesátých letech přestal číst sovětskou ekonomickou literaturu. Považoval jsem to u většiny článků za ztrátu času. Obecné řeči o přednostech a úspěších socialismu mě unavovaly a ukazovaly na stagnaci a sterilitu ekonomického myšlení. Byla to v podstatě stejná situace jako u nás. Odráželo to celkové společenské ovzduší.

V poslední době se však společenské klima v Sovětském svazu podstatně změnilo. 30. prosince 1985 uveřejnila Pravda, orgán ÚV KSSS článek, který mě inspiroval k napsání tohoto předsjezdového diskusního příspěvku. Z článku pro informaci cituji dvě krátké pasáže, ačkoliv by si zasloužil celkové uveřejnění v Rudém právu. Cituji :

"Dějiny sovětské ekonomiky dokazují, že když hospodářské informace byly přesné, zvyšovala se efektivnost společenské výroby. Je to zcela pochopitelné, protože jen tehdy, když známe skutečné procesy, můžeme předcházet negativním jevům v hospodářství.....

...Doba vyžaduje změnu. Objektivní informace - to je základní podmínka obratu v efektivnosti národního hospodářství. Snadno můžeme dosáhnout intenzifikace výroby ve výkazech, ale ne ve skutečnosti. Proto navrhuje, aby v návrhu "Hlavních směrů hospodářského a sociálního rozvoje SSSR za léta 1986-1990 a na období do roku 2000 byla doplněna věta : "Podstatně zvýšit přesnost ekonomických informací".

Připojuji se plně k tomuto návrhu, který platí i pro naši skutečnost. Proč podporuji a doporučuji tento návrh, to se pokusím dokázat v další části.

XVII. sjezd KSČ má jako jeden z hlavních bodů projednat "Zprávu o hlavních směrech hospodářského a sociálního rozvoje ČSSR za léta 1986-1990 a výhled na období do roku 2000." K tomu, aby bylo možno vypracovat reálné plány a prognózy, je nutno objektivně analyzovat hospodářský vývoj za minulou pětiletku, projednat současný stav naší ekonomiky a rovněž zhodnotit klady a zápory, které se projeví v minulém období v oblasti hospodářské.

Domnívám se, že "Zpráva předsednictva ÚV KSČ o stavu prací na 8. pětiletém plánu hospodářského a sociálního rozvoje ČSSR a plánu na rok 1986" přednesená 28. listopadu předsedou vlády Lubomírem Štrougalem i samotný dokument, (viz RP 11. ledna 1986) těmito kritériím zdaleka neodpovídají, neboť přecházejí mnohá závažná neplnění úkolů stanovených XVI. sjezdem KSČ, úmyslně zamlžují dosažené skutečné výsledky, neupozorňují v dostatečné míře na příčiny neplnění a neanalyzují pravé důvody, proč tomu tak je. Chápu, že je přirozené lidské povaze přikrášlovat činnost na úseku, za který vedoucí politikové plně odpovídají, aby dokázali, že jsou "praví lidé na svém místě". Ale některá neplnění jsou takového rozsahu, že již předem zpochybňují další hospodářský vývoj a reálnost příštích plánů.

Vím, že podobná tvrzení v období, kdy se všemožně a úsilovně prokazuje úspěšný hospodářský vývoj jsou krajně nepopulární, ba i nebezpečná pro kritizujícího, neboť tento může být snadno označený za nepřítele socialismu.

Člen předsednictva a tajemník ÚV KSČ Vasil Bilak na "teoreticko-praktické konferenci k 15. výročí dokumentu Poučení" mimo jiné citoval i z projevu Michaila Gorbačova následující :

"Lakování na růžovo je třeba z naší socialistické rodiny, z naší socialistické společnosti energicky vymýtit."

Ale neopomněl k tomu dodat své vlastní osobní varování :

"Přitom boj proti lakování se nesmí vést tak, jak to dělali pravíkoví oportunisté, že všechno přebarvili na černo."

(RP 11. prosince 1985.)

Abych nebyl podezírán, že falšuji naši ekonomickou situaci a barvím vše na černo, upozorňuji, že všechna zde použitá čísla jsou převzata z oficiálních stranických dokumentů a z oficiálních statistických ročenek, vždy s odvoláním na zdroj informace. Bohužel, vzhledem k tomu, že ve statistických ročenkách jsou údaje pouze do roku 1984, (rok 1984 je předběžný), nebudu moci provést konfrontaci za celou pětiletku, ale pouze za její 4 roky. I přes tento nedostatek jsou výsledky velmi názorné a alarmující.

I když mám stále větší výhrady ke zpracovávání statistických ročenek, přesto fakta o minulém hospodářském vývoji jsou zachována a v mnoha směrech se podstatně odlišují od údajů uvedených v dokumentu "Hlavní směry hospodářského a sociálního rozvoje ČSSR", jak dále ukáži.

Předesílám, že nepopírám hospodářský pokrok, ke kterému u nás došlo v minulém období. V důsledku rostoucího rozvoje výrobních sil je to objektivní skutečnost, platící jak pro socialismus, tak i pro kapitalismus. Pouze za válek, velkých přírodních katastrof a hlubokých společenských krizí, (viz např. Polsko), dochází k dlouhodobému hospodářskému poklesu. Při objektivním hodnocení celkové situace si musí ekonom položit otázku, zda to byl maximální pokrok, jakého bylo možno dosáhnout za stávajících podmínek a to jak vnitřních, tak i zahraničních. Základním kritériem není slavnostní konstatování, že se hospodářství vyvíjelo, ale zda to byl vývoj zdravý, efektivní, optimální a za jakou cenu se dosáhl. Zda šlo o vývoj kvantitativní či kvalitativní. To je ta kardinální otázka.

Hospodářský pokrok, kterého jsme od roku 1970 dosáhli, je nesporně prokazatelný, ale byl převážně extenzivního charakteru, dosažený za velkého plýtvání surovinami, materiály, energií, pracovní silou a to i na úkor budoucnosti - zahraničním zadlužením a zanedbáváním ekologických opatření.

Ve svém diskusním příspěvku se zaměřím na dvě věci a to :

- chci dokázat, že uplynulý hospodářský vývoj za 15 let byl převážně extenzivního charakteru,
- že jsme nesplnili hlavní ekonomický záměr XVI. sjezdu.

K prvnímu bodu se v "Hlavních směrech hospodářského a sociálního rozvoje ČSSR" říká :

"Tato linie v hospodářské a sociální politice strany, zaměřená na intenzifikaci národního hospodářství a zvyšování efektivnosti a kvality veškeré práce, byla v uplynulých patnácti letech úspěšně plněna." (RP 11. ledna 1986.)

■ Chceme-li posoudit, zda jde o intenzivní nebo extenzivní rozvoj národního hospodářství jako celku, pak sledujeme relace mezi makroekonomickými ukazateli a to společenským produktem, výrobní spotřebou a národním důchodem.

Roste-li výrobní spotřeba rychleji než společenský produkt, a ten v důsledku toho rychleji než národní důchod jde vysloveně o extenzivní růst.

Při intenzivním růstu roste nejrychleji národní důchod, pak společenský produkt a nejpomaleji výrobní spotřeba. Základním problémem intenzifikace našeho národního hospodářství je snižování výrobní spotřeby a urychlení tempa národního, důchodu.

Vezmeme-li tyto tři makroekonomické údaje od roku 1970 do roku 1984, pak vyhlíží situace následovně : (jde vždy o procentní nárůst proti předcházejícímu roku, údaje byly vypočteny ze srovnatelných cen.)

Tabulka číslo I.

rok	společenský produkt	výrobní spotřeba	národní důchod
1971	5,81	6,02	5,51
1972	6,27	6,28	5,73
1973	5,50	5,68	5,20
1974	5,40	5,06	5,88
1975	5,71	5,34	6,24
1976	3,90	3,88	3,66
1977	4,84	5,26	4,18
1978	4,49	4,72	4,11
1979	2,73	2,52	3,04
1980	2,87	2,86	2,92
1981	0,30	0,56	-0,12
1982	0,93	1,37	0,24
1983	2,64	2,87	2,24
1984	2,26	1,51	3,48

Pramen : Statistická ročenka 1978 str. 20,21.
Statistická ročenka 1985 str. 22,23.

Podíváme-li se na uvedených 14 roků snadno zjistíme, že v převážné části sledovaného období rostla výrobní spotřeba a společenský produkt rychleji než vytvořený národní důchod. V roce 1981 došlo dokonce k poklesu národního důchodu o minus 0,12 % a v roce 1982 k jeho stagnaci, (přírůstek byl zanedbatelný +0,24 %). Pouze v letech 1974, 1975, 1979, 1980 došlo k rychlejšímu růstu tempa národního důchodu než výrobní spotřeby a společenského produktu. Šlo vždy jen o několik desetín procenta. Teprve rok 1984 (předběžné údaje) zaznamenal vyšší obrat v intenzifikačním vývoji.

Kromě toho tempa nárůstu těchto makroekonomických ukazatelů byla podstatně vyšší v prvních letech sledovaného období než v současné době. Roční nárůst národního důchodu však nikdy nedosáhl takové výše jako v "krizových letech 1968 - 1969", (1968 - 7,18 %, 1969 - 7,31 %), kdy se tyto makroekonomické ukazatele vyvíjely jednoznačně intenzivním směrem, přes všechny problémy, jež vznikly vstupem cizích vojsk.

To dokazuje sumarizace celkového období za roky 1970 - 1984.

Tabulka číslo 2.

	1 9 7 0		1 9 8 4	
	v mlrd. Kčs stálých cen	v %	v mlrd. Kčs stálých cen	v %
společenský produkt	672,2	100	1.249,4	184,49
výrobní spotřeba	396,4	100	769,0	193,99
národní důchod	280,8	100	480,4	171,08

Pramen : Statistická ročenka 1985, str. 22, 23.

Závěr může být jednoznačný. Nejrychleji rostla výrobní spotřeba (+93,99 %), pak následoval společenský produkt (+84,49 %), nejpomaleji národní důchod (+71,08 %). Čili šlo vysloveně o extenzivní rozvoj. Rozdíly v tempech u jednotlivých ukazatelů jsou tak markantní, že ani sebeúspěšnější rok 1985, který zde není zachycen, nemůže toto tvrzení změnit.

Samozřejmě, vůči tomuto konstatování může být vznesena námitka, že se jedná o kvantitativní porovnávání. Můžeme se však podrobněji podívat, kam značná část vytvořeného národního důchodu směřuje. Ponechávám stranou skutečnost, že stále větší procento národního důchodu je určeno na naše zahraniční oddlužení. Za pomoci zahraničních půjček jsme si v sedmdesátých letech vytvořili mýtus úspěšného hospodářského vývoje a konsolidace ekonomiky po jejím rozvrácení revizionisty.

Marx výslovně upozorňoval na to, že pokud zboží nenajde svého spotřebitele, pokud se neprokáže jeho užitná hodnota, pak ani hodnota tohoto zboží nemůže být započítávána do společenského bohatství. A to je problém značné části našich zásob.

Nehodlám zde rozebírat problém zásob. Zásoby jsou nutné pro bezporuchový chod národního hospodářství, jako rezerva pro doby nenadálých událostí, jako strategické rezervy atd. O tom byla napsána celá řada studií.

Na druhé straně nadměrné zásoby znamenají umrtvování společenské práce, zastarávají nejen fyzicky ale zejména morálně především dnes v období vědeckotechnické revoluce, znamenají další vícenáklady spojené s jejich udržováním a uskladněním apod.

Snad jedině k vědě a technice jsme na nejvyšších místech přijali více usnesení než k problematice zásob a jejich snižování. Např. na 4. zasedání schůze Sněmovny lidu FS ČSSR bylo podrobně jednáno o tomto

problému a místopředseda vlády ČSSR a předseda Státní plánovací komise s. Potáč zde uvedl několik pozoruhodných myšlenek, které jsou v přímém rozporu s tvrzeními, které obsahuje dokument "Hlavní směry rozvoje". Cituji mimo jiné :

"Využitím našeho ekonomického potencialu a pracovních zdrojů, technicko-ekonomická úroveň řady výrobků a úroveň společenské produktivity práce zaostává ve srovnání s vyspělými státy ... Závažné problémy a nedostatky jsou v dalších oblastech ekonomiky, mezi nimi je i nedostatečná efektivnost ve využití zásob, jejich nadměrný růst a stále vysoké ztráty v národním hospodářství. Zásoby se dlouhodobě zvyšují rychleji než růst výroby a národní důchod ...

V národním hospodářství se dlouhodobě překračovaly plánované záměry ve vývoji zásob a jejich vývoj je ekonomicky nadměrný. Na jednotku národního důchodu je vázán stále větší objem zásob. V 5. pětiletce bylo zapotřebí na 100 Kčs vytvořeného národního důchodu 88 Kčs zásob, v 6. pětiletce 71 korun a v roce 1983 už 90 Kčs." (Práce 24. října 1984).

Zabývám se touto problematikou proto, abych dokázal, kam směřuje značná část nově vytvořeného národního důchodu a zda jde o extenzivní nebo intenzivní vývoj. (Údaje o zásobách i národním důchodu jsou uvedeny v běžných cenách, aby byla možná statistická srovnatelnost. Zásoby jsou totiž uváděny pouze v běžných cenách. Vzhledem k využití místa dávám do této tabulky i údaje o vývoji společenské produktivity práce, kterýmžto problémem se budu rovněž zabývat. Jde vždy o procentní nárůst proti předcházejícímu roku.)

Tabulka číslo 3.

Rok	Zásoby ve státních a družstevních organizacích ČSSR	Vytvořený národní důchod	Společenská produktivita práce
1971	7,23	4,98	4,31
1972	7,02	5,61	4,40
1973	6,43	4,87	3,69
1974	7,92	7,49	4,83
1975	6,73	4,59	5,82
1976	1,96	2,39	2,98
1977	3,75	-0,77	2,44
1978	5,09	5,54	3,69
1979	7,77	5,17	1,46
1980	10,05	5,56	2,47

1981	1,10	-2,67	- 0,61
1982	7,48	4,79	- 0,41
1983	2,79	2,27	1,42
1984	5,17	6,72	2,81

Pramen : Statistické ročenky příslušného roku

U společenské produktivity práce statistická ročenka 1978
a 1985 str. 24 a 25.

Konzultace těchto údajů za období 1970 - 1984 vyhlíží následovně :

	1 9 7 0		1 9 8 4	
	v mil. Kčs běžných cen	v %	v mil. Kčs běžných cen	v %
Zásoby	275.156	100	633.552	230,25
národní důchod	312.345	100	541.461	173,35

Ekonomická hrůznost tohoto jevu vynikne ve srovnání s vyspělými kapitalistickými státy, kde vládne živelnost, kde jednotlivé podniky musí mít své vlastní zásoby, neboť soukromé vlastnictví tvoří přehradu mezi jednotlivými firmami a kde kooperace je založena na kapitalistických principech - na zisku. Kde však zákon konkurence nutí jednat podniky racionálně, efektivně. Zásoby v kapitalistických státech se odhadují na 15 až 30 % ročního národního důchodu a to podle toho, o jaký stát se jedná, zda zemědělský či průmyslový. Zemědělství vyžaduje vzhledem k sezónnosti v průměru delší obrátkovost zásob.

V roce 1984 představovaly naše zásoby 117 % národního důchodu. Více než roční spotřeba lidské práce, surovin, energie atd. leží nečinně ve značné části zásob, které jsou nadnormativní, zastaralé, v podstatě nepotřebné. A tomu říkáme plánovité, racionální a cílevědomé hospodaření. A ještě efektivní a intenzivní. Jaký je to paradox - na jedné straně plánovitost a výsledkem jsou obrovské v podstatě nepotřebné zásoby, na straně druhé živelnost a racionální výše zásob.

Tento "efektivní vývoj bych mohl prokázat na desítkách dalších příkladů, jako je srovnání úrovně našich výrobků na světovém trhu s konkurencí, (viz pokles reálných směnných relací za 14 let o 35,4 %), na v podstatě nehybné struktuře naší ekonomiky, (viz výroba železa), na využívání základních fondů, na klesající produktivitě práce apod. A to vše na základě oficiálních údajů.

Nechápu, kde vzali např. autoři "Hlavních směrů rozvoje" údaj o tom, že

"společenská produktivita práce vzrostla za 15 let o 70 %.
(Viz RP 11. ledna 1986.)

Ať počítám, jak počítám, vzrostla společenská produktivita práce od roku 1970 do roku 1984 o 47,12 %. (Viz Statistická ročenka 1985 str. 24 a 25, rovněž tabulka číslo 3.) To jsou takové rozdíly, nad nimiž se musí alespoň trochu soudný člověk zamyslet.

Závěrem k prvnímu bodu diskusního příspěvku. Náš hospodářský vývoj od roku 1970 do roku 1985 byl převážně extenzivní a nikoliv intenzivní, jak se tvrdí v dokumentu. Byl dosažen za velkých materiálových, energetických a lidských vstupů a jeho výsledky jsou i nadále převážně neefektivně využívány. A to nepočítám, co za tento dosavadní hospodářský vývoj budeme platit ještě v budoucnosti a to především nápravou ekologických škod, jež jsme způsobili a splácením zahraničního zadlužení. Osobně se nebojím ani tak třetí světové války, jako dalšího zhoršování životního prostředí. To je velmi konkrétní a bezprostřední nebezpečí.

Některé změny, jichž jsme dosáhli, nejsou zdaleka rozhodující a hlavní problémy stojí před námi. Soubor opatření není a to je vyřešit, neboť nejde na podstatu věci.

Stručně k druhému bodu mého předsjezdového diskusního příspěvku, a to, že jsme nesplnili hlavní ekonomický záměr XVI. sjezdu - růst národního důchodu v rozmezí 14 - 16 %.

V dokumentu "Hlavní směry hospodářského a sociálního vývoje ČSSR" se období sedmé pětiletky hodnotí následovně :

"Výsledky dosažené v letech 7. pětiletky a zejména v letech 1983 - 1985 prokazují, že základní koncepční záměry hospodářské politiky strany, stanovené XVI. sjezdem KSČ a konkretizované 7. pětiletým plánem, byly v podstatě splněny a některých směrech i překročeny."

V další části dokumentu je toto obecné tvrzení dokládáno následujícími údaji :

"Objem vytvořeného hrubého národního důchodu se v pětiletce zvýšil o 11 procent, přitom v letech 1983 - 1985 byla jeho průměrná roční dynamika 3,2 procenta. Společenská produktivita práce se v roce 1985 zvýšila proti roku 1980 téměř o 9 procent." (RP 11. ledna 1986). (Podtrhl R.Z.)

Zaměřím se na analýzu zde uvedených faktů. XVI. sjezd KSČ stanovil v dokumentu "Hlavní směry hospodářského a sociálního rozvoje ČSSR na léta 1981 - 1985" úkoly na tomto nejdůležitějším úseku takto :

"Dosažení cílů hospodářské a sociální politiky vyžaduje vytvářet podmínky pro vzestup národního důchodu o 14 - 16 % a krytí jeho přírůstků z 90 - 95 % zvýšením společenské produktivity práce." (Sborník hlavních dokumentů XVI. sjezdu KSČ, str. 108.)

Když byl přijímán 15. prosince 1981 zákon 122 "O plánu rozvoje národního hospodářství Československé republiky na léta 1981 - 1985", (zákon o sedmém pětiletém plánu), bylo již každému jasné, že úkoly stanovené XVI. sjezdem nemohou být splněny. Národní důchod za rok 1981 poklesl proti roku 1980 o minus 0,12 % a výhled na příští rok nebyl o mnoho lepší. (V roce 1982 se národní důchod zvýšil o 0,24 %, čili prakticky stagnoval.)

Proto v § 5, odst. b.) tohoto zákona se stanovilo :

"Vytvářet podmínky pro růst národního důchodu o 2 - 2,6 % ročně a jeho přírůstek kryt přírůstkem společenské produktivity práce zhruba z 90 - 95 %." (Sb částka 34, vydána 29.12.1981).

Tak jsme si prakticky za necelý rok po sjezdu změkčili hlavní ekonomický úkol - růst národního důchodu - z původních 14 - 16 % na 10,40 % - 13,70 %. Tak došlo ke změkčení plánu v prvním případě o 25,72 %, v druhém případě o 14,38 %.

Když nic jiného, tak tento fakt ukazuje, na jaké "vědecké" úrovni máme plánování a jak si politikové a ideologové naivně představují, že mohou všemocně ovlivňovat objektivní ekonomické zákony. Během půl roku nepřišlo ani zemětřesení, ani kontrarevoluce, která by zavinila takové snížení úkolů. První dva roky pětiletky tak skončily naprostým krachem.

Podívejme se, jak tyto dva neúspěšné roky jsou charakterizovány diplomaticky v dokumentu "Hlavní směry rozvoje" :

"Po XVI. sjezdu KSČ pokračoval nepříznivý vývoj vnějších podmínek, došlo k dalšímu zhoršení mezinárodní situace. To spolu s řešením některých vnitřních problémů se promítlo při dopracování 7. pětiletého plánu, ve kterém byla dána přednost obnovení rovnováhy ekonomického rozvoje před dynamikou jejího růstu.

S tímto cílem byl plánovitě zpomalen růst národního důchodu v prvních dvou letech 7. pětiletky." (RP 11. ležďna 1986).

Ani slovo o subjektivismu a diletantismu vedoucích míst v řízení národního hospodářství. Naopak "plánovitě" provádíme i neúspěchy a průšvihy. Tak tohle má být objektivní analýza.

Oč pravdivější a objektivnější byl přístup vedení A. Novotného, když se zhroutila na začátku šedesátých let třetí pětiletka. (V roce 1963 klesl národní důchod o minus 2,7 %, v roce 1964 vzrostl o 0,58 %) Úkoly pětiletky byly zrušeny jako nesplnitelné a byly stanoveny v podstatě roční prováděcí plány. Současně se začaly velmi seriózně analyzovat příčiny neúspěchů a začalo se pracovat na prvních variantách ekonomické reformy.

My však jdeme diametrálně jinou cestou. Úspěchu musí být dosaženo, i když třeba na papíře. Po dvou neúspěšných letech bylo jasné, že zřejmě nebudou splněny ani snížené úkoly 7. pětiletého plánu. Asi se úsilovně přemýšlelo, jak tuto skutečnost před veřejností zakamuflovat, aby se na XVII. sjezdu hlásily "Nesporné" úspěchy.

A tak v hodině dvanácté se objevila spása ve formě "hrubého národního důchodu", jehož výše i růst je podstatně rychlejší než růst národního důchodu. Ve statistické ročence 1983 se objevila nová tabulka "Základní ukazatele tvorby a užití společenského produktu" v metodice brutto. Nejdříve se národní důchod vypočtený touto metodou nazýval brutto, nyní je to hrubý národní důchod. Jeho charakteristika je následující :

"Vytvořený hrubý národní důchod (konečný produkt) je vypočítán jako rozdíl mezi společenským produktem a výrobní spotřebou brutto. Výrobní spotřeba brutto je menší a opotřebení základních prostředků a likvidaci základních prostředků výrobní sféry." (Statistická ročenka 1985, str. 139.)

Stručně řečeno, zvýšili jsme si tak základní ekonomický ukazatel a odpisy.

A od té doby používáme, jak vidno i z dokumentu "Hlavní směry rozvoje" k dokazování hospodářského růstu jiný ukazatel, než stanovil XVI. sjezd KSČ i zákon o 7. pětiletém plánu. Hlavní věc je, že je vyšší, (v roce 1984 byl vyšší o 64.531 miliónů Kčs stálých cen, tj. o 13,43 % než národní důchod), a jeho přírůstky rychlejší. A ejhle, dynamika hospodářského vývoje je hned růžovější. Následující tabulka plně odhalí tuto "strategii".

Tabulka číslo 5.

Růst národního důchodu v letech 1980 - 1984
(v mil. Kčs s. c.)

	1980	1981	1982	1983	1984	růst 1984/1980
národní důchod	453.382	452.890	453.950	464.226	480.439	105,96
národní důchod hrubý	505.065	509.032	512.078	525.827	544.970	107,90

Pramen : Statistická ročenka 1985, str. 128, 139.

Jak je vidět, hrubý národní důchod roste podstatně rychleji a za prvé čtyři roky 7. pětiletky vzrostl o 7,90 %, zatímco národní důchod, (tak jak určují směrnice XVI. sjezdu a zákon o pětiletém plánu) vzrostl o 5,96 %.

I když nemám údaje za rok 1985, (poslední rok pětiletky), je zřejmé, že v hrubém národním důchodu nárůst do výše 10,4 %, jak stanovil zákon o pětiletém plánu může být splněn, neboť stačí 2,5 ročního přírůstku.

Ale v národním důchodu, který vzrostl za 4 roky o 5,96 plán pravděpodobně nesplníme, neboť to by musel být roční nárůst 4,44 %. Čili nesplníme ani nejnižší míru změkčeného pětiletého plánu. O původních úkolech XVI. sjezdu ani nemluví.

Závěrem k tomuto bodu možno říci, že sice pravděpodobně splníme sedmou pětiletku v hrubém národním důchodu, nikoliv v národním důchodu. To je splnění v jiném ukazateli, než stanovil XVI. sjezd i zákon o 7. pětiletém plánu. Bude to splnění fiktivní, papírové.

Kdyby se něčeho podobného dopustilo vedení nějakého podniku, bylo by to značeno za podvod a vedoucí voláni k odpovědnosti.

Co k tomu říci. Je to ubohé žonglování se slovy a s čísly, které má zakrýt naše problémy, dokázat úspěchy za každou cenu. Může uspokojit politiky a ideology, ekonomy nikoliv.

Stejně tak jsem v rozpacích nad růstem společenské produktivity práce, která za sedmou pětiletku vzrostla údajně o 9 %, (viz Hlavní směry rozvoje). Kladu si oprávněnou otázku, kdo má vlastně pravdu, dokument zásadního rázu nebo statistické ročenky.

Statistická ročenka za první čtyři roky sedmé pětiletky ukazuje nárůst společenské produktivity práce pouze o 3,22 %. (Statistická ročenka 1985 str. 25, nebo tabulka číslo 3). Je možné, aby společenská produktivita práce stoupla za poslední rok o 3,78 %? O tom silně pochybuji, zvláště když vidím celkovou hospodářskou situaci zdola, nikoliv od zeleného stolu. Bylo sice období, kdy roční přírůstek společenské produktivity práce přesáhl 5 % ročně, ale to byly "krizové roky 1968-1969". (1968 - 5,25 %, 1969 - 5,25 %.)

Podobným nesrovnalostím, nelogičností, kamufláží, obcházejí problému existuje celá řada. Je možno na základě takových "objektivních faktů" udělat seriózní výhled na příští léta? Velice o tom pochybuji.

Byl bych velmi zvědav, zda s takovými námitkami vystoupí na stranické půdě komunisté - ekonomové, ačkoliv to každému odborníkovi musí být jasné na první pohled. Asi nikoliv. Jsou poučení "Poučením" a osudy svých předchůdců. Vlastní teplé místečko a přízeň politiků je jim zřejmě bližší než osud našeho hospodářství.

Ekonomické zákony jsou objektivní, ctí fakta a ne slova a přání. Ekonomické oddělení ÚV KSČ, které je odpovědné za hospodářské části dokumentu "Hlavní směry rozvoje", by si to mělo uvědomit a učinit v tom směru příslušnou nápravu, aby materiály předložené sjezdu byly objektivní a nezkreslené.

Rudolf Zukal

PS : Po napsání mého předsjezdového diskusního příspěvku vyšla "Zpráva Federálního statistického úřadu o vývoji národního hospodářství a plnění státního plánu ČSSR v roce 1985". V Rudém právu měla nadpis "Základní záměry byly splněny".

Dozvěděl jsem se, že hrubý národní důchod vzrostl o 3,3 %. Použití tohoto ukazatele ilustruje, že "hra na úspěchy" pokračuje. Společenská produktivita práce se zvýšila o 2,6 %, takže rozhodně nemohla dosáhnout 9 % za celou pětiletku, vzhledem k prvním dvěma rokům.

Jak je vidět, výsledky posledního roku 7. pětiletky nemohou nic změnit na mých závěrech.

25.1.1986.